

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ҚАРШИ МУҲАНДИСЛИК ИҚТИСОДИЁТ ИНСТИТУТИ

С.Р.АЛИКУЛОВ

**ПАТЕНТШУНОСЛИК, ЛИЦЕНЗИЯЛАШ ВА
СЕРТИФИКАТЛАШ**

ҚАРШИ – 2012

Аликулов Саттар Рамазанович – техника фанлари доктори,
Қишлоқ хўжалигини механизациялаш
кафедраси профессори

Тақризчилар:

Хайриддинов Б.Э. – техника фанлари доктори, Қарши
давлат университети профессори

Норчаев Р.Н. – техника фанлари номзоди, Қарши
муҳандислик иқтисодиёт институти
доценти

Маматқулов Э.К. - Қашқадарё синови ва сертификатлаштириш
Маркази ДҚ Сертификатлаш
идорасининг раҳбари

Ўқув-услубий қўлланма Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти
илмий кенгашининг 2012 йил 31 май № 7 -сонли мажлисида муҳокама
қилинган ва чоп этишга тавсия этилган.

Ўқув-услубий қўлланма Республикада ишлаб чиқарилган маҳсулот,
воситалар, хизматга оид патентшунослик, лицензиялаш ва
сертификатлаштиришнинг асосий вазифалари, тартиби ҳамда ушбу жараёни
бажаришга маъсул идораларнинг иштироки тўғрисида маълумотлар
келтирилган. Шунингдек, патент, сертификат, лицензия эгаларининг
ҳуқуқлари, вазифалари ва уларни давлат томонидан ҳуқуқий ҳимояланиши
тўғрисида маълумотлар билан таништилади.

Қўлланма олий ўқув юрти магистратура мутахассисликларидаги Давлат
таълим стандарти, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан
тасдиқланган ўқув режа ва “Патентшунослик, лицензиялаш ва
сертификатлаштириш” фанининг ўқув дастури асосида тайёрланган.
Мазкур қўлланма талабалар, магистрантлар, стажер-тадқиқотчилар, фан
ўқитувчилари ҳамда ишлаб чиқариш муҳандислари, менежерлари учун
мўлжалланган.

Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификатлаш фанининг мақсади магистрантларни патентшунослик, сертификатлаш, лицензиялаш тизимлари, уларнинг асосий қоидалари билан таништириш.

Фаннинг патентшунослик булими соҳа бўйича мамлакатда ва хорижда яратилган янгиликларни тегишли манбалар орқали топиш, ихтиро, рационализаторлик таклифлар тўғрисида тушунчаларга эга бўлиш, аризаларни тузиш, Патент идораси билан ёзишмаларни олиб бориш, патент эгасининг ҳуқуқи ва мажбуриятлари билан таништириш.

Фаннинг сертификатлаш ва лицензиялаш булими маҳсулот, иш хизматлар сифатини баҳолаш услублари, магистрантларда сертификатлаш моҳиятини аниқ ифодалашни, уларнинг турлари, шакллари, савдо–иқтисодий ҳамкорликни ривожлантиришда ўрни ва сертификатлаш бўйича синовларни ўтказишнинг ўзига хос хусусиятлари билан таништириш.

Фанни ўрганишда магистрант қўйидагиларни узлаштириши шарт:

- соҳа ва мутахассислиги бўйича замонавий технология ва усулларни билиш;

- ихтиро, фойдали модель, товар ва хизмат белгисига бериладиган ҳужжатларни фарқлаш;

- ихтиро, фойдали модель, товар ва хизмат белгисига ҳужжатларни тайёрлаш тартиблари;

- патент ёки гувоҳнома эгасининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини билиш;

- лицензиялашнинг мамлакат иқтисодиётидаги моҳиятини билиш;

- лицензиянинг турлари ва уларнинг хусусиятлари;

- лицензия олиш-сотишнинг аҳамиятли сабаблари;

- лицензион келишувлар ва уларнинг шартлари;

- сертификатлашнинг қонуний ва норматив асослаш;

- мажбурий ва ихтиёрий сертификатлашнинг умумий қоидалари;

- маҳсулот, хизмат, сифат тизими сертификатлашнинг асосий моделлари;

-сертификатлаш идоралари синов лабораториялари ва инспекцион назорат идоралари аккредитлаш принциплари ва уларга қўйилган талаблар;

- ЎзР Давлат сертификатлаш тизими фаолиятининг хусусиятлари;

- маҳсулот, хизмат, иш, сифат тизимини сертификатлаш тартиби;

- чет эл сертификатларни тан олиш тартиби.

Қўйидагиларни амалда қўллаш имкониятига эга бўлиши:

- соҳа ва мутахассислик бўйича янгиликларни яратиш;

- патент ва гувоҳнома олиш учун ҳужжатларни тайёрлаш, тегишли идоралар билан ёзишмаларни бажариш;

- ҳимояланган янгиликларни ишлаб чиқаришга татбиқ этиш ва ундан олинган самарани аниқлаш;

- лицензиялашнинг асосий мақсади, лицензияларнинг турларини билиш;

- лицензион келишувлар, уларнинг шартлари;

- маҳсулот ва хизматга лицензия олиш учун ҳужжатларни тайёрлаш;

- сертификатлаш бўйича норматив ҳужжатлар билан ишлаш;

- сертификатлаш жараёнини бажариш;

- бланкадаги ҳужжатларни тўлдириш;

- сертификатлаш натижаларини ҳужжатлаштириш.

Кириш

Ўзбекистон Республикасида мустақиллик йилларида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини риоя этилишини, жамиятнинг маънавий янгилалишини, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантиришини, жаҳон ҳамжамиятига интеграллашувини таъминлайдиган демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қуриш бўйича ислохотлар амалга оширилмоқда. Таълим, фан ва ишлаб чиқаришнинг самарали интеграциялашувини таъминлаш Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида белгиланган долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Ўзбекистонда иқтисодий ва ижтимоий соҳани ривожлатиришга доир барча дастурларда ислохотларни ўтказишнинг асосий омилларидан бири сифатида тадбиркорлик субъектларига яратилаётган имтиёзлар ва қулайликлар билан бир қаторда, истеъмолчиларни сифатли ва организм учун ҳавфсиз бўлган товарлар билан таъминлашга катта эътибор қаратилган.

Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификатлаш фани асосан иқтисодий, техник ва табиий фанлар мутахассисликлари бўйича талабалар, магистрантларга патент ахборот қидирувини амалга ошириш, ихтирога талабнома расмийлаштириш, патент эгасининг бошқа шахслар билан унга берилган алоҳида ҳуқуқларининг бир қисмини сотиш (бериш) бўйича ҳуқуқий шартномалар тузиш – лицензиялаш ҳамда маҳсулот ва хизматларни сертификатлашдан иборат. Сертификатлашнинг умумий қоидалари, сертификатлаш идоралари синов лабораториялари ва инспекцион назорат идоралари, аккредитлаш принциплари ва уларга қўйилган талаблар ва бажариш тартибларини билиш маҳсулот чиқарувчи ва хизмат курсатувчиларнинг жаҳон бозоридаги рақобатбардошлигини оширишга хизмат қилади.

1. ПАТЕНТ ТЎҒРИСИДА ТУШУНЧА. МАМЛАКАТ ТАРАҚҚИЁТИ ВА РИВОЖЛАНИШИДА ИХТИРОНИНГ ЎРНИ

Режа

- 1. XXI- аср – компьютер ва ахборот технологиялар асри.**
- 2. Патентшуносликни ривожлантириш бўйича Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарор ва Фармойишлари.**
- 3. Ихтиро тўғрисида тушунча.**
- 4. Фан ва техника ривожланишида патентнинг ўрни.**
- 5. АҚШ, Япония, Жанубий Корея ва Ғарбий Европа мамлакатларида патентшуносликни ривожланиши.**

Таянч иборалар: саноат мулки, ихтиро, каифиёт, техник ечим, ускуна, усул, услуб, модда.

1.1. Ихтиро тўғрисида тушунча

XXI- асрда бутун дунё илмий-техник ривожланишнинг компьютерлаштириш ва ахборотлар технологияси асрига кириб келди. Бу асрда ривожланган мамлакатларда космик фазони янада узлаштириш, биотехнология соҳасини ривожлантириш ва бошқа долзарб соҳаларни кескин ривожлантириш билан биргаликда мамлакатнинг барча устувор йуналишларига компьютер технологияларни жорий этиш, интернет тизимидан кенг куламда фойдаланишга катта эътибор ва маблағ сарфланади.

Мамлакатимиз раҳбарияти барча соҳалар бўйича илмий-техник ривожланиш масаласини қўйган бўлиб, дунё миқёсида тенг бўлмаган янги материаллар, технологик жараёнлар ва тубдан фарқ қиладиган кам ҳаражатли меҳнат воситалар яратишни белгилаб қўйган.

Ҳаммага маълумки, илм ва ишлаб чиқариш соҳаларидаги барча янгиликлар дунё миқёсидаги ихтироларда ўз аксини топади. Шунинг учун бизнинг мамлакатимизда илғор ишчилар, муҳандис-техниклар ва илм вакиллариининг ижодий фаолияти натижасида янгилик ва ихтиролар яратиб келинмоқда.

Мамлакатимиз мустақилликка эришган дастлабки пайтларида Республикаимизнинг илмий-техник салоҳиятидан самарали фойдаланиш, саноат мулки объектларини ҳимоясини таъминлаш ва

патент-лицензия фаолиятини такомиллаштириш мақсадида 1992 йил 12 сентябрда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 432-сонли қарори билан Ўзбекистон Республикаси саноат мулки тўғрисида Низом тасдиқланди. Давлатимизда патент-лицензия масалалари билан бевосита шуғулланиш Вазирлар Маҳкамаси қошида ташкил этилган Ўзбекистон Республикаси Патент Идораси зиммасига юклатилди. Патент Идорасининг асосий вазифалари Республика ҳудудида патент тизими фаолиятини юритиш ва бошқариш бўлиб, саноат мулки объектлари бўйича аризаларни қабул қилиш ва уларга ҳимоя ҳужжатларини беришдан иборатдир.

Ихтиро қадимдан буён давлатнинг барча илм соҳа ходимларининг диққат ва эътиборида бўлиб келмоқда. Янгилик – инсоннинг интеллектуал фаолияти, илмий изланишлар натижаси бўлганлиги туфайли психологларни, ихтирочилик фаолият билан илмий ва ижтимоий ривожланишнинг боғлиқликлари социологларни ўзларига жалб этади. Замонавий илмий-техника ривожланишдаги ихтиронинг ўрни билан файласуфлар, илм ва техника ривожланишида, инсоният билимига анча ҳисса қўшгани учун тарихчилар ва ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишда ихтиронинг муҳим аҳамияти бўлганлиги туфайли иқтисодчилар эътиборида доимий равишда бўлади, ниҳоятда ҳуқуқшунослар ихтирони ҳуқуқий субъект сифатида ўрганишади.

Ихтиро узининг келиб чиқишидан табиий-техник тоифасига киради, чунки ихтирочилик инсониятга ҳос, ўнинг ҳаёти ва фаолияти даврида зарурий атрибут сифатида кириб келган. Ибтидоий жамиятдаги одам чупнинг учини ўткирлаб пичоқ, ўнинг учига йўнилган тошни боғлаб найзани ихтиро қилган, ҳайвон гуштларини олов тутунида димлаб, гўшт маҳсулотларини узок муддатга сақлаш йўлини топди.

Ихтиро сўзи – кўп маъноли сўз. Аввал маълум бўлмаган янгиликни кашф этиш жараёни ва шу жараёндан олинган натижа ихтиро деб аталади. Жараён натижаси ҳам ҳар хил бўлиши мумкин. Масалан, машиналарни ихтиро қилиш, технологик услублар, шахмат, ёзув жараёни ва ҳ.к.

Давлат томонидан ихтирони аниқлаш, тузиш, яратиш ва амалда қўллаш масалалари доимий назоратга олинади ва ўлар албатта илмий техник тараққиётни ривожлантириш мақсадида ишлаб чиқаришда қўлланилиши лозим.

Хулоса қилиб айтганда, ихтиро – халқ хўжалиги, ижтимоий-маданий ва давлат муҳофаази соҳалари учун яратилган ва янгиликга, етарли фарқларга эга бўлган техник ечимлар.

Демак, ихтиро қўйидаги талабларга жавоб бериши керак:

1. Техник ечим бўлиши;
2. Бу техник ечим янги бўлиши;
3. Аввал маълум бўлган техник ечимлардан тубдан фарқ қилиши;
4. Бу ечим ижобий самара олиб келиши.

1.2. Ихтиро объектлари

Техник ечим. Техник ечимга комплекс талаблар қўйилади. Улардан биттаси бўйича ихтиро масалани ечиш учун фақатгина масала мақсадини қўймасдан унинг аниқ ечиш йўллари курсатиш керак. Техника сўзининг узи ижтимоий ишлаб чиқаришда меҳнат воситаларининг мажмуаси ҳисобланади. Шунинг учун техника тушунчаси фақатгина техникада қўлланиладиган соҳа деб тушунилмаслиги керак, чунки меҳнат воситалари барча соҳаларда мавжуд.

Ихтиро объектлари нималар бўлиши мумкин? Низомга асосан *ускуна, мослама, усул, услуб, модда ва ишлаб чиқаришда қўлланиш учун ихтиро.*

Ускуна ёки мослама конструктив (жойлашиш) хоссалари билан ифодаланади. Буларга элементларнинг (детал, йиғма детал) аниқ шакллари, ўларнинг узаро жойлашиши, бир-бирлари билан боғланиш усуллари, ўлчам қийматлари ва х.к. киради.

Усул ёки услуб ихтиро объекти сифатида технологик воситалар билан ифодаланади. Буларга турли жараёнлар (ишлов бериш, кузатиш, назорат қилиш ва б.), уларнинг таркибидаги жараёнларнинг кетма-кетлиги, мувофиқлиги, режимлари (температура, вақт ва х.к.)

Модда ихтиро объекти сифатида кимёвий тузилиши ёки таркиби билан ифодаланади.

Ишлаб чиқаришда қўлланиш учун ихтиро объекти сифатида маълум предметнинг бошқа предметга янги нисбати билан ифодаланади ва натижада бу предмет бошқа, янги вазифани бажаришга қодир бўлади. Бунинг асосий моҳияти маълум предметни бошқа соҳада, бошқа вазифада қўлланиши. Буни албатта мутахассислар ҳал қилишади.

Хорижий мамлакатлар, айниқса АҚШ, Япония, Жанубий Корея, Германия, Англияда ихтирочиликка жуда катта аҳамият беришади. Йирик корхона ва ташкилотларда махсус булимлар ташкил этилган ва уларнинг асосий вазифалари дунё миқёсида шу соҳа бўйича патентлар, ихтиролар билан танишиш, уларни таҳлил қилиш ва банк маълумотларни тайёрлашдан иборат. Агарда корхонада қандайдир янги маҳсулот чиқариладиган бўлса, албатта даставвал ўнинг патент экспертизаси ўтказилади еки дунё миқёсида ушбу чиқариладиган маҳсулот бўйича янгиликлар жамланади ва таҳлил қилинади. Экспертиза хулосасига асосан корхона конструкторлари, технологлари лойиҳа ишларини бажаришади, агар керак бўлса ихтирога патент олиш учун ариза ва ҳужжатлар тайёрланади.

Патентнинг аҳамиятини қўйидаги мисол орқали тушуниб олса бўлади. Россиянинг бир йирик саноат шаҳрида аёлларнинг устки кийими (пальто, плащ, костюм, куртка ва х.к) чиқаришга мўлжалланган фабрика фаолият курсатган. Бу корхона шу соҳа бўйича мамлакатда илғор корхоналар сафида ҳисобланарди. Корхона директори ёзги таътилини Карлови Вари курортларининг бирида ўтказади ва шу ерда Париж шаҳрида аёллар кийими савдоси билан шуғулланаётган йирик магазин эгаси билан бирга дам олишади ва дўстлашади. Яқиндан танишгандан кейин корхона директори ва магазин эгаси Парижга энг замонавий, парижликлар яхши курадиган чарм палто (дубленка) ларни тайёрлаб магазинда сотишга келишишади. Таътилдан қайтгач корхона директори мутахассисларни тўплаб шартнома ҳақида ахборот беради. Корхонанинг тегишли мутахассислари фабрикада ушбу буюртмани бажариш учун керакли бўлган ишларни бошлашади. Шаҳар раҳбариятини фабрика директори тузилган шартнома билан таништиради ва бў тўғрисида оммавий ахборот воситаларида мақолалар чоп этилади. Маълумки, ривожланган мамлакатларда маркетинг ишлари жуда яхши қўйилган. Хар бир йирик корхонада маҳсулот чиқарилаётган соҳа бўйича бутун дунёдаги маълумотлар йиғилади ва доимий равишда янгиланиб борилади ва бошқа мамлакатларда чиқарилаётган газета ва журналлар, телекурсатувлардан нусхалар маркетинг булимида картотека қилинади. Дунёдаги барча рақобатбардош бўладиган корхоналар рўйхати махсус журналда қайд қилинади ва шартли белгилар орқали ўларнинг рақобатбардошлиги аниқланади. Масалан, қизил

рангдаги белги билан кучли, яшил рангли белги билан ривожланаётган корхона, сариқ рангдаги белги билан яқин орада рақобатбардош бўла олмайдиган корхоналар белгиланади. Россиялик фабрика маркетинг хизмати экспертлари томонидан яшил рангга бўялган бўлади. Корхонанинг тижорат ишлари бўйича директори патент хизмати бошлиғига зудлик билан мутахассислар томонидан аёллар пальтоси (дублёрка) бўйича патентлар олишга топшириқ беради.

Россиянинг фабрикаси 2-3 хил аёллар пальтосидан чет давлатга сотиш учун бир партия тайёрлайди ва керакли ҳужжатларни тахт қилиб бир вагон аёллар пальтосини Парижга жўнатади. Фабрика вакили товарни магазинга олиб келиб сотиш кунини магазин эгаси билан аниқлайди ва бу тўғрисида ҳабар шаҳар телевидение курсатувларида реклама қилинади. Магазин белгиланган кунда очилиб савдо бошланади. Париж аёллари янги кийимга қизиқиши кўп бўлганлиги туфайли бир зумда дукон олди харидорлар билан тўлади. Савдо энди қизиган пайтда бир киши магазин ходимларидан савдони тўхтатишни сўрайди. Сабабларини суриштирганда у ҳужжатларини курсатиб, бу буюмлар ўғирланган дейди. Магазин директориға сотилаётган пальтоларга олинган патентларни курсатиб бу моллар фалон фирмаға тегишлилигини исботлаб беради. Россия фабрикасининг вакили, қанча исботлашга ҳаракат қилмасин, молни ўғирланмаганлигини, ўзлари ишлаб чиқарганларини исботлаб бера олмайди ва натижада магазин ёпилиб савдо тўхтатилади. Навбат кутиб турган харидорларға бу мол Россияники эмаслиги, унинг ўғирланганлиги тўғрисида айтиб харидорлардан узр сурайди. Патент эгаси бўлган корхонанинг вакили магазиндаги барча молларни мусодара қилиб олиб кетади. Россия фабрикаси ушбу пальтоларни тайерлашға, Парижға олиб келиш учун кетган харажатлари билан қолади. Энг ёмони, чет элда бундан кейин ушбу фабрика томонидан чиқарилган маҳсулотларға, умуман фабрикаға ишонч қолмайди.

Шу мисолда ва Байкал-Амур магистраль темир йўл қурилишида лойиҳа бўйича тайга оралик қурилиши мўлжалланган жойларни дарахтлардан тозалаш ҳамда Горький автомобил заводида ГАЗ-24 русумли автомобилларни такомиллаштиришда патентға эътиборсизлик билан қаралиш мисолларда ҳар бир ташкилот ва корхонада янгиликға, айниқса яратилаётган ихтиро ва

янгиликларни ўз вақтида давлат томонидан ҳимоя қилиш кераклиги яққол намоён бўлади.

Чет давлатларда патентшуносликнинг аҳамияти тўғрисида сўз кетганда Япония, Жанубий Корея, Хитой, Исроил мамлакатларни мисол келтиришимиз мумкин. Иккинчи жаҳон уруши натижасида Япония мамлакати жуда инқирозли ахволга тушган эди, лекин мамлакат олимлари давлат салоҳиятини кўтариш учун барча соҳада янгиликлар, янги технологияларни киритишни асосий вазифа деб белгилади ва тез орада дунёнинг етакчи мамлакатлари қаторида жой эгаллади. Жанубий Корея, Хитой мамлакатлари мамлакатда янги технологиялар яратишга, Исроил ва яқин утмишда қашшоқлар мамлакати деб ҳисобланган Ҳиндистон компьютер дастурларини яратиш ва ўларни дунёнинг мамлакатларига сотиш натижасида ривожланган давлатлар қаторида ўз ўринларини эгаллади.

Назорат саволлари

1. Мамлакатнинг ривожланишида қайси ижтимоий-иқтисодий омиллар кўпроқ таъсир курсатади?

2. Патентшуносликни ривожлантириш бўйича Ўз Р Вазирлар Маҳкамаси Қарорининг асосий моҳияти нималардан иборат?

1. Қишлоқ хўжалигини механизациялаштиришда илм-фаннинг, ихтирочиликнинг аҳамиятли ечимларидан қандайларини келтиришингиз мумкин?

2. XXI-аср – компьютер ва ахборот технологиялар асри деганда нималарни тушунасиз?

3. Хорижий мамлакатларда патентшунослик, янгиликларга берилган эътиборни қандай баҳолайсиз ва Сизнинг фикрингизча бизнинг мамлакатда қайси ишлаб чиқариш соҳаларига эътибор бериш лозим деб ҳисоблайсиз?

4. Ихтиро объекти деганда нимани тушунасиз?

5. Ихтиро деганда нимани тушунасиз ва у қандай талабларга жавоб бериши керак?

II. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ САНОАТ МУЛКИ ТУҒРИСИДАГИ НИЗОМ. АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

Режа

1. *Саноат мулки туғрисидаги Низом*
2. *Низомнинг асосий қоидалари*
3. *Ўзбекистон Республикаси саноат мулкининг давлат фонди*
4. *Саноат мулкининг ҳуқуқий ҳимоялари*
5. *Саноат мулкини ҳуқуқий ҳимоялаш бўйича ташкилий асослари*

Таянч иборалар: Низом, ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси, товар белгиси, Патент идораси, патент.

2.1. Низомнинг қисқача таснифи

Саноат мулки тўғрисидаги Низомнинг қисқа тавсифи. Низом Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси, товар белгиси ва хизмат белгиларини (кейинда саноат мулки) яратиш, ҳуқуқий ҳимоялаш ва фойдаланиш жараёнида вужудга келган шахсий, ташкилий ва меҳнат муносабатларини тартибга солади.

Саноат мулки объектларига ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси, товар белгиси ва хизмат белгилари (кейинда товар белгилари) киради.

Саноат мулки объектлари ушбу Низом билан ҳуқуқий ҳимояланади. Ўзбекистон Республикасининг жисмоний ёки юридик шахси ўз хоҳишига кура Ўзбекистон Республикаси сингари давлатлараро келишувига аъзо бўлган иштирокчи мамлакатлар ҳудудида ҳам Республика патент Идорасида қайд қилинган аризага асосан ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси ва товар белгисини ҳуқуқий ҳимоялаши мумкин.

Мазкур Низомга ва бошқа норматив ҳужжатларга асосан чет эл фуқаролари, фуқаролиги бўлмаганлар ва чет эл юридик шахслари саноат мулкини ҳимоялаш масаласида Ўзбекистон фуқаролари билан тенг ҳуқуқга эга.

Саноат мулки объектларини ҳимоялаш ва фуқаролар ҳуқуқини ҳимоялаш масалалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Патент Агентлиги зиммасига юклатилган.

Патент Агентлигининг асосий вазифаларига қўйидагилар киради:

- Ўзбекистон Республикаси ҳудудида патент тизими фаолиятини таъминлайди ва бошқаради;

- Саноат мулки объектига таалукли аризаларни куриб чиқиш учун қабул қилади;

- Саноат мулки объектига Ўзбекистон Республикаси ҳудудида тан олинадиган ҳуқуқий ҳужжатларни беради;

- Ўзбекистон Республикаси Патент Агентлиги Низомига асосан бошқа фаолиятларни юритади.

Ўзбекистон Республикаси саноат мулкининг Давлат Жамғармаси Патент Агентлигининг таркибида бўлиб давлат ихтиёрига берилган ихтиролар, саноат намуналарининг патент эгалари ҳуқуқлари ва мажбуриятларининг бажарилишини таъминлайди ва кенг куламда фойдаланишга кумаклашади.

Ўзбекистон Республикаси саноат мулки Давлат фондини молиявий таъминоти давлат бюджетидан, ихтиро ва саноат намуналарига лицензияларни сотишдан, Давлат жамғармасига таалукли саноат мулкларидан олинган даромадлардан ва жисмоний, юридик шахслар томонидан берилган ихтиёрий бадалларидан иборат.

Саноат мулкининг Давлат жамғармаси ўз номига берилган патентларни ихтиро, саноат намунасининг муаллифларининг розилигисиз учинчи шахсларга беришлари мумкин эмас.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси, товар белгисининг ҳуқуқлари давлат томонидан ҳимояланади. Ихтиро ва саноат намунасига патент ва дастлабки патент, фойдали модельга – патент, товар белгисига гувоҳнома берилади. Берилган дастлабки патент, патент ва гувоҳнома шахснинг муаллифлигини тасдиқлайди ва ўлардан фойдаланиш учун тулиқ имтиёзли ҳуқуқ беради.

2.2. Давлат Патент Агентлигининг асосий вазифалари

Ихтиро ва саноат намунасига берилган дастлабки патент, фойдали модельга берилган патент ихтирони Давлат патент Агентлиги томонидан ўтказилган дастлабки экспертиза хулосасига кура берилади. Ариза берувчининг талабномасига асосан берилган

дастлабки патентнинг муддатига қадар патент олиш учун экспертиза ўтказилиши мумкин. Ариза бўйича хулосавий экспертиза ўтказилгандан кейингина патент берилиши мумкин. Саноат мулкларининг қўйидагиларига: пахта, ғалла ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларни етиштиришда ерга ишлов бериш, йиғиштириш ва қайта ишлаш, шунингдек гелиотехника, сувни тежаш ва ерларни сўғориш технологияларига берилган аризалар учун Патент Агентлиги томонидан дастлабки патент берилмайди.

Тадбиркорлик билан шуғулланаётган жисмоний ёки юридик шахсга чиқарилаётган маҳсулот ва корхона учун товар белгисига гувоҳнома берилади.

Ихтиро учун берилган патент давлат руйхатидан ўтгандан бошлаб 20 йил муддатга берилади.

Саноат намунасига берилган патент давлат руйхатидан ўтгандан бошлаб 10 йилга берилади, айрим ҳолларда, патент эгасининг талабномасига асосан 5 йилдан узоқ бўлмаган муддатга чўзилиши мумкин.

Ихтирога берилган дастлабки патент Патент Агентлигидан руйхатдан утган кундан бошлаб 5 йил, саноат намунасига берилган дастлабки патент 3 йил ичида ҳақиқий деб ҳисобланади.

Фойдали модельга берилган патент Патент Агентлигидан руйхатдан ўтгандан бошлаб 5 йил муддатда ҳақиқий ҳисобланади. Агар патент эгаси муддатини узайтириш бўйича таклиф киритса яна 3 йилдан куп бўлмаган муддатга узайтирилиши мумкин.

Товар белгисига берилган гувоҳнома Патент Агентлигидан руйхатдан ўтгандан кейин 10 йил давомида ҳақиқий ҳисобланади.

Ихтиро ва фойдали модель учун берилган патентнинг ҳуқуқий ҳимояланиш ҳажми ихтиро формуласи доирасида берилади (ихтиронинг матни ва чизмалари фақат формулани ифодалаш учун мулжалланган); саноат намунасининг ҳуқуқий ҳимояланиш ҳажми маҳсулотнинг расмларда, макетларда ифодаланган моҳиятли курсаткичлар йиғиндиси билан белгиланади, товар белгисининг ҳуқуқий ҳимояланиши эса қайси товар учун гувоҳнома қайд қилинганлиги билан белгиланади.

Маҳсулотни чиқариш усули учун олинган патент ушбу усул билан чиқарилган маҳсулотга ҳам таалукли бўлади. Бунда чиқарилган маҳсулот патентланган усул билан чиқарилган деб ҳисобланади.

Назорат саволлари

- 1. Саноат мулки тўғрисидаги Низомнинг асосий вазифалари нималардан иборат?***
- 2. Саноат мулки объектларини ҳимоялаш қимми зиммасига юклатилган?***
- 3. Патент идорасининг асосий вазифаларига нималар киради?***
- 4. Саноат мулки Давлат фондининг асосий вазифаларига нималар киради?***
- 5. Қайси саноат намуналарига дастлабки патент берилади?***
- 6. Қайси саноат намуналарига патент берилади?***
- 7. Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига патент қанча муддатга берилади?***

III. САНОАТ МУЛКИ ОБЪЕКТЛАРИНИНГ ПАТЕНТ ОЛИШ ШАРТЛАРИ ВА ИХТИРО ОБЪЕКТЛАРИ

Режа

- 1. Ихтирога патент олиш шартлари**
- 2. Ихтиро объекти - ускуна**
- 3. Ихтиро объекти – усул, услуб**
- 4. Ихтиро объекти - модда**
- 5. Ихтиро объекти – фойдаланишда қўлланиладиган ихтиролар**

Таянч иборалар: ҳуқуқий ҳимоя, ихтиролик даражаси, саноатда қўлланиши, моҳиятли таснифлар, ихтиро ҳуқуқи.

3.1. Ихтирога патент олиш шартлари.

Агарда **ихтиро** янги бўлса, ихтиролик даражасига эга бўлса, саноатда қўлланилиш имконияти бўлса, унда у **ҳуқуқий ҳимояланган** деб ҳисобланади.

Ихтиро техника даражасида маълум бўлмаса **янги** деб ҳисобланади.

Ихтиро техника даражасидан мутахассисга маълум бўлмаса, **ихтиролик даражасига** эга деб ҳисобланади.

Ихтиро қайд этилган санадан бошлаб дунё ҳамжамиятидаги маълум бўлган барча маълумотларни қиёслаш билан унинг **техник даражаси** аниқланади.

Ихтиро саноат, қишлоқ хўжалиги, соғлиқни сақлаш ва халқ хўжалигининг бошқа соҳаларида фойдаланилиши мумкин бўлса, ўнда у **саноатда қўлланилиши** мумкин деб ҳисобланади.

Давлатнинг ихтирочилик бўйича қонунчилигида қўйидаги ихтиро объектлари белгиланган:

- ускуна еки машина;
- усул ёки услуб;
- модда;
- фойдаланиш учун ихтиро.

Демак, ихтиро учун тавсия қилинадиган таклифлар шуларнинг бирига тўғри келиши керак, акс холда ихтиро бўла олмайди. Бу унда ёки кашфиёт ёки фараз, ёки ташкилий таклиф, ёки

химояланмайдиган объектлар рўйхатига киритилганлар бўйича таклиф бўлиши мумкин.

Шунинг билан бирга таклиф этилаётган ихтиро уз ўрнида қурилмайди. Масалан, машина ёки ускунага ихтиро олиш учун берилган аризада муаллифлар унинг усули ёки услуги тўғрисида батафсил ёзишади ва услубга патент берилишини сўрашади. Шундай адашишлар бўлмаслиги учун кўп йиллик шу соҳадаги тажрибалар асосида қуйидагича аниқлаш мумкин.

Бир бири билан узаро боғликлиги бўлиб фазода аниқ жойлашган элементлар тизими – *машина ёки мослама* дейилиши мумкин.

Усул, услуб - бу аниқ кетма кетликда ёки аниқ қоидаларга асосланган ҳолда, ёки аниқ шароитларда бажариладиган машқлар.

Модда – аниқ элементлар таркибининг фазода жойлашиши билан ифодаланади.

Юқорида қайд этилган ихтиро объектлари узига хос таснифларга эга бўлганлиги туфайли аввал биз уларнинг айрим таснифлари билан танишамиз.

Ихтиро формуласига ихтиро объектида фойдаланиш учун киритилган ҳар бир курсатма (узел, детал, жараён ёки усул шакли, ингредиент ёки моддадаги таркибий қисм); формулада қайд этилган деталь ёки элементнинг шакли; деталь ёки элементларнинг узаро жойлашуви; деталь ёки элементлар орасидаги узаро боғлиқларнинг мавжудлиги ва шакли; деталь ёки элементлар улчамларининг нисбийлиги; температуравий, вақтий, электрик ва бошқа режимлар орқали улчамларга ҳар хил кўрсатмалар ва ҳ.к.

Ихтиро объектларининг барча таснифлари объектнинг моҳиятини тушунтириш учун мавқеига қараб гуруҳларга булинади:

1. *Моҳиятли (асосий);*
2. *Қўшимча ва тасадуфий (ортиқча);*

Ҳар бир предмет сингари ихтиро объекти ҳам бизнинг онгимизда куп хил таснифлар билан туради ва улар объектни бутунлай, яхлид шаклида ва уларнинг қисмлари билан ҳам ифодалайди. Масалан, улар объектнинг тузилишини, элементларини, ишлаш принципларини, объектнинг қандай материалдан тайёрланганлигини, унинг сифатини, ташқи қурилишини (тозаллигини), унинг рангини ва ҳ.к. лар билан ифодалайди. Ихтиро объектнинг кўп хил таснифлари ичида унинг моҳиятини, табиатини, асосий хусусиятларини белгилайдиган

моҳиятли - асосий таснифлари бор. Объектнинг қолган таснифлари асосий таснифни тўлдиради ёки уларни янада конкретлаштиради. Айрим ҳолатларда асосий ва қўшимча таснифлар ўринлари билан алмашиши мумкин. Масалан, тропик ҳудудларда жойлашган мамлакатлар учун чиқарилаётган автомобилларда қўшимча тасниф – автомобилнинг пастки қисмини антикоррозийлаш, асосий тасниф бўлиб қолади. Худди шундай, эски пайтда чиқарилган автомобилларнинг моторини айлантириш учун мўлжалланган ручка–асосий тасниф бўлган бўлса, ҳозирги чиқарилаётган автомобилларла бу ручканинг мавжудлиги - қўшимча тасниф.

Формал мантиқда шу икки хил таснифлар билан кифояланса ҳам бўлади, лекин патентшуносликда бу таснифлар - асосий ва қўшимча, етарли эмас. Шунинг учун ихтиро объектларини ўрганишда учинчи – кераксиз еки тасадуфий таснифлар ишлатилади. Агарда асосий таснифлар моҳиятни очиб берса, қўшимча таснифлар шу моҳиятларни тўлдирса ёки конкретлаштира, кераксиз ёки тасадуфий таснифлар объектнинг конкрет шароитда мавжуд бўлган тасадуфий моҳиятларини тушунтиришга ёрдам беради.

Масалан, автомобилларга мўлжалланган карбюратор поплавокли камера, игнали клапан, жиклерли аралаштиргич камера, пуркагич, диффузор, дроссель ва ҳаво заслонкаларидан иборат булиб, дроссель заслонкага қаратилган жиклёрда раструб мавжуд. Раструб поплавокли камеранинг ичида конуссимон йўнилган бўлиб, унинг сиртқи юзаси босим остида алюминий қотишмадан тайёрланган. Поплавокли камеранинг ташқи тарафида латунли пластина шаклида заводнинг маркаси белгиланган бўлиб, ўнда тайёрлаган заводнинг номи, карбюратор тури ва тайёрлаган санаси ўйилган. Тажриба сифатида таклиф қилинаётган карбюратор нотуғри тайёрланган, чунки корпусни тайёрлашда технологик режим бузилган. Бу мисолда карбюраторнинг тузилиши берилган, шунинг билан бирга қатор асосий ва қўшимча таснифлар билан биргаликда объектга ҳеч қандай алоқаси бўлмаган қатор тасадуфий таснифлар ҳам келтирилган. Уларга завод маркаси, унинг манзили ҳақида маълумотлар, карбюраторни нотуғри тайёрлаш сабаблари, карбюратор корпусини босим остида алюминий қотишмасидан тайёрланганлиги ва умумий қилиб олганда бу объектга, еки асосий мақсад – ёнилғини ҳаво билан

аралашишини яхшилашга ҳеч қандай алоқаси бўлмаган таснифлардир.

Ихтиро объектининг ҳар бир гуруҳи узларига хос сифатлар билан ажралиб туради, лекин шунинг билан бирга улар узининг моҳиятига қараб умумий қонуниятларга бўйсинади. Бу қонуниятга ихтиро объекти сифат курсаткичларининг узаро боғлиқликлари ҳам киритилади. Ихтиро объектининг моҳиятини тушунтиришда нафақат асосий ва қўшимча таснифларни ёритиш, балки шу ихтирога таалукли бўлган таснифларнинг узаро боғлиқликларини ҳам ифодалаш зарур.

3.2. Ихтиро объекти – ускуна (машина, мослама, деталь) – бир бири билан узаро боғлиқ конструктив элементлардан ёки конструктив элементлар мажмуидан таркиб топган, янги, мавжудлардан аниқ фарқ қилувчи ва фойдаланилганда ижобий самара берадиган иншоот, маҳсулот, буюмдир.

Ишлаб чиқариш ва технологик жараёнларни бажариш, табиатга таъсир этувчи ёки инсоннинг талабларини қондириш учун мўлжалланган агрегатлар, машиналар, механизмлар, ишчи қуроллар, асбоблар ва бошқа меҳнат маҳсулотлари *ускуналар* деб аталади.

Ускуналар икки турга бўлинади.

Биринчи турга мосламалар, асбоблар, меҳнат қуроллари, тайёр маҳсулотлар киради. Уларнинг хусусиятлари шундан иборатки, на узлари, на ўларнинг таркибидаги элементлар иш жараёнида узаро функционал боғлиқ эмас, масалан слесарлик ва дурадгорлик асбоблар, йиғишдан олдин деталларнинг ҳолати.

Иккинчи турга агрегатлар, механизмлар, асбоблар, электр схемалари ва х.к, ва уларнинг айрим деталь ва узеллари иш жараёнида бир бири билан функционал боғлиқда бўлишади.

Ускунани ифодаладиган таснифлар:

1. Ускуна таркибидаги элементлар – деталлар, агрегатлар, йиғма деталлар ва шунга ухшаш якунланган моддий бирликлар.

2 а. Элементларнинг узаро жойлашуви.

2б. Элементларнинг узаро боғлиқлиги, ёки ускуна элементларининг бир бирига таъсир этишидаги боғловчи ҳаракатлар ва ишчи аъзолар.

3. Бутун ускуна, ёки унинг бир қисми, ёки элементларнинг узаро боғлаш шакли.

4. *Ускуна таркибидаги элементларнинг улчам нисбийлиги.*

5. *Бутун ускуна еки элементлар гуруҳи, ёки элементлар тайерланган материал.*

Биринчи гуруҳ таснифлари – асосий таснифлар, чунки уларсиз ускунани тасвир қилиш ҳам, тушуниш ҳам мумкин эмас. Агар биринчи гуруҳ таснифлари бўлмаса ускунанинг узи ҳам бўлмайди.

Одатда 1- гуруҳдаги таснифлар ихтиро формуласининг матнига қуйидаги: *таъминланган, мавжуд, жойлашган, беркирилган, киритилган, қамраб олган, жиҳозланган* каби сўзлар ёрдамида киритилади.

Иккинчи гуруҳ таснифлари – ихтиро объекти таркибида элементларнинг узаро жойлашиши ва узаро боғлиқликлари. Улар моҳияти бўйича 1-гуруҳ таснифларидан кейинги таснифлар, чунки фақат элементларнинг мавжудлиги – ҳали ускуна эмас. Қачонки ускуна таркибидаги элементларнинг узаро жойлашиши ва узаро боғлиқлиги ёритилса, шундагина бу ускуна бўла олади ва бу таснифлар 2-гуруҳ таснифларга тегишли. Агарда бино қурилишида ишлатилаётган ғиштлар элемент, еки 1-гуруҳ таснифлари бўлса, ғиштларни бир бири билан боғлайдиган раствор 2-гуруҳ таснифлари ҳисобланади.

Одатда 2-гуруҳ таснифлари ихтиро формуласининг матнида қуйидаги: *қотирилган, беркирилган, уланган, жойлашган* каби сўзлар ёрдамида киритилади. Камроқ *таъсир этади, боғланади* деган сўзлар ишлатилади, уларни ҳам иложи булса *таъсир этувчи, боғланувчи* деган сўзлар билан алмаштириш мақсадга мувофиқдир.

Ихтиро формуласида элементларнинг узаро жойлашиши ва узаро боғлиқлиги кўпроқ қўш сўзлар: *таъсир этувчи, боғланган, жойлашган, алмашган, қўшилган, бириктирилган, орқали, ҳаракат олиш учун жойлашган ёки у рнатирилган* ва х.к. билан ифодаланади.

Учинчи, тўртинчи ва бешинчи гуруҳ таснифлари одатда ускуна таркибидаги элементларнинг геометрик шаклини, ўзаро боғлиқлик шакллари, ўларнинг улчам нисбийлигини, ўлар тайёрланган материал турларини ифодалайди ва ўлар ёрдамчи, қўшимча таснифларга кириб, биринчи ва иккинчи гуруҳлар ифодалайдиган таснифларга аниқлик киритади, уларни конкретлаштиради. Ихтиро формуласида охириги учта гуруҳ таснифлари одатда формуланинг боғлиқ бандининг фарқ қилувчи қисмида келтирилади. Ихтиро формуласида учинчи, тўртинчи ва бешинчи гуруҳ таснифлари баён этилганда ...*тариқада бажарилган, қуйидагича ифодаланган, (1/2)*

нисбатда, П-симон, конус, цилиндр шаклида каби сўзлардан фойдаланилади.

3.3. Ихтиро объекти – усул, услуб – янги, моҳиятли фарқлари бўлган, ишлаб чиқаришда ижобий самара берадиган узаро боғлиқ ҳаракатларини бажариш учун қўлланиладиган жараён.

Усул ускунадан еки машина ва механизмлар ҳаракатидан жараёнлар ва усулларнинг узаро боғлиқлиги бўлмаслиги билан фарқ қилади ва жараённинг умумий мақсадига бўйсинади. Шундан келиб чиққан ҳолда қўйидагича ифодалаш мумкин.

Усул (услуб) – кетма-кет бажарилаётган операциялар мажмуи бўлиб, ўлар орасида узаро боғлиқлик бўлмайди, фақат ўларни бирлаштираётган нарса – бу усулнинг умумий мақсади.

Усулларга қўйидагилар киради:

- а) хомашё ва материалларни қазиб олиш ва тайёрлаш;
- б) моддий объектларни фойдали узгартириш мақсадида бажарилган технологик жараёнлар. Бунга хомаше ва ярим фабрикатларни тайёр маҳсулотларга айлантириш учун бажарилаётган жараёнлар;
- в) тайёр маҳсулотларни зарарли таъсирлардан сақлаш усуллари, сифатини таъминлаш, озиқ-овқат ва маҳсулотларни маркалаш, қадоқлаш, жойлаштириш, тахтлаш;
- г) табиатда мавжуд ёки сунъий равишда олинган объект ва ҳодисаларни талаб этилган улчамларга мос келишини таққослаш, улчаш усуллари, синаш ва тайёрлик назоратини ўтказиш;
- д) иншоот, ускуна ва буюмларни тахтлаш, йиғиш ва ўрнатиш;
- е) машина, агрегат, ускуна ва поток линияларнинг нормал ишлашини таъминлаш мақсадида ростлаш, созлаш, бошқариш, аварияларнинг олдини олиш жараёнлари;
- ж) ишлаб чиқариш ва бошқа чиқиндиларни йўқ қилиш ва қайта ишлаш, ташқи муҳитни ифлосликдан сақлаш ва ҳимоя қилиш;
- з) табиий жараён ва ҳодисаларни фойдали йуналтириш мақсадидаги таъсир усуллари, чуқувчи қумларни мустаҳкамлаш усуллари, ўсимлик ва ҳайвонларнинг усиши учун қўлланиладиган усуллар, селекция ва гибридизация;
- и) инсон ва ҳайвонларнинг касаллигини олдини олиш, аниқлаш ва даволаш усуллари.

Усулни ифодаладиган таснифлар:

1. Аниқ мақсадга эришиш учун қўлланилаётган усул ва операциялар ёки ҳар хил мақсадли йўналтирилган ҳаракатлар. Бу ҳаракатларнинг бажарилиши ва кетма-кетлиги жараённинг тугалланишидан далолат беради

2. Жараёнларнинг бажарилиш тартиби. Технологик жараёнларнинг бажарилиши ҳар хил бўлиши мумкин. Кўп ҳолда бир турдаги жараёнларнинг бажарилиши бир хил операциялардан иборат бўлиб, фақат уларнинг кетма кетлиги ҳар хил бўлиши мумкин.

3. Жараёнларни бажариш режимлари ёки улчамлари (температура, босим, концентрация, кимеда – вақт, металлга ишлов беришда – йуниш кучи, кескичнинг қаттиқлиги ва х.к.).

4. Жараён бажарилишида қўлланиладиган материалларнинг бир бирига нисбати.

5. Жараён бажарилишида элементларнинг (аппаратлар, машиналар, механизмлар, назорат-улчов асбоблари ва х.к.) ва материалларнинг (хомашё, ярим хомашё, катализаторлар) қўлланилиши.

Бу ерда ҳам ускунадаги сингари биринчи тасниф асосий тасниф ҳисобланади.

1-гурӯҳдаги таснифлар ихтиро формуласи матнига кўп қўлланадиган, номи эсда қоладиган (*иситади, пресслайди, жипслайди, қўшади, тортади, суюқлаштиради, аралаштиради, тешиб чиқади, уриб чиқади*) термин ва сўзлар билан киритилади.

2-гурӯҳдаги таснифлар 1- гурӯҳ таснифлари билан яқин боғлиқ, чунки бунда ҳам жараёнлар кетма кет ҳолатда бажарилади ва ихтиро формуласининг матнига киритишда *штамповкадан олдин қиздирилади, сульфат кислота қўшилгандан кейин аралаштирилади* кабига ўхшаш терминлардан фойдаланилади.

2-гурӯҳ таснифлари ихтиро формуласи матнига қўйидаги *олдин, кейин, изидан, бир вақтда, кетма-кет, параллел, ундан кейин каби* сўзлар билан киритилади.

3-гурӯҳ таснифлари жараёнларни бажариш режимларига таалукли бўлиб, ўлар 1- ва 2- гурӯҳ таснифларини конкретлаштиради. Жараён бажариш режими деб ўни бажарилишининг аниқ шакли айтилади. Масалан, иситиш жараёнини бажариш усулида температуранинг аниқ интерваллари ва шу температурани сақлаб туриш вақти кўзда тутилади.

3-гуруҳнинг маълум бўлган таснифлари одатда ихтиро формуласига киритилмайди, янги таснифлари эса ўнинг фарқ қилувчи қисмида қўшимча сифатида киритилади.

Ихтиро формуласи матнига 3-гуруҳ таснифлар албатта оралиқ улчамлари билан киритилади. Масалан: *20-50⁰С температурага қадар, 1,5 дан 2,0 МПа босимда* ва х.к.

4-гуруҳ таснифлари – усулда қўлланилаётган модда ва материалларнинг миқдори ва нисбатига тааллуқли. Одатда улар кимёвий жараёнда ёки янги модда олишда қўлланадиган таснифни ифодалашда ишлатилади ва ихтиро формуласининг қўшимча қисмига киритилади.

5-гуруҳ таснифлари жараёнда ҳар хил элементларни (материалларни) қўллашда фойдаланилади. Элементларни муваққат ифодаладиган таснифлар ихтиро формуласининг қўшимча бандига киритилади, материалларни ифодаладиган таснифлар – асосий бандига киритилади.

3.4. Ихтиро объекти – модда – янги, моҳиятли фарқга эга, сунъий равишда узаро боғлиқ элементлар, ингредиентлар ёрдамида яратилган моддий бирикма бўлиб, ишлаб чиқаришда фойдаланилганда ижобий самара беради. Ихтирочилик ҳуқуқида модда – сунъий равишда олинган материаллар, одатда тузилиши бўйича улар бир хил таркибда бўлиб, ҳар хил элементларни тайёрлашда ёки тайёр маҳсулот сифатида фойдаланилади:

1. Ингредиентларни механик аралаштириш натижасида ҳосил бўлган модда, масалан: аралашмалар, қора ва рангли металлларнинг ҳар хил маркалари, турли конструкцион материаллар ва х.к.

2. Физик-кимёвий узгаришлар натижасида пайдо бўлган моддалар. Бунда механик аралаштириш билан кузга илинмайдиган даражада кимёвий жараёнлар ҳам содир бўлади. Қотишмалар, керамик массалар, қурилиш материаллари, ойналар ва х.к. таркибда кўп миқдорда ҳар хил молекулардан иборатлиги учун уларни аниқ бир кимёвий формула билан ифодалаш қийин.

3. Кимёвий усул билан олинган моддалар ёки кимёвий бирикмалар, шу жумладан юқори молекуляр моддалар.

Нокимёвий усул билан олинган моддалар қўйидаги хусусиятларга эга:

1. Ингредиентлар ёки моддага ишлов берилгандан кейинги компонентлари, масалан: эритишдан кейин.

2. Ингредиентларнинг узаро жойлашуви
3. Айрим ингредиентларнинг шакли.
4. Ингредиентлар пропорцияси (нисбати).
5. Ингредиентлар таснифи.

1-гуруҳ таснифлари энг аҳамиятли таснифлар ҳисобланади. Ингредиентсиз ҳеч қандай моддани тасаввур қилиш мумкин эмас. Модданинг таркибида янги ингредиент бўлсагина у моддани янги дейиш мумкин, чунки янги ингредиент одатда моддада янги хоссаларни пайдо қилади, бу эса моддадан фойдаланишда ижобий самара беради.

2-гуруҳ таснифлари – ингредиентларнинг узаро жойлашиши – нокимёвий усулар билан олинган моддаларда жуда кам фойдаланилади. Кимёвий усулда олинган моддаларда бу гуруҳ ингредиентлари модданинг таркибий формулаларини ифодалайди.

3-гуруҳ таснифлари – айрим ингредиентларнинг шакли – одатда ихтиро формуласининг қўшимча бандларида ишлатилади. Ихтиронинг асосий бандида ўлар, деярли фойдаланилмайди, фақат ингредиентларга тасниф беришда қўлланилади.

4-гуруҳ таснифлари – ингредиентларнинг нисбати – 1-гуруҳдан кейинги ўринда турувчи таснифлар бўлиб ихтиро формуласининг ҳам асосий, ҳам қўшимча бандларида фойдаланилади. Одатда, ихтиро формуласида ингредиентлар нисбати конкрет берилмасдан, уларнинг қиймати қандайдир чегара орасида берилади, аниқ рақамлар билан нисбат қийматини ихтиро матнида бериб кетиш мумкин.

5-гуруҳ таснифлари – ингредиентлар таснифлари – одатда ихтиро формуласининг қўшимча бандларида иштирок этади, асосий бандида эса фақат ингредиентларнинг номини аниқлаш мақсадида қўйилади.

Янги кимёвий структураларга эга бўлган ва фойдаланилганда ижобий самара берган кимёвий бирикмалар ихтиро объекти бўлиши мумкин. Аввал структураси маълум бўлиб, биринчи марта синтезланган кимёвий бирикмалар ихтиро объекти бўла олмайди, ихтиро объекти бўлиб фақат синтезлаш усули бўлиши мумкин.

3.5. Ихтиро объекти – фойдаланишда қўлланиладиган ихтиро.

Юқорида айтилган фикрлардан мавжуд прототипларни: *ускуна, машина, механизм, усул, моддаларни* такомиллаштириш, яхшилаш,

ёки ўларнинг янгиларини яратиш - ихтирочиликда анъанавий усул ҳисобланади.

Иккала шароитда ҳам ихтирочилик ижоди маълум бўлган предметларнинг структурасини такомиллаштириш, ёки янги схемали ускуналар, миқдори узгарган, сифати яхшиланган, технологик узгарган, жойлашишга оид ечимлар, янги структуравий ечимларни ахтариш ва яратиш билан боғлиқдир. Лекин вақт тақозаси билан, айниқса, охирги йилларда ихтиро соҳасидаги изланишлар бошқа, анъанавий бўлмаган усуллар билан маълум объектлардан фойдаланиш йўллари ахтаришмоқда. Бу ерда гап *фойдаланишда қўлланиладиган ихтиролар* тўғрисида кетмоқда. Бу гуруҳга янги ихтиро қилинган объектлар билан бир қаторда аввал ихтиро этилган ускуна, машина, механизмлар, усул, услублар, моддалардан самарали фойдаланишдаги ечимлар киради. Фойдаланишда қўлланиладиган ихтироларнинг ҳуқуқий ҳимоя масалалари ҳали тўлиқ ўрганилгани йўқ. Кўп йиллар давомида фойдаланишда қўлланиладиган ихтиро деганда, биз ихтироларни ноқонуний фойдаланиши деган иборани тушуниб келганмиз. Янги низом ва норматив ҳужжатларда аввал маълум булган ихтиро объектларини янги вазифани бажаришда қўлланилиши ҳам ихтиро деб ҳисобланган.

Одатда ихтиро маълум объектларни: ускуна, машина, механизм, усул, услуб, моддаларни такомиллаштиришга боғлиқ бўлади. Бу такомиллаштиришлар, ўзгаришлар янги конструктив, миқдорий, схематик, технологик сифат курсаткичларига олиб келади. Масалан, электродвигатель еки йиғиш асбобларни, мойлаш материалларни, коррозияга қарши қопламларни такомиллаштириб ихтирочи ушбу объектларнинг маълум сифатларини яхшилашга уринади. Агарда ускуна, усул ва моддага таалукли ихтиролар – сунъий, синтезланган предметлар бўлса, ўлар қандайдир бир аниқ усулда фазода ва вақтда сифатланишса, фойдаланишда қўлланиладиган ихтиролар эса маълум объектларни янги, одатда бўлмаган сифатда бўлади.

Кўз касаллигида фойдаланадиган тонометрни ишлов берилган металл юзасининг тозалигини аниқлашда қўлланилиши, ёки электрохимевий аккумуляторлардан электр конденсаторлар сифатида фойдаланиш мисол бўлиши мумкин. Лекин тўғридан тўғри маълум нарсаларни бошқа вазифада фойдаланиб – бу ихтиро

бўлади деб бўлмайди. Фойдаланишда қўлланиладиган ихтироларнинг қатор дифференциал кўрсаткичлари бор.

1. *Функционал ихтиролар.* Бу турдаги ихтиролар маълум бўлган объектни бошқа вазифада қўллаб ўндан янги бир хусусиятни аниқлаш.

2. *Ўтказиш (фойдаланиш учун) ихтиролар.* Бу турдаги ихтиролар янги мақсадга эришиш учун шу объектнинг эски, маълум бўлган сифатларидан фойдаланилади ва шу билан аввал маълум бўлган объект бошқа бир соҳада қўлланиб кетилади.

3. *Селектив (ажратиб олинган) ихтиролар.* Бу турдаги ихтиролар маълум моддалар ёки моддалар гуруҳида ихтирочи томонидан аниқланган муҳим хусусиятлари туфайли фойдаланилади.

Назорат саволлари

1. Ихтиро қачон ҳуқуқий ҳимояланган ҳисобланади?

2. Ихтиронинг техник даражаси деганда нима тушунилади?

3. Ихтиро объекти тўғрисидаги тушунчаларни тавсифланг.

4. Машина ва мослама деб нималар аталади?

5. Ихтиронинг асосий таснифлари тўғрисида нималарни биласиз?

6. Ихтиро объектининг гуруҳ таснифлари қандай тарзда ифодаланади?

7. Ускуна ихтиро объекти қандай турларга бўлинади ва уларнинг асосий таснифлари?

8. Усул ихтиро объектининг қандай турлари мавжуд ва уларни ифодалайдиган таснифлар?

IV. ПАТЕНТНИНГ ХУҚУҚИЙ СУБЪЕКТЛАРИ, МУАЛЛИФЛИК

Режа

- 1. Ихтирога муаллифлик**
- 2. Фойдали модельга муаллифлик**
- 3. Саноат намунасига муаллифлик**
- 4. Хаммуаллифликнинг ҳуқуқий асослари**
- 5. Патент эгасининг асосий ҳуқуқлари**

Таянч иборалар: қўшма, ижодий меҳнат, иш берувчи, патент эгаси, муаллифлик, муаллиф ҳуқуқи.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасини ижодий меҳнати туфайли яратган шахс муаллиф деб тан олинади. Агарда ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси бир неча шахснинг қўшма ижодий меҳнати туфайли яратилган бўлса, шахсларнинг барчаси муаллиф деб ҳисобланади. Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасидан фойдаланиш тартиби муаллифлар ўртасида келишувга асосан амалга оширилади.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасини яратишда шахсий ижодий ҳиссасини қўшмаган, фақат муаллифларга техникавий, ташкилий ёки моддий кумаклашган, ёки ихтиро, фойдали модел, саноат намунасини ҳужжатлаштиришда ва улардан фойдаланишда ёрдам, маслаҳат берган шахслар муаллиф деб тан олинмайди.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига патент қўйидаги ҳолларда берилади:

- ихтиро, фойдали модель, саноат намунасининг муаллифига;
- юқорида зикр этилган муаллифнинг ворисига;
- Ўзбекистон Республикаси саноат мулкнинг Давлат фондига, қачонки ихтиро, фойдали модель, саноат намунасидан фойдаланиш ҳуқуқини муаллиф давлат ихтиёрига берса. Янги таҳрирдаги низомда, бу банд вақтинча олиб ташланган.

- иш берувчига (идора, корхона, муассаса, фирма, қўшма корхона), агарда иш берувчи ва ишловчи томонидан тузилган шартномага асосан муаллиф патент ҳуқуқини иш берувчига берилишига рози бўлса. Шу шартномада ишловчига (патент

эгасига) моддий таъминот, нафақа, яшаш шароити, маънавий, ҳамда ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига патент олинса иш берувчининг кафолатланган мажбуриятлари ҳам курсатилади. Шартнома асосида ишловчи узининг хизмат доирасидаги вазифаларни бажаришда, ёки берилган топшириқнинг аниқ масалаларини ҳал қилганда ихтиро буйича шартнома тузилади.

Агарда иш берувчи ва ишловчи томонидан шундай шартнома тузилмаган бўлса ихтиро, фойдали модель ёки саноат намунасига патент муаллифга берилади ва ўнда иш юритувчи бу патентдан фойдаланиш учун лицензия шартномаси тузади ва кейингина фойдаланади.

Патент эгаси ўзининг патентини ҳар қандай жисмоний ёки юридик шахсга фойдаланиш учун бериши мумкин, фақатгина шартнома Ўз Р Патент Агентлигида қайд қилиниши лозим.

4.1. Ихтиро муаллифларининг ҳуқуқлари

Ихтиро муаллифларининг ҳуқуқлари ва ўларга бериладиган турли имтиёзлар мамлакат қонунлари билан белгиланган бўлиб, ўлар турли ва кўп қиррали. Ўлар фуқаро, меҳнат, маъмурий, молиявий ҳуқуқларда акс эттирилган.

Ихтиро яратишда ёки ихтиро муаллифининг қандай ҳуқуқлари бўлиши мумкин? Айрим ҳолларда адабиётларда бу туғрисида алоҳида ҳуқуқлар курсатилмаган.

Булар бўйича батафсил тушунчага эга бўлиши учун бў ҳуқуқларни кўйидаги тоифаларга булиш мумкин.

1. Ихтиро таклифларини уз вақтида аниқлаш, ҳужжатлаштириш учун муаллифнинг ҳақи борлиги.

2. Муаллифлик гувоҳномаси ёки патент билан белгиланган ҳуқуқлар. Бу ҳуқуқлар уз навбатида икки хил бўлади.

а) ҳимояланган ҳужжат (муаллифлик гувоҳномаси ёки патент) орқали бериладиган ҳуқуқлар;

б) айнан ҳар бир ихтирога боғлиқ бўлмаса ҳам ҳимояланган ҳужжат эгаларининг ҳуқуқлари.

3. Бошқа ҳуқуқларни ҳимоя қилиш ва уларни бажариш бўйича муаллиф ҳуқуқлари.

Кашфиёт, ихтиро муаллифларининг шахсий ҳақ ҳуқуқларидан энг аҳамиятлиси – муаллифлик ҳуқуқи, чунки бу ҳуқуқ барча бошқа ҳуқуқларни белгилайди.

Муаллифлик – аниқ ишланмани якка шахс ёки бир гуруҳ шахсларнинг фаолиятига таалуқлигини акс эттирадиган жамоа фикри. Буни мисол тариқасида эски замонларда, ҳали ихтиролар қайд қилинмаган пайтларда машҳур янгиликлар яратган Архимед, Леонардо де Винчининг ихтироларидан келтириш мумкин ва бунда янгиликларнинг номи билан муаллифларнинг ҳам номи маълум бўлган.

Ихтирочилик қонунларида бу ҳуқуқ Давлат идоралари томонидан берилган ҳуқуқий ҳимоя ҳужжати – патент билан ифодаланади.

Муаллифлик расмий тан олинishi бу муаллиф шахсдан ташқари ҳар қандай шахс учун муаллифликни узига ўтказиш, ҳужжатда курсатилган муаллифни эътироз этиш, хуллас муаллифликка путур етказишга йўналтирилган ҳаракатларни тақиқлайди.

Муаллифликни тан олишда муаллиф томонидан ихтирога қўшимча исм ёки махсус ном ҳам берилиши мумкин. Бунинг учун Патент Агентлигига ариза бериш пайтида, ёки ариза берилгандан кейин, лекин патент бериш тўғрисидаги қарор қабул қилингандан 2 ойдан ошмаган муддатда талаб аризасини бериш мумкин.

Агарда ихтиро муаллифлари бир неча киши бўлса унга исм ёки махсус ном берилиши учун ҳамма муаллиф ёки ариза берувчиларнинг розилиги керак. Ихтирога берилган исм ёки ном патент номида, ҳамда чиқарилган маҳсулотнинг ўзида, идишида, техник ҳужжатларида акс эттирилади.

4.2. Патент эгасининг ҳуқуқлари

Патент томонидан берилган ҳуқуқларни патент эгаси давлат, жамоат манфаатларига зид бўлмаган ҳолда фойдаланиши мумкин.

Агарда ихтирога берилган патент эгаси ихтиродан 4 ой муддатда, фойдали моделга берилган патент 3 ой муддатда фойдаланмаса, ёки тулиқ фойдаланмаса ҳар қандай шахс патентдан фойдаланишни хоҳласа ва патент эгаси лицензия шартномасини тузишдан бош тортса Ўзбекистон Республикаси суд идораларига лицензияни ўнга мажбурий олиб бериш учун мурожаат қилиши мумкин.

Агарда патент эгаси томонидан юқорида курсатилган муддатларда патентдан фойдаланилмаганлиги, ёки тулиқ фойдаланилмаганлигини узрли сабабларга кура

бажарилмаганлигини исботлай ола олмаса, суд идоралари патентдан фойдаланиши, ундан фойдаланиш муддати, фойдаланиш чегараларини аниқлаб мажбурий лицензияни олиб бериши мумкин. Бунда лицензия нархи, лицензиянинг бозор нархидан кам бўлмаслиги керак.

Патент берилган ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси ёки усул, услубга берилган патент, патент доирасида рўхсатсиз маҳсулот чиқариш, маҳсулотлардан фойдаланиш, уларни олиб кириш, сотиш патент эгасининг ҳуқуқини бузган деб ҳисобланади.

Патент эгасининг ҳуқуқи қўйидаги ҳолатларда бузилмаган деб ҳисобланади.

- хориж мамлакатларнинг дарё кемаларида, кема бортларида, кемадаги машина, ускуналарда ва бошқа механизмларда патентлар билан ҳимояланган ихтиро, фойдали модель, саноат намуналаридан фойдаланилган бўлса ва ушбу кемалар Ўзбекистоннинг сув ҳавзасида вақтинчалик фаолият курсатса ва ушбу патентланган жихозлар кема учун зарурият сифатида бўлса;

- хориж мамлакатларнинг ҳаво, космик ёки ер усти транспорт воситалари ёки уларни ҳаракатланувчи ёрдамчи воситаларида патентланган ихтиро, фойдали модель, саноат намуналари фойдаланилган бўлса, ҳамда ушбулар Ўзбекистон ҳаво ҳудудида вақтинча ёки тасаддуфий ҳолатда фаолият курсатса;

- таркибида ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси аломатлари мавжуд ускуналар устида илмий тадқиқотлар ёки тажрибалар ўтказилса;

- шифокор рецепти (буюртмаси) асосида бир маротаба дорихона шароитида дори тайёрлаш;

- табиий офат, эпидемия ва бошқа фавкулотдаги вазиятларда ихтиро, фойдали модель ва саноат намуналарига берилган патент аломатлари бўлган ускуналардан фойдаланилса. Бунда ушбу вазият бартараф этилгандан кейин патент эгасига компенсация туланади.

- ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига берилган патент аломатлари мавжуд ускуналардан қонуний равишда фойдаланилса.

Товар белгисига сертификат эгаси товар белгисидан тўлиқона фойдаланишга ва бошқаларни ундан фойдаланишига тақиқлаш ҳуқуқига эга, ҳеч ким товар белгиси муаллифининг розилигисиз ундан фойдаланиши мумкин эмас.

Бошқа бир шахс томонидан товар белгиси муаллифининг рўхсатсиз маҳсулотларни белгилаш, уларни рекламасида,

Республикада ўтказиладиган кургазма, ярмаркаларида фойдаланиш тақиқланади.

Агар жисмоний ёки юридик шахс Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига берилган приоритет муддатидан илгари янгилик аломатлари бўлган ушбуларни тайёрлаб фойдаланилган бўлса улар ундан сонини купайтирмасдан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Ўзбекистон Республикаси қонунлари ҳар томонлама патент эгасининг ҳуқуқини ҳимоялайди.

Масалан, бошқа бир муаллиф яратган ихтирони ноқонуний равишда узлаштирган ва унга патент олинган бўлса, суд масалани куриб чиқиб берилган патентни инкор қилиши мумкин ва ушбу ихтирони яратган муаллифга патент берилишига қарор чиқариш мумкин. Агарда бир ташкилот, корхона ихтиродан фойдаланган, лекин фойдаланилганлигини асоссиз, ихтирога таалуқли эмас, лекин ва ихтиро муаллифининг ҳуқуқини тан олса, бундай ҳолат муаллифнинг ҳуқуқини торайтириш деб ҳисобланади. Бундай ҳолатларда суд масалани куриб чиқиб, чиқарилган маҳсулот ихтирога таалуқлигини исботлаб муаллиф ҳуқуқини тулиқоналигини тиклайди.

Муаллифнинг ҳуқуқини ҳимоя қилишда маъмурий тартиб ҳам мавжуд. Бу тартиб одатда ҳуқуқни бошқариш ва назорат қилиш органлари томонидан амалга оширилади.

Маъмурий тартиб купроқ ихтирога доир ҳужжатларни расмийлаштириш пайтида учрайди ва қўйидаги ҳолларда бўлиши мумкин:

- ихтирога берилган аризани қабул қилиш ва уни куриб чиқишдан бош тортиш. Бу ҳолатда ихтиро муаллифлари патент идораси томонидан белгиланган муддатда куриб чиқилмаса ёки куришдан бош тортса Давлат комитетига эътироз хатини бериш мумкин. Бунда албатта ихтирога берилган ариза ва бошқа ҳужжатлар белгиланган тартиб асосида тулиқ бажарилган бўлиши керак.

- ихтиронинг сифатига берилган тасниф бўйича баҳслар. Бу ҳолат ихтирога берилган аризани белгиланган талабларга жавоб бермаганлиги учун экспертиза томонидан рад жавоб берилганда учрайди. Бу баҳслар одатда «муаллифнинг кашфиёт ёки ихтирога рад берилган жавоби билан норозилиги» деб аталади. Бундай рад жавоблар турли вазиятларда бўлиши мумкин, масалан янгилиги

йўклиги, аниқ фарқларнинг мавжуд эмаслиги ёки ижобий самара бермаслиги туфайли.

Назорат саволлари

- 1. Ким ва қайси ишлари бўйича ихтиро муаллифи бўла олади?***
- 2. Дастлабки патент, патент қайси ҳолларда берилади?***
- 3. Иш берувчи ва ишловчи томонидан нима тўғрисида шартнома тузилади?***
- 4. Ихтиро яратишда муаллифнинг қандай ҳуқуқлари мавжуд?***
- 5. Қандай ҳолатларда патент мажбурий бошқа бир шахсга берилади?***
- 6. Қандай ҳолларда патент эгасининг ҳуқуқи бузилмайди?***
- 7. Қандай ҳолатларда муаллифнинг ҳуқуқини ҳимоялашда маъмурий тартиб қўлланилади?***

V. ПАТЕНТ БЕРИЛМАЙДИГАН ҲОЛЛАР ВА СУБЪЕКТЛАР

Режа

- 1. Ихтирога патент берилмайдиган ҳоллар*
- 2. Саноат намунасига патент берилмайдиган ҳоллар*
- 3. Фойдали моделга патент берилмайдиган ҳоллар*
- 4. Товар белгиси ва хизмат белгисига гувоҳнома берилмайдиган ҳоллар*
- 5. Патентга рад жавоби берилган ҳолатлардаги баҳслар ва уларни ечилиш йўллари.*

Таянч иборалар: ихтиро даражаси, патент аломатлари, изжобий самара.

5.1. Патент берилмайдиган ҳоллар

Ихтирога агар у янги бўлса, ихтиролик даражаси бўлса ва қўлланилиши мумкин бўлса ҳуқуқий ҳимоя берилади.

Қўйидаги ҳолатларда ихтирога патент берилмайди:

- илмий назария ва математик услублар;
- хўжаликни ташкил этиш ва бошқариш усуллари;
- фикрий (руҳий) жараёнларни бажариш усуллари;
- ҳисоблаш машиналар учун алгоритм ва дастурлар;
- бино, иншоот ва ҳудудларнинг лойиҳалари ва уларни жойлаштириш;
- эстетик талабларга оид, маҳсулотларнинг фақат ташқи курилишини ўзгартиришга қаратилган таклифлар;
- ўсимлик навлари ва ҳайвонлар зотлари;
- интеграл микросхема топологиялари;
- гуманизм, жамоат манфаатларига зид булган ечимлар.

Фойдали модель агар у янги бўлган, ишлаб чиқаришда қўлланиш имконияти бўлган ишлаб чиқариш ва истеъмол буюмлар ва уларнинг таркибий қисмларининг конструктив ечимларига берилади.

Моддалар, усуллар, микроорганизм штаммлари, ўсимлик ва ҳайвонлар клеткаларининг турлари ва уларни бошқа бир, янги мақсадда фойдаланишга қаратилган ечимларга ҳимоялаш ҳуқуқи берилмайди.

Агарда фойдали модель муаллифи, ёки муаллиф номидан бошқа бир шахс, фойдали модель аломатларини ва маълумотларини оммавий равишда баён этса ва бунда ҳимоя қилиш учун патент идорасига маълумотлар баён этилгандан кейин 6 ой ичида ариза топширилган бўлса фойдали моделнинг янгилик хусусияти йўқолмайди. Бу ҳолатни исботлаш вазифаси ариза берувчининг зиммасига юклатилади.

Саноат намунасига маҳсулотнинг ташқи киёфасига таалукли бадий ва конструктив безак беришга оид ечимлар киради саноат намунасига агарда у янги бўлса, оригинал ва саноатда қўлланилиши мумкин бўлганда ҳуқуқий ҳимоя берилади.

Қўйидаги ҳолатларда ҳуқуқий ҳимоя берилмайди:

- маҳсулотнинг фақат техник тафсилотларига таалукли бўлса;
- гуманизм ва жамоат манфаатларига қарши бўлса;
- архитектура (меъморчилик) объектларига, шу жумладан саноат, гидротехник ва бошқа стационар объектларига, бундан кичик меъморчилик шакллар истасно.

- чоп этиладиган буюмларга;
- суюқ, газсимон, силжиб тушиб кетадиган (қум, бархан ва х.к) доимий шаклини сақлаб қолмайдиган объектларга.

Товар белгиси ва хизмат белгиси - бир жисмоний ёки юридик шахс томонидан тайёрланган маҳсулот ёки хизматни бошқа жисмоний ёки юридик томонидан шунга ўхшаш бошқа жисмоний ёки юридик томонидан тайёрланган буюм, маҳсулот ёки хизматни ажратиш учун белгиланган белгилар.

Товар белгиси сифатида сузлар, бадий белгилар, ҳажмли ва бошқа белгилар ҳимоя қилиниши мумкин.

Қўйидаги ҳолларда товар белгиси ҳуқуқий ҳимояланмайди:

- белгиларда бир биридан фарқ қиладиган аломатлари бўлмаса.

- давлат герби, байроқ ва эмблема (нишонлар) давлатнинг номи, халқаро, давлатлараро ташкилотларнинг, корхоналарнинг қисқартирилган номлари, қафолат муҳрлари, орден, медаллар ва бошқа фарқловчи белгилар. Бундай белгилар ҳуқуқий ҳимояланмайдиган элементлар бўлиб товар белгисининг таркибига киритилиши ёки товар белгиси эгасининг расман розилиги бўлса;

- маҳсулотнинг нархи, сони, хусусияти, чиқарилган жойи ва вақтига;

- агарда белги чиқарилган маҳсулот ва уни тайёрловчи тўғрисида истеъмолчини чалғитадиган маълумот берадиган бўлса;
- Ўзбекистон Республикасида бошқа шахсга таалуқли бўлган саноат намуналарига;
- розилигисиз муаллифнинг ёки тегишли ташкилотнинг маълум бўлган илмий адабиёт ва саноат асарларига ва улардан келтирилган жумлаларга;
- таниқли шахсларнинг розилигисиз уларнинг исми, шарифи, тахаллуси

Назорат саволлари

- 1. Қандай ҳолатларда ихтирога ҳуқуқий ҳимоя берилмайди?***
- 2. Қандай фойдали молелларга ҳуқуқий ҳимоя берилмайди?***
- 3. Қандай ҳолатларда саноат намунасига ҳуқуқий ҳимоя берилмайди?***
- 4. Товар белгиси ва хизмат белгиси қайси ҳолатларда ҳуқуқий ҳимояланмайди?***
- 5. Солиштириш таҳлили тўғрисида нималар тушунилади?***
- 6. Техник ишланманинг янги натижа олиш курсаткичлари деганда нималарни тушунасиз?***
- 7. Мураккаб техник ечимни ҳал қилиш усуллари нималардан иборат?***

VI. ИХТИРОНИ АНИҚЛАШ УСУЛЛАРИ

Режа

- 1. Ихтирони аниқлаш зарурияти***
- 2. Ихтирони аниқлаш манбалари***
- 3. Ихтирони аниқлаш муддати ва босқичлари***
- 4. Техник ишланмаларда ихтирони аниқлаш услубияти***
- 5. Техник ишланмаларда ихтирони аниқлаш кетма кетлиги***

Таянч иборалар: ихтирони аниқлаш, ихтирони аниқлаш манбалари, муддати ва босқичлари, техник топшириқ, техник лойиҳа, тажриба нусхаси, патент булинмалари, аналоглар.

6.1. Ихтироларни аниқлаш

Давлатимизнинг техник тарраққиёти куп жихатдан ихтирочилик фаолиятини ташкиллаштириш, такомиллаштириш бўлиб ўнинг асосий ишларидан биттаси ижодий таклифларни излаш, аниқлаш ва руёбга чиқаришдир. Янги технология ва машиналарнинг пайдо бўлиши биринчи навбатда ихтирочиларга боғлиқ бу давлатнинг долзарб масалаларига киради ва бунга маъсул этиб корхона, ташкилот раҳбари тайинланган.

Ихтирони аниқлаш – бу кўп миқдордаги конструкторлик ҳужжатлар, лойиҳа ечимлари, илмий тадқиқот ишлар ва бошқа манбалар ичидан ижобий самара берадиган, дунёвий янгилиги мавжуд, бошқалардан тубдан фарқ қиладиган техник ечимларни топишдир.

Ихтиро объектларини ўз вақтида аниқлаш бу биринчидан давлат мавкеини мустаҳкамлаш, иккинчидан ўз вақтида ҳужжатлаштирилган ихтиро чет давлатдаги мутахассисларга ушбу янгилик бўйича ихтиро яратиш имкониятини бермайди ва учинчидан, ҳар бир аниқланган ва патент олинган ихтиро мамлакатимизнинг ихтиро фондини бойитади ва тўртинчидан бунинг мамлакатда ихтирони аниқламасдан туриб уни чет давлатда ҳимоялаб бўлмайди. Бу борада хориж мамлакатларда бизнинг ихтироларимизни патентлаш, лицензияларни сотиш катта иқтисодий самара беради.

Шунинг учун ривожланган хориж мамлакатларда ишлаб чиқаришдаги инженер – техник ходимларнинг асосий кўрсаткичи сифатида ихтиролар яратиш ҳисобланади. Масалан Германияда ҳар бир лойиҳачи уч йилда 1 та ихтирога патент олади, ёки 1000 та лойиҳачи бир йилда 300 та ихтирога патент олади. Бу кўрсаткич Францияда – 150 та, Англияда – 115 та. Шунинг билан бирга айтиш керак, бизнинг давлатимизда айрим раҳбарлар бу масалага жиддий қарашмайди, ихтиро, кашфиётларга патент олиш ишлари бу муаллифнинг шахсий иши деб ҳисоблайди. Кўп ҳолларда бу ихтирочининг моддий, ташкилий тарафлардан қўлидан келмайди.

6.2. Ихтирони аниқлаш манбалар

Ихтирони аниқлаш – мураккаб иш, ҳозирга қадар бу ишни қандай бошқариш бўйича услуб ишлаб чиқилмаган. Ихтиролар одатда янги технология, машина, ускуналар яратаётган корхона ва ташкилотларда, яъни илмий-тадқиқот институт, лойиҳа конструкторлик ташкилотларда, ҳамда ишлаётган техника ва технологиялар янгиланилаётган саноат корхоналарида вужудга келади.

Ихтирони аниқлаш манбалар қўйидагилар.

1. *Илмий – тадқиқот ва лойиҳа – конструкторлик ишланмалар*
2. *Одатдаги шароитда ишлатиладиган лойиҳа ишланмалардан бошқаларига ўтганда.*

3. *Рационализатор таклифлар.*

4. *Нашрга тайёрланган ишлар (китоб, мақола, маъруза ва х.к.)*

Хулоса қилиб айтганда ихтиро манбаси бу маълумот ва ахборот. Ахборотни махсус патент манбалардан ҳам олиш мумкин ва бунда кўпроқ хориж патентлари билан танишиш керак.

Бўлажак ихтирони аниқлашни бу ишга киришилгандан кейин эмас, балки илмий-тадқиқот ва лойиҳа конструкторлик ишлар режаси тузилаётган пайтда бошланиш керак ва бу ишни режага киритиш керак.

Корхона ва ташкилотларда патент хизмати бўлимларини ташкил қилиш керак. Уларнинг вазифаси бажарилаётган илмий, лойиҳа ишларини доимий равишда назоратда тутиш, ёрдам бериш, йиллик ҳисоботларни патент экспертизасидан ўтказишдан иборат бўлиши керак.

6.3. Ихтирони аниқлаш муддати ва босқичлари

Техник ишланмаларни рўёбга чиқаришда ихтироларни аниқлаш ва ҳужжатлаштириш муддати катта аҳамиятга эга. Иложи борица бу ишларни тезроқ бажариш керак. Чунки худди шундай ишланма бошқа бир ташкилот ёки бошқа давлатда ҳам бошқариши мумкин. Демак, ишланмани қачон тугаллаши, қачон ҳисобот ёзилишини кутмаслик керак.

Янги техник ечим қўйидаги босқичлардан иборат:

1. *Янги ечим яратиш заруриятлигини сезиш.*
2. *Масалаларни аниқлаш ва қўйиш.*
3. *Қўйилган масалани ечиш бўйича асосий таклифни суриш.*
4. *Асосий таклифни бажариш учун лойиҳани тузиш ва аниқ техник жараёнларни ишлаб чиқиш.*
5. *Таҷриба намунасини ишлаб чиқиш, синаш, камчиликларини тўғрилаш ва ишлаб чиқаришга жорий этиш.*

Ихтиро одатда бу босқичларнинг тўртинчисиди пайдо бўлади, чунки 1,2,3- босқичларида ҳали фақат ғоя мавжуд, масалалар қўйилган бўлади, техник ечимлар эса 4-босқичида қилинади.

Ихтирони аниқлаш мақсадида лойиҳа устида ишлашнинг қўйидаги босқичлари мавжуд:

1. Ташкилот учун янги бўлган ишланмага техник топшириқ тузилишидан илгари патент ахтариш жараёнини бажариш. Бу босқичда мутахассис мавжуд технология ва техник воситалар ва адабиётлар таҳлили асосида мавзунинг бўлажак конструкциясининг скелетини асослайди. Шу босқичда нималарга ихтиро аризасини бериш мумкинлиги аниқланади. Бу босқичда одатда барча олинган ихтироларни шу мавзу бўйича 10% шаклланади ва ишланмада уларнинг 65-70% жорий этилади.

2. Техник лойиҳадаги мавжуд конструкторлик ишланмаларни асослаш учун керак бўлган эскиз ишланмалар бажарилади. Эскиз ишланмаларда бўлажак машина ёки ускунанинг бир неча хили тайёрланади ва уларнинг ичидан энг яхшиси танланади.

Бу босқичда одатда 20% ихтиролар яратилади, лекин ишланмаларда уларнинг одатда 20-30% жорий этилади.

3. Техник лойиҳани якунлаш. Бу босқичда ишланманинг умумий чизмалари, унинг кинематик, технологик, электрик, гидравлик ва бошқа схемалари ва ўларнинг чизмалари тайёрланади. Бу босқичда 40% ихтиролар яратилади ва ўларнинг 90% машиналарга жорий этилади.

4. Техник лойиҳага киритилган узел ва агрегатларнинг ишчи чизмалари тайёрланади. Бу босқичда ихтиро яратиш кам бўлади, лекин машина ёки ускунанинг барча чизмалари бўлганлиги учун саноат намунасига патент олиш учун бу босқичда ариза тайёрлаш жуда қулай. Ихтирога эса бу босқичда 20-25% тўғри келади, лекин жорий этилиш деярли 100%, чунки чизмалар қайта тўғриланмайди.

5. Тажриба нусхани тайёрлаш ва завод шароитида синов ва якуний синовларини ўтказиш. Бундан асосий мақсад – машинанинг заиф, ноқулай деталларини аниқлаш ва шунинг натижасида уларни алмаштириш ёки узгартиришдан иборат. Бу босқичда деярли ихтиролар аниқланмайди. Агарда кейин бир детални қайтадан лойиҳалаш керак бўлса, унда ихтиро ҳам чиқиши мумкин. Унинг қиймати 5% ни, жорий этилиши эса 100% ни ташкил этади.

Корхонада янги технология ва техникаларни жорий этиш кўп ҳолатда патент хизматининг ишнинг ташкил қилишига боғлиқ. Одатда техник ечимларни ҳал қилувчилар узининг соҳасини, машина ва ускуналарни жуда яхши билишади, лекин патент ишларидан хабари кам. Шунинг билан бирга патент идорасининг ходимлари ихтироларни аниқлаш услуби, янгиликни, ихтиро формуласини тузишни яхши билсада, ҳар доим ҳам техниканинг ҳар соҳасида яхши мутахассис эмас. Шунинг учун уларга ўқишни ташкил қилиш керак, ҳуллас мутахассислар ва патент хизмати ходимлари бир бирларига яқинлашиши керак.

Патент бўлинмаларнинг мутахассисларига қўйидаги талаблар қўйилади:

1. *Узига беркирилган техника соҳасини мукаммал билиш*
2. *Шу соҳада қайси техник ечим ихтиро бўлиши мумкинлигини билиш*
3. *Яратилаётган машиналарнинг хусусий ечимлари орасидан ихтиро бўлиши мумкинларини танлаб олиш*
4. *Ишланма лойиҳаловчи билан бирга бу техник ечимни қайси йўл билан танланганлиги, қандай қийинчиликлар бўлганлиги, нима асосида лойиҳада бу ечимга келганлиги тўғрисида билим олиш*
5. *Патент ишини, хусусан ихтирони аниқлаш услубиятини мукаммал билиш.*

6.4. Техник ишланмаларда ихтирони аниқлаш услубияти

Юқорида айтилгандек, ихтирони аниқлаш бу корхонадаги ишланмалар, рационализаторлик ва бошқа таклифлар орасидан

ҳуқуқий ҳимоя қилинадиган ишларни ажратиб олиш ёки янгилиги, ижобий самараси, мавжудлардан фарқ қилувчи белгилари борларини ажратиб олиш демакдир.

Техник ишланмаларда ихтирони аниқлаш масаласига ўтишдан олдин техник ишланмаларда қандай қилиб эътиборли фарқларини аниқлаш услуби билан танишасиз.

Маълумки, мавжуд техник ишланма ихтиро билан солиштириб таҳлил қилиш усули кенг тарқалган, биз ундан эътиборли фарқларни ажратишимиз керак. Бу усул ихтиро бўйича биров бўлсада маълумот бўлса яхши самара беради. Лекин кўп ҳолларда жуда кўп ишланмалар устида ишлашган корхонада ҳар биттасини солиштириш жуда кўп меҳнат ва вақт талаб қилади. Оддийроқ, кўполроқ усули бу кўп техник ишланмалардан фақат ихтиро бўладиганлари танлаб олинади. Ва бундай ишланмалар жиддийроқ таҳлил қилиниб эътиборли фарқлари аниқланади. Аслида эътиборли ва эътиборсиз таклифлар орасида чегара йўқ.

Техник ишланмаларда эътиборли фарқларни аниқлашда қўйидаги курсаткичларга эътибор берилади:

1. Янги натижа олиш:

а) ижобий самара берувчи янги режалар билан аниқлашда объектнинг янги сифати:

б) ижобий самаранинг сифат тарафи – тезкор самара;

в) олдин маълум бўлмаган ечим;

г) техника тарраққиётига қўшган ихтирочининг улуши;

д) мутахассисларнинг фикр тажрибасида қўлланилмаган ва зид бўлган лойиҳалашда янги йўналишни кашф этиш

2. Мураккаб техник ечимни ҳал қилиш:

а) ушбу объектни вужудга келтиришга зарурият

б) саноат ва халқ ҳўжалиги олдида ечимини анчадан бери кутаётган масалалар;

в) муаммони ҳал қилиш учун кўп марта бефойда кетган ҳаракатлар;

г) янги техник ечимда алоҳида жиддий тажрибилар мавжудлиги

3. Ихтиро бўлиши мумкин булган техник ечимлар доирасига кирувчи ишланмалар:

а) ихтирога муаллифлик гувоҳномалар намунаси. Буларга асосланиб ишланмани ихтиро деб тан олинishiга зарур бўлган янгилик доираси аниқланади.

Ихтирога таклиф этилаётган ишланмада ихтиро бўлиши учун эътиборли фарқларнинг 3 та тасниф гуруҳлари мавжуд:

- 1. Эътиборли фарқларни ижобий самара орқали баҳолаш усули.*
- 2. Эътиборли фарқларни оддий лойиҳалаш усулидан кечии орқали баҳолаш услуги*
- 3. Эътиборли фарқларни янгилик доирасини аниқлаш орқали баҳолаш услуги.*

6.5. Техник ишланмада ихтирони аниқлаш кетма кетлиги

Техник ишланмада ихтирони аниқлаш кетма кетлиги бу аниқ конструкторлик ёки технологик лойиҳадан ихтиролик фикрни ажратишга йўналтирилган мантикий услуб ва жараёнларнинг кетма кетлигидир.

Техник ишланмадан ихтирони аниқлаш кетма кетлиги кўйидаги босқичлардан иборат:

Биринчи босқич. Таклифни техник ечимга таалуклиги аниқланади ёки ушбу техник ишланмани эътиборли фарқларга эгалиги, шундай масалаларда маълум ечимлар билан таққослаш ва бу объект ЎзР Патент Агентлиги томонидан патент билан ҳимояланиш доирасига кирадими ёки йўқми деган саволларга жавоб бериш.

Иккинчи босқич. Бу босқичда техник ишланмада ихтирога таалукли ва шунга ўхшаш шу синфдаги ишланмаларга ҳам таалукли бўлган ечимнинг мавжудлиги аниқланади. Одатда агар ечим фақат битта ишланмада қўлланиладиган бўлса ёки шу ишланма учун янгилик бўлса унга кўп ҳолларда патент ёки гувоҳнома берилмайди. Демак конкрет мавжуд ишланмада шундай техник ечимларни аниқлаш керакки, натижада улар нафақат шу корхона ёки цех учун янгилик балки бутун соҳа шароитида ҳам қўлланиш мумкинлиги бўлиш керак.

Учинчи босқич. Бу босқичда аниқланган ва умумлаштирилган техник ечим учун патент-техник маълумотларнинг тулиқлиги аниқланади.

Тўртинчи босқич. Бу босқичда техник ечим пайти объектнинг усул, ускуна, модда ёки фойдаланиш учун таалуклиги аниқланади.

Бешинчи босқич. Бу босқичда ихтиронинг мақсади аниқланади. Бунда бир нечта мақсад бўлиши мумкин, бу ҳолатда ихтирони параллел равишда бир нечтага бўлиш керак бўлади.

Олтинчи босқич. Бу босқичда куриладиган техник ечимнинг патент-ахборотлари орқали аналог (ухшаш ечими) топилади. Аналог техник моҳияти ва натижаси билан техник ечимга ўхшаш ва унинг сифат курсаткичлари жуда яқин бўлади. Аналогларни аниқлаш усуллари ҳар хил бўлади.

- а) ихтиро матнлари билан танишиш.
- б) куриб чиққан аналоглар бўйича каталог тузилади.
- в) топилган аналоглар ичидан техник моҳияти ва охириги натижаси бўйича энг яқини танлаб олинади.

Еттинчи босқич. Бу босқичда техник ечимнинг эътиборли фарқлари аниқланади. Эътиборли фарқлар юқорида айтиб утилган усуллар бўйича аниқланади. Шу билан техник ишланманинг ихтирони аниқлаш босқичи якунланади.

Назорат саволлари

- 1. Ихтирони аниқлаш деганда нималар тушунилади?***
- 2. Ихтирони аниқлаш манбаларига нималар киради?***
- 3. Янги техник ечим қандай босқичлардан иборат?***
- 4. Ихтирони аниқлашда мавжуд 1,2, ва 3- босқичлар нималардан иборат?***
- 5. Ихтирони аниқлашда мавжуд 4 ва 5- босқичлар нималардан иборат?***
- 6. Қачон ва қандай ҳолатда патент эгасининг ҳуқуқи бузилган деб ҳисобланади?***
- 7. Қандай ҳолатларда патент эгасининг ҳуқуқи бузилмаган деб ҳисобланади?***
- 8. Патент бўлинмасининг асосий вазифалари нималардан иборат?***
- 9. Техник ишланмаларда эътиборли фарқларни аниқлашда қандай курсаткичлар мавжуд?***
- 10. Техник ечимларда ихтирони аниқлашда кетма кетликнинг қандай босқичлари мавжуд?***
- 11. Аналоглар қандай усуллар билан аниқланади?***

VII. ИХТИРО, ФОЙДАЛИ МОДЕЛЬ, САНОАТ МУЛКИГА ПАТЕНТ ОЛИШ ҚОИДАЛАРИ

Режа

- 1. Ариза бериш қоидалари.*
- 2. Ихтирога дастлабки патент ва патент олиш учун бериладиган аризалар.*
- 3. Фойдали модельга патент олиш учун бериладиган ариза.*
- 4. Саноат мулкига патент олиш учун бериладиган аризалар.*
- 5. Товар белгисига гувоҳнома олиш учун бериладиган аризалар.*

Таянч иборалар: талабнома, ихтирога ариза, ихтиро матни, ихтиро формуласи, халқаро классификатор, ихтиронинг мақсади, чизма ва шакллар, ихтиро номи, аналог ва прототиплар таснифи.

7.1. Ариза бериш қоидалари

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига патент, ихтиро ва саноат намунасига дастлабки патент олиш учун аризалар Патент Агентлигига берилади.

Аризалар қўйидагилар томонидан берилади:

- а) ихтиро фойдали модель, саноат намунаси муаллифи томонидан;
- б) иш берувчи томонидан (иш берувчи ва ишловчи томонидан келишув шартномаси бўлса);
- в) жисмоний ёки юридик шахс томонидан, агарда муаллиф ёки иш берувчи узининг ариза бериш ваколатини шартномага мувофиқ қонуний равишда ворис сифатида ўнга ўтказса;
- г) Патент Агентлигидан рўйхатдан ўтган ишончли патент вакили томонидан агарда ариза берувчи чет эл фуқораси ёки юридик шахси бўлса;

Агарда иш берувчи – корхона, ташкилот раҳбари ишловчи томонидан ихтиро яратганлиги тўғрисида огоҳлантирилган бўлса, лекин 3 ой муддатда иш берувчи ариза бермаса, ишловчи – муаллиф патентни уз номига олиши мумкин. Бундай ҳолатда иш

берувчи ушбу патентдан фойдаланиш учун муаллиф билан лицензион шартнома тузади.

Мамлакатдан ташқаридаги фуқаролар ва фуқоралиги йўқ шахслар, ёки хорижий юридик шахслар доимий равишда чет давлатларда яшаб келган, ёки уларнинг Патент Агентлигидаги ишончли вакиллари ихтиро, фойдали модел ёки саноат намунасига патент олиш ва ўни сақлаш ишларини Патент Агентлиги орқали, ёки Патент Агентлигида рўйхатдан ўтган вакиллари орқали олиб боришади.

7.2.Ихтирога патент олиш учун бериладиган аризалар.

Ариза битта ихтирога ёки бир бири билан узвий боғлиқ бўлиб ягона ихтиро аломатлари бўлган бир нечта ихтироларга тааллуқли бўлиши керак.

Ихтирога ариза қўйидагилардан иборат:

1. Патент олиш учун ариза. Аризада албатта муаллиф (муаллифлар) курсатилиши керак. Ихтиро муаллифлари ариза берувчи ташкилот (иш берувчи) муаллифларнинг яшаш жойи ва худуди:

2. Ихтирони ҳаётга татбиқ этиш учун етарли бўлган унинг моҳиятини тулиқ ёритган ихтиро матни;

3. Ихтиро матнига тўлиқ асосланган, унинг моҳиятини тушунтирадиган ихтиро формуласи

4. Ихтиро моҳиятини тўлиқ тушунтириш учун, керак бўлса чизма ва бошқа материаллар;

5. Реферат

6. Ихтирога берилган аризада белгиланган миқдорда бож туловини тасдиқловчи ҳужжат.

7. аризалар ва бошқа ҳужжатлар ўзбек ёки рус тилларда тузилади. Ким томонидан ариза берилишига қараб ариза матни турлича бўлади.

8. корхона, ташкилот, муассаса номидан ихтиронинг ҳақиқий муаллиф (муаллифлар) ига ихтиро улар томонидан хизмат доирасида бажарилганлиги учун;

9. муаллиф ёки ҳаммуаллифлар номидан, агарда ихтиро хизмат доирасидан ташқари ҳолатда тузилган бўлса. Бунда ариза корхона орқали ҳулосаси билан жунатилади.

Аризани тўлдиришда қўйидагиларга эътибор бериш керак:

1. Ариза берувчи ташкилот, корхонанинг номи қисқартирилмасдан тўлиқ ёзилиши керак.

2. Ташкилот, корхона номидан ариза берилганда Патент идораси ташкилот, корхона билан алоқа қилади.

Агарда ариза бир неча муаллиф ёки бир неча корхона, ташкилот томонидан берилса, аризада ким ва қайси ташкилот билан ёзишув бажарилиши курсатилиш керак.

7.3. Ихтиро матни ва ихтиро формуласи

Аризанинг асосий қисми – ихтиро матни. Ихтиронинг тақдири ихтиро матнининг қанча тўғри, тўлиқ, талаб даражасида ёзилганига боғлиқ. Кўп ҳолларда ихтиро матни жуда оғир, тушунишга қийин, ноаниқ ёзилган бўлиб патент идорасининг экспертлари тушуниши қийин бўлади. Ихтиро матнининг тили одатдаги техник тилдан фарқ қилади ва бу тил орқали аризанинг техник моҳиятига тушуниб олса бўлади.

- ихтиронинг техник моҳиятини тўлиқ англатиши, керак бўлганда уни тайёрлаш ва ишлатиш имконияти бўлиши керак.

- мазкур техника соҳаси ёки халқ хўжалиги учун техник ечимнинг янгилиги, эътиборли фарқлари ва ижобий самара тўғрисида аниқ ва равшан маълумот.

Ихтиро матнининг биринчи бетининг юқори қисмида 8-9 см бўш жой қолдириш керак ва ундан кейин муаллиф (муаллифлар) нинг тулиқ фамилияси, исми, шарифи курсатилади.

Варақнинг ўнг тарафида Халқаро ихтиролар классификатори (ХИК-МКИ), сал пастрокда ихтиронинг номи келтирилади. Ихтиронинг номи варақнинг ўртасида ёзилади, муаллиф (лар) нинг фамилияси, исми, шарифи варақнинг ўнг тарафида жойлаштирилади.

Ихтиро матнида қўйидагилар бўлиши керак:

- *ихтироининг номи ва ХИК – МКИ классификатори;*
- *ихтирога таалуқли техника соҳаси ;*
- *ихтиродан фойдаланиш кўзланган соҳа;*
- *ихтиро аналогларнинг таснифи;*
- *прототип танқиди;*
- *ихтиро мақсади;*
- *ихтиронинг моҳияти ва унинг эътиборли фарқлари;*
- *шакл ва чизмалар рўйхати (эҳтиёж бўлса)*
- *амалда бажарилиши мисоллари .*

- *техник иқтисодий ёки бошқа самара;*
- *ихтиро формуласи.*

Матннинг ҳар бир булими хат бошидан бошланиши керак.

Ихтиро матнининг охирида ихтиро формуласи берилади. Одатда ихтиро матни ихтиро формуласи асосида ёзилади.

Ихтиронинг номи. У қисқа ва аниқ, уз таркибида 8-10 сўздан иборат бўлиб ихтиро моҳиятига мос келиши керак. Ихтиронинг номидан ихтиронинг моҳияти ва аниқ бир техника соҳасига таалуклиги белгиланади. Бу талабни бажариш осон эмас. Масалан, ихтиронинг номи «Калит» қисқа, лекин аниқ эмас, «Трактор кабинасини ва шунга ўхшаш деталларни буяш учун мослама» номи асоссиз куп сўздан иборат бўлсада аниқлиги йўқ; «Объектларни совутиш усули» номида эса ноаниқлик мавжуд.

Агарда аризада икки ёки ундан кўп объектларга даво қилинса, албатта улар пировардида битта ягона мақсадга йўналтирилса, ихтиронинг номи ушбу объектлар номи билан белгиланиши керак. Масалан: «Чигитни плёнка остига экиш усули ва уни бажариш учун машина».

Ихтирога таалукли техника соҳаси. Ихтиро матнини ёзишда ихтиро техниканинг қайси соҳасига таалуклиги ва қайси соҳаларда қўлланилиши мумкинлиги баён этилади.

Бунда ихтиро формуласидаги сўзларини қайта такрорлаш ҳам, ёки худди шу фикрни бўрттириш ҳам керак эмас.

Ихтиро аналогларининг таснифи. Бу ерда аввал маълум бўлган, шу мақсадни ечишда, ўхшаш булган, номлари бир хил бўлган ечимлар келтирилади. Аналоглар техниканинг шу соҳаси бўйича прогрессив ва ариза тузишга қадар маълум бўлган ечимлар келтирилиб, улар билан таклиф этилаётган ечим таққосланади. Аналогнинг таснифини ёзишда, албатта унинг аризадаги ечимга ўхшаш техник моҳияти, эътиборли фарқлари келтирилиши керак. Ихтирога бериладиган ечим аналогларнинг қайси бир камчиликларини бартараф этилиши тўғрисида ҳам ёзилиш керак.

Прототипнинг таснифи. Бу ерда ихтирога техник моҳияти, ва эришилаётган ижобий самараси бўйича энг яқин маълум бўлган ечим ёзилади. Одатда прототип аввал ёзилган аналоглар ичидан танлаб олинади. Шуни ҳам таъкидлаш лозимки, прототип ва ариза берилаётган ихтиронинг эътиборли моҳиятлари бир хил бўлади.

Прототип танқиди. Бу ерда фақат ихтиро томонидан бартараф этилаётган камчиликлар бўртирилмасдан, холисона ёзилади.

Камчиликларни ёзишда уларнинг келиб чиқиш сабаблари тўғрисида ҳам фикр келтирилиши керак.

Ихтиронинг мақсади холисона ва асосланган ҳолда баён этилади. Холисоналиги жамоат манфаатини қониқтириш учун ушбу ихтиронинг зарурлиги ёки мавжуд маълум бўлган техник ечимни такомиллаштириш зарурлиги билан исботланади.

Ихтиронинг мақсада ёки ихтиродан олинadиган ижобий самара ихтиро формуласининг 1-бандида курсатилади ва у ихтиро объектининг таснифлари билан узаро боғлиқ бўлиши ва мақсадга эришишини таъминлаши лозим.

Ихтиронинг моҳияти. Бошида ихтиронинг қисқа таснифи келтирилади. Бунда барча эътиборли таснифлар жамланиб техник ечимнинг янгилиги алоҳида таъкидланади. Бу ерда ихтиро формуласидан фойдаланилади, лекин ўндаги янгилик таснифлари фақатгина қайтариб ёзилмасдан, батафсил тушунтирилади.

Чизма ва шакллар. Агарда ихтирони чизмалар билан тушунтириш керак бўлса ихтиро моҳиятидан кейин барча график чизмалар ва уларнинг ҳар бирида нима курсатилгани қисқача баён этилади. Шаклларга қайд номери қўйилади. Агарда шакл, ёки расм битта бўлса у рақамланмайди.

7.4.Ихтирони бажариш мисоллари. Бу ерда муаллиф томонидан таклиф қилинаётган мисоллардан энг яхшиси баён этилади. Мисол, агарда ихтиро ускуна бўлса - бошқача, усул бўлса-бошқача, фойдаланиш бўлса - бошқача услубда ёзилади.

Ускуна тўғрисида мисол келтиришда унинг конструктив бажарилиши, деталлари, узеллари ва улар орасидаги боғлиқларни тушунтириш учун ҳеч қандай қўшимча изоҳлар талаб қилинмайдиган тарзда баён этилади ва улар чизмаларда акс эттирилган бўлиши лозим. Чизмалардаги деталлар матнда учрашишига қараб 1 рақамидан бошлаб номерланади ва бу рақамларга матнда ҳам изоҳ берилиши керак.

Усқунани тушунтириш матнида унинг тузилиши статик ҳолатда келтирилади ва бунда мазкур конструкцияни тушунтириш учун унинг барча чизмада курсатилган деталлари, уларнинг вазифалари ва узаро жойлашувлари баён этилади.

Ундан кейин ускунанинг ҳаракатдаги ҳолати чизмалардаги рақамларга асосланган ҳолда келтирилади. Ускунанинг ҳаракатдаги ҳолати келтирилгандан кейин афзалликлари курсатилган ҳолда бажарилиш мисоллари баён этилади.

Усул, услубни тушунтириш матни ихтиро мақсадига эришиш учун қўлланиладиган жараёнлар, усуллар келтирилади. Кейинчалик ушбу услубларда бажарилаётган реал улчамлар (температура, босим ва х.к) келтирилади. Албатта келтирилган мисолларда ихтиро формуласида курсатилган таснифга оид ечимлар бўлиши керак.

Агар таклиф этилаётган усулни бажариш учун маълум бўлган техник воситалар керак бўлса, тушунтириш матнида уларни ҳам келтириш лозим, агарда янги техник воситалар керак бўлса унда унинг чизмалари ва тузилиш матни ёзилади.

Ихтиро формуласи - ихтиро моҳиятининг қисқа баёни. Ихтиро формуласи ихтиро ҳажмини, унинг янгилигини ва мақсадини белгиланган қоидага асосан ёзилади.

Агарда ихтирони тузишда таҳлил тўлиқ бўлса, прототип тўғри аниқланган бўлса, ихтиронинг эътиборли хусусиятлари тўғри белгиланган бўлса қўйилган талабларга мувофиқ ихтиро формуласини баён этиш қийинчилик туғдирмайди.

Фойдали моделга патент олиш учун ариза.

Фойдали моделга патент олиш учун ариза битта фойдали модель учун тузилади.

Ариза қўйидагилардан иборат:

- *патент муаллифининг исми шарифи ва патент эгасининг номи, яшаш жойи, манзили курсатилган ариза ;*
- *фойдали модель тузилишининг матни;*
- *матнга тулиқ асосланган фойдали модель формуласи ;*
- *чизмалар;*
- *реферат;*
- *белгиланган миқдорда бож туловини тасдиқловчи хужжат*

Патент олиш учун юбориладиган ариза ва бошқа хужжатлар ўзбек ёки рус тилларида тақдим этилади.

Фойдали моделга патент олиш учун қўйиладиган талаблар Патент идораси томонидан белгиланади

Саноат намунасига патент олиш учун ариза

Саноат намунасига патент олиш учун ариза битта саноат намунасига ёзилиши керак ва унинг вариантлари матнда келтирилиши мумкин.

Ариза қўйидагилардан иборат:

- патент муаллифининг исми, шарифи, яшаш манзили, патент эгасининг номи ва манзили курсатилган ариза;
- маҳсулот (макет, расм) нинг фото нусхалари, фото расмларда маҳсулотнинг ташқи куриниши тулиқ ифодаланган бўлиши керак;
- саноат намунасининг эътиборли моҳиятларини тушунтирадиган матн;
- маҳсулот, буюмнинг ташқи куриниши акс эттирилган чизма, агар керак бўлса унинг эргономик шакли, конфекцион харитаси;
- белгиланган миқдорда бож туланганлигини тасдиқловчи ҳужжат;

Товар белгисини қайд этиш учун ариза

Жисмоний ёки юридик шахс томонидан Патент Агентлигига тақдим этилади.

Аризага қўйидаги талаблар қўйилади:

- ариза берувчининг исми шарифи, яшаш манзили ва ким томонидан рўйхатга утказилиши керак бўлган ташилот номи, манзили;
- тақдим этилган белги ва унинг тушунтириш матни
- қайси товар ва хизматлар учун қайд этилиши керак булганлар рўйхати. Рўйхат Ҳалқаро товарлар классификатори асосида тузилади.

Аризага қўйидагилар илова қилинади:

- бож миқдори туланганлиги тўғрисида ҳужжат;
- агарда ариза жамоа белгисига берилса, жамоа белгиси ҳам тақдим этилиши зарур.

Назорат саволлари

- 1. Талабнома кимлар томонидан берилади?**
- 2. Ихтирога ариза қандай ёзилади?**
- 3. Ихтиро матни нималардан иборат?**
- 4. Ихтиронинг номига қўйиладиган асосий талаблар нималардан иборат?**

5. Аналог ва прототип нинг таснифилари нималардан иборат?

6. Ихтиронинг мақсади қандай ёритилади?

7. Ихтиро формуласи қандай тузилади?

VIII. ИХТИРО ФОРМУЛАСИ

Режа

- 1. Ихтиро формуласининг вазифаси, тузилиши, турлари**
- 2. Ихтиро формуласини тузиш қоидалари ва унга қўйиладиган талаблар**
- 3. Ихтиро формуласининг биринчи бандининг тузилиши ва унга қўйиладиган умумий талаблар**
- 4. Ихтиро формуласининг тобе (қарам) бандларининг тузилиши ва қоидалари**
- 5. Ихтиро формуласида математик боғланишларни ифодалаш**

Таянч иборалар: ихтиро формуласининг ҳуқуқий аҳамияти, илмий техник аҳамияти, ахборотли аҳамияти, сифат курсаткичлари, тузиш қоидалари, кўп бандли ва бир бандли ихтиро формуласи, ихтиро формуласининг таркиби, чегаравий қисм, тобе (қарам) бандлар

8.1 Ихтиро формуласининг аҳамиятли белгилари

Ихтиро формуласи – бу ихтирони ҳаётга татбиқ этиш учун зарурий ва етарли бўлган, техник ечимнинг моҳиятини англатувчи ва белгиланган қоидалар асосида тузилган қисқа таснифи. Ихтиро формуласи ҳуқуқий, тарихий, илмий–техникавий ва ахборотли маълумот каби аҳамиятларга эга.

Ихтиро формуласининг ҳуқуқий аҳамияти.

Барча мамлакатларда ихтиро формуласининг асосий аҳамияти – ҳуқуқий аҳамият ҳисобланади.

Илгари ихтирога патент ихтиро формуласисиз, ихтиронинг тушунтириш матнига қараб берилар эди ва бу патентнинг ҳуқуқий томонларини аниқлашда кўп кийинчиликлар туғдирар эди. Ҳақиқатдан ҳам, ихтирони тушунтириш матнининг вазифаси ихтиро бўйича тулиқ тушунча бериш, унинг техникавий аҳамиятини ечиб бериш ва ҳаётга жорий этиш учун қўлланма сифатида фойдаланиш бўлган. Матнда, одатда ихтирони тайёрлаш учун ҳар хил вариантлар, ҳар хил усуллар келтирилади ва

келишмовчиликка улар асосий сабаб бўлиб қолади ва бундай ҳолатда ҳақиқатни аниқлаш учун кўп вақт сарф қилинади.

Ихтиро формуласининг ҳуқуқий аҳамиятини қўйидаги қоидалар билан изоҳлаш мумкин:

-ихтиро формуласи узининг ҳуқуқи билан доирасига кирган объектларни чегаралайди ва шунинг билан ихтиронинг ҳуқуқини аниқлайди;

-реал объектларда фойдаланиш доирасини аниқлайди.

Ихтиро формуласининг илмий – техник аҳамияти.

Ихтиро формуласи нафақат ихтиронинг чегарасини белгилаб қолмасдан у техникани янги даражага кутаради. Ихтирочи уз ишида қандайдир бир маълум объектга нисбатан ишни бошлайди ва мутлақо янги, эскисидан афзалроқ техника яратади. Ихтиро формуласида объектнинг янгилик хусусияти умумлаштирилган ҳолда баён этилади.

Ихтиро формуласининг ахборотли аҳамияти. Ихтиро формуласида қўшимча тадбирларсиз ишлаб чиқаришга татбиқ этиш таснифлари келтирилади, ёки мутахассис ихтиро формуласи билан танишиб чиқиб уни машина ёки ускуна сифатида тайёрлаши мумкин бўлиши керак. Шунинг учун ихтиро формуласи муҳим информацион аҳамиятга эга ва ихтиро формуласи махсус бюллетенда ихтиро матни чоп этилишдан илгари чоп этилади.

8.2 Ихтиро формуласига қўйиладиган талаблар

Ихтиро формуласи қўйидаги сифат курсаткичларига жавоб бериши керак:

1 аниқликка

2 умумийликка (кенгликка)

3 тулиқликка

4 ихтиронинг бирлигини таъминлашга.

Ихтиронинг аниқликлари матн ортиқча сўзлар ишлатилмаслигини талаб қилади. Бунинг учун тажриба орқали шартли бўлсада ёзиш шартлари мужассамланган бўлиши керак.

Ихтиронинг умумийлиги матн иложи борида кўпроқ доирани камраб олишдан иборат.

Ихтиронинг тулиқлиги матнда эътиборли таснифлардан нафақат умумийлари, балки хусусийлари ҳам киритилишини талаб қилади.

Ихтиронинг бирлиги матнда ҳужжат (ариза, патент) ва ихтиро формуласи битта ихтирога таалуқли бўлиши керак.

8.3. Ихтиро формуласини тузиш қоидалари

Агарда ихтиро формуласини тузишдаги талабларга мувофиқ ихтиро формуласининг умумийлиги иложи борица камрок бўлиш дейилса, умумийлик талабига асосан барча бор таснифлари келтирилиши зарур. Бундай зиддиятларни ихтиронинг кўп бўғинли ихтиро формуласи ҳал қилади.

Ихтиро формуласининг биринчи бандида умумийлик талабларига жавоб бериш керак ёки минимал умумийлик таснифлар киритилиб, уларнинг йиғиндиси ихтиронинг моҳиятини тасниф этишга етарли даражада бўлади.

Ихтиро формуласининг бандлари биринчи ва ундан олдинги бандларга боғлиқ бўлиши керак, лекин биринчи банд қолган бандлардан тобе бўлмаслик керак. Қолган бандлар биринчи банддаги эътиборли таснифларни тўлдириб бориш керак.

Кўп бўғинли ихтиро формуласининг техник ва ҳуқуқий таснифларни кўриб чиқамиз. Одатда таклиф этилажак ихтиролар якунланган ишланма бўлиб улар битта ёки бир нечта ҳаётга татбиқ этилиши мумкин бўлган ихтиролардан иборат бўлади. Ишланма асосида аниқланган ихтиролар бир гуруҳ объектлар учун фойдали бўлиши мумкин, шунинг учун ихтиро формуласининг бандида умумлаштирилган ихтиро ҳимоя қилинади, қолган бандларида эса ушбу банд асосида таклифнинг ҳар хил кўринишдаги бажарилиши мумкин бўлган вариантлари берилади. Айрим пайтларда ариза ёзувчи ихтиро формуласининг биринчи бандида мумкин бўлган барча таснифларни киритади ва унга берилган патентнинг ҳуқуқий имкониятлари анча тораяди.

Шундай қилиб ихтиро матнида кўрсатилган ечимларни кетма-кет, тулиқона ҳал қилиш учун муаллиф томонидан тузилган ихтиро формуласи муаллифнинг ҳуқуқини барча объектлар бўйича ҳимояланишини таъминлаш керак.

Агарда ихтиро формуласининг биринчи бандида ихтиро моҳияти тўлиқ ифодааланадиган бўлса биринчи бандга тобе бўлган қолган бандлари нимага керак, деган савол тўғилиши мумкин. Фараз қилайлик, патент тўғри берилганми, йўқми деган масала курилганда 1-банд бўйича ёзилган ихтиронинг янгилиги экспертлар томонидан инкор қилинади, лекин ихтиронинг янгилик

аломатлари ихтиро формуласининг кейинги бандларида тан олинади. Бу ҳолатда ихтиро формуласининг фақат биринчи банди инкор қилиниши мумкин, қолганлари эса кучда қолади ва бунда формуланинг иккинчи банди биринчи банднинг ўрнида бўлади. Агарда бу ҳолатда ихтиро формуласининг қўшимча бандлари бўлмаганда ихтирога патент берилмаган бўлар эди.

Агар ихтиро формуласи бир неча банддан, ёки кўп бўғинли бўлиб, биринчи банди инкор қилинса ариза берувчи ихтиро формуласининг барча бандлари бўйича ихтиро ҳимоясини текширишни талаб қилиши мумкин.

Кўп бўғинли ихтиро формуласида бандларнинг узаро боғланиши ҳар бир бандда (биринчи банддан ташқари) «биринчи банддаги баён этилган ускуна, фарқ қиладики», ёки «иккинчи банддаги баён этилган ускуна, фарқ қиладики» сўзлари билан бошланади.

8.4. Ихтиро формуласининг биринчи бандини тузиш учун умумий қоидалар

Ихтиро формуласининг биринчи бандида ихтиро объектининг этиборли таснифлар йиғиндиси белгиланади.

Одатда ихтиро формуласининг ҳар бир банди бир гапдан иборат бўлиб, сўзлар вергул ишораси билан ажралиб нукта қўйилмайди.

Ихтиро формуласининг биринчи банди икки асосий қисмдан иборат бўлиб, ўлар «фарқ қилади», (отличающийся) сўзи билан булинади. Биринчи қисм ихтиронинг маълум ва прототип билан умумий бўлган таснифлардан, иккинчи қисм эса, фарқ қиладиган, ёки янги таснифлардан иборат бўлади.

Одатда, ихтиро формуласининг биринчи қисми чегараловчи қисм деб аталади ва ихтиронинг номи билан бошланади ва «фарқ қиладики» деган сўзларга қадар давом этади. Ихтиро формуласининг иккинчи қисмида ихтиронинг мақсади келтирилади.

Ихтиро формуласининг биринчи бандида ихтиронинг моҳиятлари умумий, ихтирони ёритишга етарли бўлган сўзлар билан ёзилиши керак. Бунда ихтиронинг моҳияти тўлиқ ёритилиб ҳар қандай хусусий ҳолатда ёзилганда ҳам шу бандга тааллуқлиги қолади. Демак, биринчи бандида ихтирони торайтирадиган сўзлар

ишлатилмаслиги керак. Масалан, «винт билан қотирилган», «пайвандланган» сўзларнинг ўрнига «беркитилган» деган сўзлар ишлатилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Ихтиро формуласининг биринчи бандига улчамларининг бир бирига нисбатан, объектнинг аниқ таснифлари (масалан температура, босим ва х.к), у ёки бу деталларни тайёрлаган материаллари киритилмайди. Улар одатда ихтиро формуласининг кейинги бандларида ёритилади.

Ихтиро формуласининг биринчи бандига канча кўп таснифлар киритилса, матнни тушуниш шунча осон бўлади, лекин муаллифларнинг ҳуқуқлар доираси шунча тораяди. Лекин ихтиро формуласида ҳаддан ташқари кўп умумий таснифлар бўлмаслиги керак ва унга ихтиёрий фараз ва гумонлар ҳам киритилмаслиги даркор.

Шунингдек ихтиро формуласига ноаниқ сўзлар ҳам киритилмаслиги керак. Масалан: «йўғон, қалин, совуқ, иссиқ, жуда енгил, етарли даражада мустаҳкам, етарли даражада енгил, оз миқдорда, кўп миқдорда» ва х.к. Ихтиро формуласи аниқ, техник адабиётларда қўлланиладиган оддий тил билан ёзилиши зарур. Кўп ҳолатда, оммавий равишда қўлланилмайдиган, қисқартирилган иборалар, маркалар, терминлар ишлатилмаслиги керак. Масалан, «АМЖК – крани, 5793-котишма, юкори унумдорли йигирув дастгоҳи, ута мустаҳкам полиэтилен» ва х.к.

Бир бандлик ихтиро формуласининг таркиби. Бир бандлик ихтиро формуласи ёки ихтиро формуласининг 1- бандининг таркиби қўйидагилардан иборат:

- а) ихтиронинг номи;*
- б) чегаравий қисм (маълум бўлган ёки умумий);*
- в) ихтиро мақсади;*
- г) фарқловчи қисм.*

Ихтиронинг номи – ихтирога таалуқли бўлган техниканинг муайян бир соҳасидаги патент бериладиган объектнинг номи.

Ихтиронинг номи қўйидаги талабларга жавоб бериши лозим:

1. Ихтиро формуласига кирган эътиборли таснифларнинг энг асосийси, бошловчиси бўлиши;
2. Прототип ва таклиф зтилаётган объект учун умумийлиги;
3. Имконият даражасида ХИК (МИК) рубрикасига кириш керак. Масалан «Пахта ташиш учун транспорт воситаси» ХИК

(МКИ) да В 62 «Ер усти транспорт воситалари» рубрикасига киради.

4. Ихтиро моҳиятига жавоб бериши. Ускуна ёки модда учун берилган аризага «Усул» ёки «Услуг» деб ёзмаслик керак.

5. Агар машина ёки ускунанинг бир узели, ёки қисмига патент олиш керак бўлса шунга қараб ном бериш керак. Масалан: «Пахта териши машинасининг териш аппарати», «Пахта териш аппаратининг шпиндели» ва ҳоказо.

6. Иложи борица ихтиронинг номи кам сўздан иборат бўлиши керак. Масалан «Юк ташиш учун ускуна»нинг ўрнига «Арава», «Юклаш учун мослама» нинг ўрнига «Юклагич» деб ном берса мақсадга мувофиқ бўлади.

7. Умумий фойдаланишга мос, махсус, қисқартирилган ёки шартли номлар бўлмаслиги керак. «шакл», «схема», «конструкция» деган сўзлар ишлатилмаслиги керак. Масалан «манипулятор конструкцияси», «радионинг схемаси». Патентлар конструкция ёки схемага талаб қилинмасдан манипулятор ёки радиога сўралапти. Шунингдек ихтиро номини кўзга кўринадиган объектлар ёки жараёнлар орқали ифодалаш керак. Масалан «Гидравлик плунжер штокининг деформацияга мустаҳкамлигини ошириш учун мослама»нинг ўрнига «Гидравлик плунжер», деб ном берса мақсадга мувофиқ бўлади, чунки «деформацияга мустаҳкамлик»ни кўз билан кўриб бўлмайди.

8. Ихтиронинг номи ихтиро моҳиятига таалуқли, иложи борица қисқа ва аниқ бўлиши керак. Масалан, бу талабларга қўйидаги ихтироларнинг номлари тўғри келмайди «Пневматик бошқариш ускуна» – нимани бошқаради?

9. Бутун бир соҳани қамраётган номлар қўйилмаслиги керак. Масалан «Пўлат қуйиш», «Пахта териш» ва ҳоказо.

10. Ихтиронинг номида фарқ қилувчи сўзлар бўлмаслиги керак.

Чегаравий қисм.

Ихтиро формуласининг чегаравий қисми ихтиронинг номи билан бошланади ва одатда конкретлаштиришда «Таркибида», «Иборат», «Асосида» сўзлар ишлатилади. Чегаравий қисмда, шунингдек бир неча прототипларга оид таснифлар, сифатни белгиловчи таснифлар, ёки ускунани ишлаш принциплари баён этилмаслиги керак.

Агарда ихтирога ихтиронинг номидан бошқа прототип бўлмаса ёки ихтиронинг моҳияти бир неча прототипда қўлланилиши мумкин бўлса, ихтиро формуласида чегаравий қисм бўлмаслиги ҳам мумкин, бунда чегаравий қисмни ифодалаш учун ихтиронинг номи кифоя бўла олади.

Ихтиро мақсади ихтиро формуласининг чегаравий қисмидан кейин «фарқ қилади» сўзлардан кейин баён этилади ва ихтирони ҳаётга татбиқ этганда қандай ижобий самара беришини ифодалайди. Ижобий самара эса ўз навбатида патент берилишига асос бўлади. Лекин ихтиронинг техник моҳиятини тушунтиришга асос бўлсада, ижобий самара ҳуқуқий қоидага эга эмас.

Ихтиронинг мақсади - жамият учун керак бўлган ихтиродан фойдаланилгандан кейин кўзда тутилган ижобий самара. Лекин ихтиро мақсади ва ихтиро формуласининг эътиборли моҳиятлари орасида ўзаро боғлиқлар бўлиши керак ва бу ихтиро формуласида намоён бўлиши зарур.

Ихтиро мақсадини ёритиш учун ихтиро формуласида бир бирига боғлиқ бўлмаган ижобий самараларни ихтиро формуласининг бир бандида ёзмаслик керак, чунки бу ихтиронинг бирлигини (якдиллигини) бузади. Ихтиро мақсадини умумий сўзлар билан ифодаламаслик керак. Масалан, «конструкциясини яхшилаш учун», «усулни такомиллаштириш учун», «маҳсулот сифатини ошириш учун».

Фарқловчи қисм

Ихтиро формуласининг фарқловчи қисми ихтиронинг мақсадидан кейин баён этилади. Бу қисмда ихтиро объектининг моҳиятли фарқлари таснифланади ва улар чегаравий қисмдаги моҳиятли таснифлар билан узвий боғлиқ ҳолда келтирилади. Бу қисмда шунингдек ихтиронинг янги таснифлари чегаравий қисмда келтирилмаган маълум таснифлар билан таққосланиб баён этиш мумкин эмас. Фарқловчи қисмда объектнинг уни прототипдан ажратувчи, янги моҳиятли таснифлари баён этилади. Булар ихтиро мақсадини ҳал қилишда техник ечимларни бажаришга зарурий ва етарли бўлиши керак.

Фарқловчи қисмда моҳиятли таснифлар техник масалани қўйиш эмас, балки унинг аниқ ечилишини кўрсатиш керак.

8.5. Ихтиро формуласининг тобе бандларининг таркиби

Юқорида айтилгандек, ихтиро формуласининг тобе (қўшимча) бандлари ихтиро объектининг ҳар хил бажарилиш шакллари келтирилиб, улар, одатда ихтиро формуласидаги биринчи бандни ривожлантиради ва аниқлаштирилади. қўшимча бандлар ихтиро формуласининг, яъни объектнинг янги, эътиборли хусусиятларини кўпайтирмайди, фақат аниқлайди ва кенгрок тушунча беради. Шунингдек ихтиро формуласининг қўшимча бандлари ихтирони татбиқ этилиш даражасини аниқлашга ва патентни бошқа бир шахс томонидан яратилган ўхшаш объектга беришни чегаралайди.

Ихтиро формуласида математик боғланишларни акс эттириш

Агарда математик боғланишлар ихтиро формуласининг биринчи бандида ёзилса, бу ҳолат ихтиронинг ҳуқуқий ҳимоясини пасайтиради, чунки бунда бу жараёни бошқа бир математик боғланиш билан акс эттириб янги патент олиш мумкин. Шунинг учун математик боғланишлар ихтиро формуласининг қўшимча бандларида баён этилади.

Айрим ҳолларда янги техник ечимлар чуқур назарий тадқиқотлар натижасида вужудга келади ва математик формулалардан фойдаланилмасдан ифодалаб бўлмайди, чунки уларнинг эътиборли фарқлари янги математик боғланишларга боғлиқ булади. Бу ҳолатда агарда формула ихтиронинг ягона фарқловчи таснифи бўлмаса, ихтиро формуласининг биринчи бандига киритилиши мумкин. Ҳисоб формуласи тенглама бўлиб тегишли қийматларни киритганда аниқ қийматни ҳисоблаш учун ишлатилади.

Назорат саволлари

1. Ихтиро формуласининг ҳуқуқий аҳамияти нималардан иборат?

2. Ихтиро формуласининг илмий-техник аҳамияти деганда нималар тушунилади?

3. Ихтиро формуласига қандай талаблар қўйилади?

4. Ихтиро формуласини тузишдаги қоидалар нималардан иборат?

5. Бир бўгинли ихтиро формуласи деганда нимани тушунасиз ва уни тузиш қоидалари?

6. Кўп бўғинли ихтиро формуласи деганда нимани тушунасиш ва уни тузиш қоидалари?

7. Бир бандлик (бўғинлик) ихтиро формуласининг таркибига нималар киради?

8. Ихтиронинг номи қандай талабларга жавоб бериши керак?

9. Ихтиро формуласининг тобе бандларида нималар келтирилади?

IX. ИХТИРО, ФОЙДАЛИ МОДЕЛЬ, САНОАТ НАМУНАСИ ВА ТОВАР БЕЛГИЛАРИГА БЕРИЛАДИГАН АРИЗАЛАР ЭКСПЕРТИЗАСИ

Режа

- 1. Ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси, товар белгисига берилган аризаларнинг формал экспертизаси***
- 2. Ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси, товар белгисига берилган аризаларнинг ҳақиқий экспертизаси***
- 3 Саноат мулкига берилган ҳимоявий ҳуқуқ тўғрисида маълумотларни чоп этиш***
- 4. Муаллиф аризаларини Апелляция кенгашида куриш қоидалари***
- 5. Ихтирога берилган патент ва товар белгисига берилган гувоҳноманинг фаолиятини муддатидан аввал тўхтатиш***

Таянч иборалар: формал экспертиза, ҳақиқий экспертиза, қўшимча материаллар ва уларни тақдим этиш муддатлари, экспертиза ўтказиш ва унинг муддатлари, Апелляция кенгаши

9.1 Ариза бериш қоидалари

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси ва товар белгисига берилган аризалар Патент Агентлиги томонидан кўрилиб у формал ва ҳақиқий экспертизадан ўтказишдан иборат бўлади. Экспертиза давомида ариза берувчи узи ёки ишончли вакили орқали экспертиза ўтказилишида пайдо бўлган масалаларини ҳал қилишда қатнашади.

Тўғри ҳужжатлаштирилган ихтиро, фойдали модель ва саноат намунасига берилган аризалар Патент Агентлиги томонидан ариза қайд қилинган кундан уч ой мобайнида формал экспертизадан ўтказилади. Экспертизанинг вазифаси аризада берилган хусусиятларни талаб даражасига жавоб бериши, ўнга ҳуқуқий ҳимоя берилишини аниқлаш ва Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд патент материалларга асосан янгилиги борлиги ёки йўқлигини аниқлашдан иборат.

Берилган аризани патент олишга лаёқатлигини формал экспертиза аниқламайди.

Формал экспертиза натижаси бўйича қўйидаги ечимлардан биттаси қабул қилиниб ариза берувчига маълум қилинади:

- ариза берувчидан қўшимча материаллар талаб қилиш;

- *ихтиро, фойдали модель ва саноат намунасига 5 йил муддатга ҳуқуқий ҳимоялаш ваколати билан дастлабки патент бериш;*
- *агарда ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси ҳуқуқий ҳимояланмайдиган объектлар турига кирса ҳуқуқий ҳимоя берилмаслиги тўғрисидаги қарор.*

Экспертлар томонидан сўралган қўшимча материаллар ариза берувчига маълум бўлгандан 3 ой давомида тақдим этилиши зарур. Агарда шу муддатда сўралган маълумотлар берилмаса ариза берилмаган деб ҳисобланади.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига Патент Агентлиги томонидан дастлабки патент берилишига рад жавоб олинса, ариза берувчи 2 ой ичида Апелляция Кенгашига уз эътирозини билдириш мумкин. Бу эътироз Патент Агентлиги томонидан 1 ой муддат ичида кўриб чиқилади ва унинг қарори охириги қарор бўлади.

Патент Агентлиги томонидан қабул қилинган аризалар, ариза берувчига қайтариб берилмайди.

Ихтиро, саноат намунасига дастлабки патент, фойдали модель учун патент берилиши тўғрисидаги Патент Агентлигининг қарори берилган кундан 5 ой муддатда улар тўғрисида маълумот Ўзбекистон Республикаси саноат мулкининг Давлат қайд китобига киритилади ва шундан кейин муаллифларга ҳимоявий ҳужжат берилади.

Патент эгаси бўлмаган ихтиро муаллифига Патент Агентлиги томонидан гувоҳнома берилмайди.

9.2 Ихтирога берилган аризаларни ҳақиқий экспертизадан ўтказиш

Ерлар мелиорацияси, сўвни тежаш технологиялар, гелиотехника, ипакчилик ва ғўза парвариши, ишлов бериши, пахта териш ва қайта ишлашга оид ечимларига Патент Агентлиги томонидан формал экспертиза ўтказилгандан кейин ҳақиқий экспертиза ўтказилади. Қолган ҳолларда ариза берувчи ёки унинг ишончли вакили томонидан Патент Агентлигига мурожаат қилингандан кейин ҳақиқий экспертиза ўтказилади.

Ариза берувчи ёки учинчи шахс ушбу мурожаатни формал экспертизага ариза берилгандан ёки патент идораси томонидан қайд қилинган кундан, 4 йил мобайнида Патент Агентлигига бериш мумкин.

Акс ҳолда ҳуқуқий ҳимояланган дастлабки патент. Патент Агентлигида қайд қилинган кундан 5 йил ўтса ўз кучини йўқотади.

Ҳақиқий экспертиза ариза берувчиларнинг мурожаатидан кейин 24 ой мобайнида ўтказилади ва унинг натижасида патент олиш даражасига лойиқ ёки нолойиқ деган қарор қабул қилинади.

Аризага патент бериш учун қарши асосланган материалларни ариза берувчи 2 ой мобайнида сўраб олиши мумкин. Агар ариза берувчи патент экспертизасининг хулосаси билан норози бўлса, у уч ой муддатида Патент Агентлигига қайта экспертиза ўтказиш тўғрисида мурожаат қилиши мумкин ва бунда қайта экспертиза ўтказиш учун яна бож тўлаш керак. Қайта экспертиза ариза берувчининг мурожаатидан кейин 3 ойда ўтказилади.

Ҳақиқий экспертизанинг хулосасидан норози бўлган ариза берувчи қарор олингандан кейин 3 ой мобайнида Апелляция Кенгашига мурожаат қилиши мумкин ва бу мурожаат 4 ой ичида кўриб чиқиши лозим.

9.3. Саноат намунасига берилган аризани ҳақиқий экспертизадан ўтказиш.

Ариза берувчи ёки унинг вакили – 3- шахс томонидан берилган ариза саноат намунасини патент олиш шартларига мос келишини текширади.

Экспертиза ўтказиш мобайнида ариза берувчи ўз ҳохиши билан саноат намунасининг эътиборли таснифларини ўзгартирмасдан ариза муаммоларини аниқлаш ёки тўғрилаш ҳуқуқига эга. Саноат намунасининг эътиборли таснифларини ўзгартиришга оид ариза берувчи томонидан жўнатилган қўшимча материаллар эътиборга олинмайди ва кўрилмайди. Улар Патент Агентлигига берилган муддатдан янги ариза сифатида қабул қилиниб қайд қилиниши мумкин.

Экспертиза сўровига асосан қўшимча материаллар ариза берувчи ёки унинг вакили томонидан 2 ой муддатда патент экспертизага жўнатилиши керак. Агар ушбу муддатда экспертизага жўнатилмаса, ариза қайтариб олинган деб ҳисобланади.

Ариза берувчининг мурожаатига биноан ҳақиқий экспертиза 12 ой ичида ўтказилиши керак ва унинг натижасида Патент Агентлиги патент берилишига лойиқ ёки нолойиқ деган қарор қабул қилади.

Ариза берувчи экспертиза томонидан қарши кўрсатилган материалларни 2 ой мобайнида Патент Агентлигидан сўраши мумкин.

Агар ариза берувчи экспертиза қароридан норози бўлса, қарорни олган кундан 3 ой мобайнида у Апелляция Кенгашига мурожаат қилиши мумкин ва бу мурожаат олинган кундан 4 ой мобайнида кўриб чиқиши керак. Апелляция Кенгашининг қарори охириги қарор бўлади ва ўзгартирилмайди.

9.4. Товар белгисига берилган аризани ҳақиқий экспертизадан ўтказиш.

Ариза Патент Агентлиги томонидан дастлабки экспертизадан ва ҳақиқий экспертизадан ўтказилади. Ариза берувчининг ўзи ёки унинг вакили экспертиза мобайнида кўрилган масалалар билан танишиши мумкин.

Ариза берувчи ариза қайд қилинган кундан 2 ой мобайнида ўз хохиши билан товар белгисига берилган ариза материалларига аниқлик киритиш ёки тўғрилаш мумкин.

Аризани экспертизадан ўтказиш даврида ариза берувчига экспертлар томонидан аризага қўшимчалар киритиш, тўғрилаш ёки аниқлаш бўйича таклифлар берилиши мумкин. Сўров асосида қўшимча материаллар экспертларга 2 ой мобайнида тақдим этилиши керак. Бу муддат ариза берувчининг илтимосига кўра чўзилиши мумкин агарда берувчининг илтимосига кўра чўзилиши мумкин, агарда илтимос шу 2 ой мобайнида берилган бўлса. Агарда ариза берувчи томонидан шу муддатда бажарилмаса ёки сўров жавобсиз қолса, ариза қайтарилган ҳисобланади ва бу тўғрисида ариза берувчи огоҳлантирилади.

Товар белгисига ариза берувчининг илтимосига ариза, ариза материаллари экспертиза ўтказиш пайтида қайтариб олиниши мумкин.

Товар белгисига берилган ариза, ариза қайд қилинган кундан 2 ой мобайнида дастлабки экспертизадан ўтказилади.

Дастлабки экспертизада аризанинг мазмуни, таркиби ва қўйилган талабга жавоб берилиши текширилади.

Агарда товар белгисига берилган ариза Патент Агентлиги томонидан қабул қилинса унга товар белгисининг устуворлиги тўғрисида хусусият берилади ва бу тўғрисида ариза берувчига маълум қилинади.

Дастлабки экспертизанинг хулосаси билан ариза берувчи норози бўлса, шу қарор олинган кундан 2 ой даврида Патент Агентлигига эътироз билдириши мумкин ва бу эътироз 1 ой ичида кўриб чиқилади.

Дастлабки экспертиза ўтказилган кундан 12 ой ичида Ўзбекистон Республикаси ҳудудиги товар белгиси ҳақиқий экспертизадан ўтказилади ва бунинг натижасида товар белгисининг қайд қилиниши ёки қилинмаслиги тўғрисида қарор қабул қилинади.

Аризага қарши кўрсатилган ҳужжатларни ариза берувчи бир ой муддатда сўраши мумкин. Агарда экспертиза хулосаси билан ариза берувчи норози бўлса, 3 ой ичида у Апелляция Кенгашига асосланган ҳолда мурожаат қилиши мумкин ва бу эътироз 4 ой мобайнида Апелляция кенгаши томонидан кўриб чиқилади.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига қоидага асосан Патент Агентлиги томонидан ижобий қарор қабул қилингандан 6 ой муддатда Патент Агентлигининг махсус бюллетенида чоп этилади.

9.5 Апелляция Кенгаши ва унинг вазифалари

Апелляция Кенгашининг асосий вазифаси – ихтиролар экспертизасини қонуний ўтказиш. Айрим ҳолларда экспертиза хулосаси ихтирочилик нормаларидан четланади, бу ҳолатда экспертизага тобе бўлмаган ваколатли орган бажаради. Ариза берувчиларнинг эътирозлари Апелляция Кенгаши томонидан махсус кўрсатма орқали бажарилади.

Эътирозлар Кенгашда коллегиял ҳолатда кўрилади. Коллегияда энг камида учта Кенгаш аъзоси иштирок этади, муҳим ишлар бўйича уларнинг аъзоси 5 кишидан кам бўлмаслиги керак. Коллегия таркиби ва коллегияда раислик қилиш ҳар бир ҳолатда Апелляция Кенгаши раиси ёки унинг муовини томонидан белгиланади.

Эътирозлар коллегияда очиқ тарзда ўтказилади. Агарда давлат сири бўйича бўлса, унда яшириш овоз ва ёпиқ тарзда ўтказилади.

Экспертизанинг хулосасига эътироз Апелляция Кенгашига хулоса қабул қилган муддатдан 3 ой мобайнида берилиши мумкин. Агар узрли сабабларга кўра шу муддатда эътироз бера олмаса, муддати Патент Агентлиги томонидан узайтирилиши мумкин.

Ариза берувчи томонидан берилган маълумотлар Аппеляция Кенгаши томонидан кўришга етарли бўлмаса, унда Кенгаш ариза берувчига яна 2 ой муддат беради.

Аппеляция Кенгаши ихтиро ва экспертиза хулосаси бўйича ўз хохишига кўра ҳар хил ташкилотлардан маълумот сўраши мумкин.

Аппеляция Кенгашининг мажлиси ўтказилган кун тўғрисида ариза берувчи 15 кун олдин огоҳлантирилади. Агарда ариза берувчи ёки унинг вакили Аппеляция Кенгашининг мажлисида қатнашмаса кенгаш мажлисини ўтказади, агарда ариза берувчининг иштироки зарур бўлса, унда Кенгаш мажлиси бошқа кунга кўчирилади. Шунингдек ариза берувчи узрли сабабларга кўра мажлисда қатнашаолмаслигини билдирса, Кенгаш мажлиси бошқа кунга кўчирилади.

Ишни кўриш натижасида экспертиза томонидан ихтиро янгиликларини аниқлашда камчиликка йўл қўйилгани аниқланса, масалан патент солиштиришлари етарли бўлмаганлиги туфайли, Аппеляцион Кенгаш ушбу патент солиштиришлар якунига етганга қадар ўз ишини тўхтатади. Бу ишлар Аппеляция Кенгаши томонидан бажарилади ва муддати 1 ойдан ошмаслиги керак.

Аппеляция Кенгаши қўйидаги қарорларини қабул қилиш мумкин.

Етарли даражада асосланмаган деб ариза берувчининг эътирозини рад этиш.

Ариза берувчига ихтиро учун патент бериш.

Ихтиро формуласига ўзгаришлар киритиш.

Патент берилишини рад этиш.

Аппеляция Кенгашини қарори охириги қарор. Давлат Патент Агентлигининг раиси Кенгаш қарорини қайта кўришини ўтказиш мумкин. Бундай ҳолат, агар қабул қилинган қарор ҳаракатдаги қонунга зид келса, ёки янги далолат ва вазиятлар пайдо бўлса, бўлиши мумкин.

9.6. Патент фаолиятини тўхтатиш қоидалари

Ихтиро, фойдали модель ёки саноат намунасига берилган дастлабки патент ёки патентнинг ҳақиқий эмаслиги қўйидаги ҳолатларда бўлиш мумкин:

- патентда муаллиф (муаллифлар) нотўғри кўрсатилган;
- объектнинг патентга лаёқатлиги бузилса.

Берилган патент бўйича можаролар, ёки уни инкор этиш Патент Агентлигининг Апелляция Кенгаши томонидан эътироз билдирган кундан 6 ой ичида кўриб чиқилади.

Товар белгисига берилган гувоҳнома агарда низомга шу берилган бўлса тезлик ёки қисман ҳақиқий эмаслиги мумкин.

Ҳар қандай жисмоний ёки юридик шахс товар белгисини ҳақиқий эмаслиги тўғрисида эътирозини Апелляция кенгашига бериш мумкин.

Бу эътироз 6 ой ичида ариза берувчи ва гувоҳнома эгаси иштирокида ўтказилади.

Патентнинг фаолияти қўйидаги ҳолатларда муддатдан аввал тугатилади:

1. Патент Агентлигига патент эгаси томонидан берилган аризасига мувофиқ.
2. Патент фаолиятини юритиш учун белгиланган муддатда бош тўловини тўланмаганлиги учун.
3. Низом асосида патентни ҳақиқий бўлсмаганлиги туфайли.

Товар белгисининг фаолият муддати қўйидаги ҳолларда тўхтатилади:

1. Агар гувоҳнома эгаси 10 йилдан кейин гувоҳномани чўзиш учун мурожаат қилмаса.
2. Низом асосида берилган гувоҳнома ноқонуний деб топилса.
3. Товар белгисининг эгаси – юридик шахс фаолияти тўхтатилса.
4. Товар белгисининг эгаси гувоҳномадан воз кечса.

Назорат саволлари

1. Формал экспертизанинг асосий вазифаси нималардан иборат?

2. Қўшимча материаллар қандай бўлиши керак ва қайси муддатларда жўнатилади?

3. Ҳақиқий экспертизанинг асосий вазифалари нималардан иборат?

4. Ҳақиқий экспертизани ўтказиш қоидалари нималардан иборат?

5. Саноат намунасига берилган аризанинг ҳақиқий экспертизаси нималардан иборат?

6. Фойдали модель, товар белгисига берилган аризаларни ҳақиқий экспертизадан ўтказиш қоидалари нималардан иборат?

7. Апелляция кенгашининг асосий вазифалари нималардан иборат?

8. Апелляция кенгашида аризаларни кўриш қоидалари?

9. Апелляция кенгаши қандай қарорлар чиқариши мумкин?

10. Ихтирога берилган патент ва товар белгисига берилган гувоҳнома фаолиятини тўхтатиш тартиблари нималардан иборат?

Х. ПАТЕНТ ОЛИШ УЧУН ТЎЛАНАДИГАН БОЖ ТУРЛАРИ. САНОАТ МУЛКИ ОБЪЕКТЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛУВЧИ ҲУЖЖАТЛАР. МАЪЛУМОТЛАРНИ ЧОП ЭТИШ

Режа

- 1. Ихтиро, саноат намунаси, фойдали модель учун патент, товар белгисига гувоҳнома олишга бож тўловлари***
- 2. Ихтиро, саноат намунаси, фойдали модель патент эгаларини рағбатлантириш***
- 3. Патентлар тўғрисида маълумотларни чоп этиш***
- 4. Товар белгиси, хизмат белгиси тўғрисида маълумотларни чоп этиш***
- 5. Ихтиро, саноат намунаси, фойдали модельни қайд этиш ва ҳимояловчи ҳужжатлар бериш тартиби***

Таянч иборалар: бож тўловлари, дастлабки патент ва патент учун бож тўловлари, аризага рад жавоби, бир йиллик ва даврий бож тўловлари, аризани бошқа шахсга ўтказиш, патент муаллифи ва кўмаклашганларни рағбатлантириш

10.1 Патент турига қараб тўланадиган бож миқдори

Ихтиро, саноат намунаси, фойдали модель, товар белгисига берилган ҳимоявий ҳужжатлар, уларни кучда сақлаш ва бошқа юридик ҳаракатлар учун қўйидаги миқдорда бож тўловлари белгиланган:

-дастлабки патент ва патент олиш учун берилган ҳар бир ариза учун энг кам иш ҳақининг 50 % миқдорида.

Агарда ариза бир гуруҳ ихтирога таалуқли бўлса, улар бир бири билан узаро боғланган бўлиб бир ихтировий фикрга йўналтирилган бўлса битта ихтиродан ташқари ҳар бир қўшимча ихтиро учун энг кам иш ҳақининг 25 % миқдорида;

- фойдали модельга берилган ариза учун энг кам иш ҳақининг 50 % миқдорида;

- саноат намунасига патент олиш учун берилган ҳар бир аризага энг кам иш ҳақининг 50 % миқдорида.

Агарда ариза бадий, конструкторлик ечимларининг бир нечта вариантлари учун берилса, вариантлар сони 10 тагача бўлганда ҳар

бир ариза учун қўшимча энг кам иш ҳақининг 25 %, агарда вариантлар сони 10 тадан зиёд булса, энг кам иш ҳақининг 50 % миқдорида.

Ихтиро, саноат намунаси, фойдали модель учун берилган дастлабки аризани кейинчалик бир нечта мустақил аризаларга бўлишса, ҳар бир ариза учун алоҳида бож тўловлари белгиланади. Бу ҳолатда аввалги тўланган бож миқдори қонунга риоя қилган ҳолда тўғри тўланган бўлса, ҳисобга олинади. Агар давлат экспертизаси томонидан тўланган бож миқдори берилган аризаларга етарли бўлмаса, патент экспертизаси томонидан аризачи маълум қилинган кундан бошлаб 2 ой ичида қолган бож миқдорини тўлаши лозим.

Ихтирога берилган аризага патент экспертизасининг рад жавоби берилганда Апелляция Кенгашига мурожаат қилинса, энг кам иш ҳақининг 50 % миқдорида бож тўланади, шунингдек ҳар хил мурожаатлар, таклифлар, тавсиялар учун энг кам иш ҳақининг 25% миқдорида бож тўлови белгиланган.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасини патентлаш учун боғлиқ бўлган жараёнларга қўйидаги миқдорда белгиланган бож тўловлари мавжуд:

а) ихтирога патент олиш учун берилган аризани давлат илмий техник экспертизадан ўтказиш учун энг кам иш ҳақининг 150 % миқдорида;

б) зудлик давлат илмий техник экспертизасини ўтказиш учун энг кам иш ҳақининг 300 % миқдорида;

в) ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига ҳимоявий ҳужжат бериш учун энг кам иш ҳақининг 200 % миқдорида;

г) фойдали модель, саноат намунасига берилган патент фаолиятининг муддатининг узайтириши учун энг кам иш ҳақининг 50 % миқдорида.

Бир йиллик патент бож миқдорлари қўйидагича белгиланган:

- ихтиро учун берилган дастлабки патентлар учун ҳар йили энг кам иш ҳақи миқдорининг 100 %.

Ихтирога берилган патент учун даврий бож миқдори қўйидагича:

- патент қайд қилинган муддатдан 3 йилдан кейин энг кам иш иш ҳақи миқдорининг 100 %;

- патент қайд қилинган муддатдан 7 йилдан кейин энг кам иш ҳақининг 250 % миқдорида;

- *патент қайд қилинган муддатдан 11 йилдан кейин энг кам иш ҳақининг 300 % миқдорида.*

Фойдали модельга берилган патент учун патент қайд қилинган кундан ҳар йили энг кам иш ҳақининг 100 % миқдорида.

Саноат намунасига берилган патент учун дастлабки биринчи, иккинчи ва учинчи йилларида ҳар йили энг кам иш ҳақининг 50 % миқдорида, тўртинчи, бешинчи, олтинчи ва еттинчи йилларда ҳар йили учун энг кам иш ҳақининг 75 % миқдорида.

Қўшимча ихтирога берилган патент учун бож миқдори асосий ихтирога берилган патент миқдорида тўланади.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига бож тўловининг биринчи бадали ҳимоявий ҳужжат учун тўланган бож билан биргаликда тўланади. Келгуси ҳар бир йил учун патент бож тўлови жорий йилнинг охиригача икки ой даврида тўланади.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси учун берилган патентнинг номи ўзгариши, патент эгаси ёки унинг номи ўзгариши муносабати билан қайта қайд қилиши учун энг кам иш ҳақининг 50% миқдорида бож тўлови белгиланган.

Товар белгисини қайд этиш учун тўланадиган божлар миқдори қўйидагича:

а) товар белгисини қайд этиш ёки унга берилган гувоҳнома ваколатини узайтириш учун берилган ариза учун энг кам иш ҳақининг 50 % миқдорида, маҳсулот ва товарларнинг миқдори бир синфдан кўп бўлса, қўшимча энг кам иш ҳақининг 10 % миқдорида бож тўлови белгиланган;

б) товар белгисини қайд қилиш ёки товар белгисига гувоҳномани беришдан рад этиш бўйича Апелляция Кенгашига мурожаат қилиш ва ариза бериш учун энг кам иш ҳақининг 50 % миқдорида;

в) товар белгисининг қайд қилиш ва гувоҳнома бериш учун энг кам иш ҳақининг 100 % миқдорида бож тўлови белгиланган. Бож тўлови ариза эгаси томонидан Патент Агентлигининг қарорини олган кундан 2 ой муддатида бажарилиши керак. Ушбу муддатда бож тўлови туланмаса гувоҳнома бериш бўйича Патент Агентлигининг қарори бекор қилинади;

г) товар белгиси эгасининг ўзгариши ёки маҳсулот ва хизмат курсатиш турларини ўзгариши муносабати билан товар белгиси гувоҳномасига ўзгаришлар киритиш учун энг кам иш ҳақининг 50% миқдорида.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси учун берилган патентни ва товар белгисига бериладиган гувоҳномасини рад этишга қарши ариза бериши учун энг кам иш ҳақининг 100 % миқдорида бож тўлови белгиланган.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига бериладиган патентга, товар белгисига берилган гувоҳнома учун аризани бошқа шахсга ўтказиш учун энг кам иш ҳақининг 25 % миқдорида бож тўлови белгиланган.

Агарда патент эгаси ёки гувоҳнома эгаси ҳимоявий ҳужжатнинг муддатини узайтириш, ёки патент учун, гувоҳнома учун йиллик бож тўловини белгиланган муддатдан кечиккан ҳолда, лекин муддатдан 6 ой ўтмасдан тўласа, унда бож миқдори 50 % га кўпаяди. Худди шундай қоида товар белгиси гувоҳномасининг муддатини узайтириш учун ҳам тааллуқли.

Агарда бож тўловини тўлаш муддати 6 ойдан ошса, ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига бериладиган дастлабки патентга ҳимоявий ҳаракат берилмайди.

Патент Агентлиги, агарда ариза берувчининг (патент эгаси) бож тўлаши учун маблағи бўлмаса, бож миқдорини камайтириши ёки ундан тўлиқ озод қилиниши, ёки тўлов муддатини чўзиш ҳуқуқига эга.

Агарда ихтиро, фойдали модель, саноат намунасининг патент эгаси ўз патентини бошқа бир шахсга тўлиқона берганлиги тўғрисида расмий эълон қилинишини сўраса, патент бож миқдори 50 % га камайтирилиши мумкин.

10.2 Патент муаллифларини рағбатлантириш.

Ихтиро, фойдали модельдан фойдаланганлиги учун патент фаолияти муддатида иш берувчи ёки унинг вориси билан тузилган шартнома асосида, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Давлат саноат мулки фонди томонидан муаллиф моддий рағбатлантирилади.

Рағбатлантириш миқдори муаллиф ва патент эгаси томонларидан тузилган шартномага асосан белгиланади ва қўйидаги миқдордан кам бўлмаслиги керак:

- *патент эгасига ихтиродан фойдаланиб, мажбурий тўлов ва иш ҳақидан ташқари даромаднинг 15% дан;*
- *ёки ихтирони лицензия сотувидан тушган маблагнинг 20% дан;*

- *ёки маҳсулот таннархидан келган улушининг 2% дан;*
- *фойдали модельдан фойдаланиб мажбурий тўлов ва иш ҳақидан ташқари олинган даромаднинг 8% дан;*
- *ёки фойдали модельни лицензия сотувидан тушган маблагнинг 10% дан;*
- *ёки маҳсулот таннархидан 1% дан.*

10.3. Саноат намунаси муаллифларини рағбатлантириш.

Саноат намунасидан фойдаланганлиги учун патент фаолияти муддатида иш берувчи, ёки унинг ворислари билан тузилган шартнома асосида, патент эгаси бўлмиш Ўзбекистон Республикаси Давлат саноат мулки фонди томонидан муаллиф рағбатлантирилади.

Рағбатлантириш миқдори муаллиф ва юқорида қайд этилган патент эгалари томонидан тузилган шартномага асосан белгиланиб энг кам иш ҳақининг беш бараваридан кам бўлмаслиги керак, ёки патент эгаси томонидан саноат намунаси лицензияси нархидан 20% дан кам бўлмаслиги керак.

Ихтиро, фойдали модель ва саноат намунаси учун рағбатлантириш муаллиф (муаллифлар) га ҳар бир фойдаланилган йил тамом бўлгандан кейин 3 ой мобайнида ва лицензия сотилган натижасида маблағ тушгандан 3 ой мобайнида ўтказилади.

Агар ҳимояланган объект чет давлатларда фойдаланилган бўлса муаллиф (муаллифлар) хохиши билан чет эл валютасида берилиши мумкин.

Ихтиро, фойдали модель ёки саноат намунасидан фойдаланилганлиги тўғрисида маълумот патент эгаси томонидан ҳимоявий ҳужжатда қайд қилинади.

Агар патент эгасининг айби билан ўз вақтида рағбатлантириш бажарилмаса ҳар бир муддатидан ўтган кун учун, умумий тўланиши керак бўлган миқдорнинг 0,04% миқдорида пеня тўланади.

Саноат мулки объектларини яратиш ва фойдаланишда кўмаклашган шахсларни рағбатлантириш патенг эгаси – корхона томонидан бажарилади, шу жумладан бу корхонада ишлаётган шахсларга ҳам.

Саноат мулки объектларини яратиш ва фойдаланишда кўмаклашган шахсларга рағбатлантириш миқдори қўйидаги миқдорлардан кам бўлмаслиги керак:

- *ихтиродан фойдаланилгандан олинган даромаднинг мажбурий тўлов ва иш ҳақидан ташқари қолган даромаднинг 30%;*
- *ёки ихтиро лицензияни сотишдан тушган маблагнинг 20% дан;*
- *ёки ихтиродан фойдаланишда самараси фойдада кўрсатилмаган --- маҳсулот таннархининг 4% дан;*
- *фойдали модельдан фойдаланиб олинган даромаднинг мажбурий тўлов ва иш ҳақидан ташқари қолган даромаднинг 26% дан;*
- *ёки фойдали модель лицензиясини сотишдан тушган маблагнинг 10% дан.*

10.4. Саноат мулки объектлари муаллифларининг ҳуқуқий, меҳнат ва бошқа ҳуқуқлари.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасининг муаллифи уларга ариза тайёрлашда, фойдаланишда шартнома асосида иштирок этиш мумкин.

Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига ҳужжатлар тайёрлашда муаллиф қисман ёки тўлиқ асосий иш вазифасидан озод қилиниши мумкин. Бунда ўнинг асосий иш жойидаги ўртача ойлик маоши сақланиб қолади, агар бу ишлар муаллиф ишлаётган корхонадан бошқа жойда бўлса, унда бу ташкилотда у билан шартнома тузилади.

Асосий иш жойидан вақтинча озод қилинган муаллифнинг лавозими, узлуксиз меҳнат стажи, таътилга чиқиш ҳуқуқи ва бошқа имтиёзлари сақланиб қолади. Иш жойлари қисқартириш ҳолати бўлса, ихтиро, саноат намунаси муаллифлари ишда қолиш имтиёзларига эга.

Саноат мулки объектининг муаллифи ариза кўришнинг ҳар қандай пайтида унга ўзининг исми, ёки махсус ном берилишини Патент Агентлигидан сўраши мумкин.

10.5 Патентлар тўғрисида маълумотларни чоп этиш.

Ихтиро, фойдали модель, ёки саноат намунаси деб патент экспертизаси ҳулоса қилган маълумотлар Патент Агентлигининг расмий ахборотномасида ушбу патент қайд қилинган кундан 6 ой ичида чоп этилади.

Дастлабки патентлар товар белгисини қайд қилиш тўғрисида маълумотларни чоп этиш.

Патент Агентлиги томонидан берилган дастлабки патент тўғрисида маълумот Ўзбекистон Республикаси саноат мулкининг Давлат реестрида қайд қилинган кундан 6 ой ичида чоп этилади. Маълумотларнинг тўлиқлигини Патент Агентлиги белгилайди.

10.6. Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасини қайд этиш ва ҳимоявий ҳужжат бериш.

Патент Агентлиги ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси бўйича ҳимоявий ҳужжат беришга қарор қабул қилиб уларни чоп этишдан олдин Ўзбекистон Республикаси саноат мулки Давлат реестрига киритади (ихтиролар реестри, фойдали модел реестри, саноат намунаси реестри, товар белгиси реестри).

Патент эгасининг талаби ва кўрсатмасига биноан Патент Агентлиги берилган ҳимоявий ҳужжатга техник ва яққол хатоларни тўғрилайди. Давлат реестрига киритилган маълумотларнинг тўлиқлиги Патент Агентлигининг зиммасига юклатилган.

Ҳимоявий ҳужжат Патент Агентлиги томонидан тегишли бож тўловини тўлагандан кейин 6 ой муддат ичида муаллифларга берилади.

Назорат саволлари

- 1. Нима учун бож тўловлари мавжуд?***
- 2. Дастлабки патент ва патент олиш учун ихтиро, саноат намунасига тўланадиган бож тўловлари?***
- 3. Дастлабки патент ва гувоҳнома олиш учун тўланадиган бож тўловларининг миқдорлари?***
- 4. Бир йиллик ва даврий бож тўловлари деганда нималарни тушунасиз?***
- 5. Ҳимоявий ҳужжатларнинг фаолият муддатини ўзгартириш учун бож тўлов миқдорлари?***
- 6. Муаллифлар ким томонидан рағбатлантирилади?***
- 7. Ихтиро ва фойдали модель муаллифлари қандай рағбатлантирилади?***
- 8. Саноат намунаси муаллифларини рағбатлантириш қоидалари?***
- 9. Патентлар тўғрисида маълумотларни чоп этиш қоидалари?***

***10. Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасини қайд этиш
ва ҳимоявий ҳужжат бериш қоидалари?***

XI. МАҲСУЛОТ ВА ХИЗМАТЛАРНИ ЛИЦЕНЗИЯЛАШ

Режа

- 1. Лицензия тўғрисида тушунча***
- 2. Маҳсулот ва хизматларни лицензиялаш***
- 3. Хориж мамлакатларда лицензиялаш тартиби ва қоидалари***
- 4. Лицензиялашнинг турлари***

Таянч иборалар: лицензия, маҳсулот, лицензия ҳиллари, умумий хусусиятлари, импорт, экспорт, аҳамиятли сабаблари

Лицензия — давлат идоралари томонидан ташқи иқтисодий алоқа иштирокчиларига хорижга маҳсулот чиқариш ёки киритиш ҳуқуқини берувчи махсус ҳужжат. Лицензия маҳсулотни чегарадан ўтказиш учун рўхсатнома сифатида хизмат қилади.

Лицензиялашга деярли ҳамма вақт аниқ бир муддатда экспорт қилинадиган маҳсулотларнинг аниқ миқдорий ва нархий квоталарини аниқлаш ёки контингентлаш киради. Демак, лицензиялаш режимини жорий этиш ва назорат орқали четдан кираётган ва чиқаётган маҳсулотларни тартибга солишдир. Агар керак бўлганда, лицензиялаш ҳаддан ташқари ошиб кетган маҳсулот оқимини чегаралаш ёки қандайдир давлат аҳамиятига молик бўлган ҳолларда қўлланилиши ҳам мумкин. Авваламбор, лицензиялаш ташқи савдо айланишини тартиблаш, бож туловлари йўқ бўлса ёки қачонки уларнинг ички бозорини ҳимоялаш имконияти бўлмаган тақдирда қўлланилади, масалан бошқа мамлакатларда валюта қийматининг кескин тебранишида.

Халқаро иқтисодий ҳамкорликда кўпчилик миллий компаниялар иштирок этган тақдирда лицензиялаш мамлакат учун ута зарур бўлган маҳсулотни сотиб олиш учун чет эл валютасидан оқилona фойдаланишни, ишлаб чиқаришда маҳаллий маҳсулот ишлаб чиқарувчиларга импортнинг усиши зарар келтирмаслиги, озиқ — овқат маҳсулотларнинг етишмовчилигини олдини олиш ва ички қишлоқ хўжалик бозорини тартибга солиш, чет эл ва миллий маҳсулотларнинг салмоғини тартиблаш мақсадида бажарилади.

Европа мамлакатларида лицензиялаш тартиби утган асрнинг 70 — 80 йилларида тўлиқ шаклланди. Ҳозирги кунда деярли барча ғарб

мамлакатларида мажбурий импортга рухсат бериш бир қанча маҳсулотларга, ўз навбатида маҳсулотларнинг ҳам турлари кўп бўлиб, уларни экспорт қилиш учун лицензия берилади.

Ҳозирги кунда нархларнинг инфляцияси ва эркин конвертацияланган валютага мухтож бўлган ривожланаётган мамлакатларда лицензиялаш ташқи иқтисодий алоқаларни тартибга солишда кенг қўлланилмоқда. Бу давлатларнинг ҳужжатлари маҳсулотларнинг кўп турига лицензия жорий қилинмоқда.

Ривожланаётган мамлакатларда, бундан ташқари савдо нархларига қўшимча турли ҳил талаблар қўйилмоқда. Масалан, чет эл савдо материалларига мамлакат маҳсулотларидан сотиб олиш мамлакатимиздаги машиналарни импорт қилувчиларга савдо жараёнини молиялаштириш манбаси борлигини тасдиқлашни талаб қилмоқда.

Ривожланган ва собиқ Иттифоқ мамлакатларида ташқи иқтисодий алоқаларни лицензиялаш тизимларида бир биридан фарқи бўлсада, уларнинг умумий таснифлари ҳам бор. Аввало барча давлатлар асосан икки ҳил лицензиялашни қўллашади: асосий (бош) ва шахсий.

Бош лицензия хўжалик субъектига миқдорий ва нархий томонидан чекланмасдан маҳсулотлар барча ёки аниқ кўрсатилган мамлакатлар билан савдо қилиш учун берилади, шахсий лицензия эса белгиланган маҳсулот билан бир марта савдо қилиш учун берилади. Бу ҳужжатда нафақат маҳсулотни олувчи, балки маҳсулот миқдори, савдо қилиш муддати ҳам кўрсатилади. Бунинг барчаси экспорт – импорт операцияларни қаттиқ назорат қилиш имкониятини беради.

Иккинчи умумий хусусияти иқтисодиётнинг ва ташқи савдо фаолиятини ривожланиш билан шуғулланувчи чекланган идораларга лицензиялар беришдан иборат.

Учинчи умумий хусусиятлари уларнинг туловлиги. Ҳукумат ташқи савдо жараёнларига рўхсат берганлиги учун мукофат олиб ташқи иқтисодий савдо алоқалар аппаратини сақлаш харажатларини давлат бюджетидан экспортчи ва импортчиларга юклатилади.

Халқаро иқтисодий алоқаларда илмий – техник ютуқларини лицензия сотиш билан ривожлантириш афзалроқ, чунки лицензиялар билан халқаро савдо оддий маҳсулот билан қилинадиган савдога нисбатан жадал қадамлар билан бажарилади.

Қисқа муддатларда иқтисодиёт, техника ва технологияларда йирик муваффақиятларга эришган мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатадики лицензияларни ва “ноу - хоу” ларни сотиб олиш анча афзалроқ. Маълумки, янги маҳсулотни ишлаб чиқариш учун 60 – 70 ой муддат керак. Лицензия киритиш эса ўртача 52 ойни тежаб қолади, тажрибалар ўтказиш ва кўп миқдорда маҳсулот чиқаришни йўлга қўйиш учун ҳаражатлар миқдорини кескин камайтиради.

Лицензияларни импорт қилиш фойдали, чунки чиқарилган маҳсулотлар учун кетган ҳаражатлар лицензион тўловларга нисбатан 25 марта кўпроқ. Янги технологиялар 40% га иш унумдорлигини оширади, ишчиларнинг малакаси эса фақат 15% га оширилади.

Лицензия сотиб олишнинг аҳамиятли сабаблари:

- маҳсулот ишлаб чиқаришда вақтинчалик оқсоқликни бартараф этиш;
- бировнинг патентини айланиб ўтиш имконияти йўқлиги;
- вақт тежалиши.

Лицензия сотиб олиш маҳсулот сифатини 93 – 99 % даражасига кутариш имкониятини беради, шу муаммони мустақил ҳал қилишда эса бу даража 70 – 80% га етади.

Лицензия сотишнинг аҳамиятли сабаблари:

- тайёр маҳсулотларни экспорт қилиш имкониятлари йўқлиги, қийинчилик тўғдириши, чиқарилаётган маҳсулотнинг ҳажми камлиги, бож тўловларининг юқорилиги, давлат томонидан сотиш ҳажмини чекланиши ва х.к.

- мазкур лицензия асосида маҳсулотларни ишлаб чиқариш учун ускуна ва хомашёни сотишдан фойда олиш имконияти йўқлиги.

Назорат саволлари

- 1. Лицензиялашнинг асосий мақсади нималардан иборат?***
- 2. Қандай ҳолатда мамлакатда лицензиялаш қўлланилади?***
- 3. Бош лицензия ва шахсий лицензиянинг таснифлари нималардан иборат?***
- 4. Лицензиялашнинг умумий хусусиятлари деганда нимани тушунасиз?***

ХII. ЛИЦЕНЗИОН КЕЛИШУВЛАР

Режа

- 1. Лицензион келишувлар мақсади***
- 2. Оддий лицензия шартномаси***
- 3. Тўлиқ лицензия шартномаси***
- 4. Фақатгина белгиланган лицензия шартномаси***
- 5. Сублицензия шартномаси***
- 6. Лицензион келишувларнинг асосий шартлари***

Таянч иборалар: лицензион келишувлар, лицензиар, лицензиат, патентлар, “ноу-хоу”, келишувлар турлари, “тоза” ва “ёрдамчи” лицензиялар

Лицензия билан савдо қилиш лицензион келишувларни имзолаш билан бажарилади. Лицензион келишув деганда бир (лицензиар) яккаю-ягона ҳуқуққа эга бўлган шахс бошқа бир шахсга (лицензиатга) мукофат бериш эвазига лицензиядан фойдаланиб шу кўрсатилган чегарада рўхсат бериш тушунилади.

Ҳозирги кунда лицензион келишувга қўйидагилар киради:

- патентланган ихтиролар;
- патент билан ҳимояланмаган ихтиролар (ариза берилган, лекин патент ҳали берилмаган ҳоллар);
- “ноу - хоу” патент олинмаган техник, савдо ва ташкилий билим ва тажрибалар, булар айрим белгиланган шахсларга маълум бўлиб ўлар моддий устунликка эга бўлади.
- саноат намуналари;
- товар белгилари.

Лицензион келишувлар келишув турига қараб ҳуқуқий ҳимояланган объектлар (патентланган лицензиялар) ва- ҳуқуқий ҳимояланмаган объектлар (патентланмаган лицензиялар)га бўлинади.

Лицензион келишувларда патентлар ва “ноу - хоу” ларни фарқлаб “ноу - хоу” ўзига ҳос лицензион объекти эканлигини таъкидлаш мумкин. “Ноу - хоу” нинг моҳияти тўғрисида Япония фирмалари томонидан сотиладиган лицензиялар нисбати мисолида айтиш мумкин. Патент учун лицензиялар умумий сонидан 20%,

“ноу-хоу” билан биргаликда патентлар учун лицензиялар 30%, фақатгина “ноу - хоу”ни лицензиялаш эса 50% ни ташкил этади.

Халқаро тажрибада икки гуруҳ - “тоза” ва “ёрдамчи” лицензиялардан фойдаланилади. Тоза маҳсулотлар таркибида фақат “ноу - хоу” ёки ихтирога тузилган лицензион келишувлар киради. Бундай сотувлар машина ва ускуналар бўйича бажарилиши мумкин. Ёрдамчи лицензиялар одатда умумий шартномалар таркибида бўлиб айрим ҳолларда жамланган ускуналар лицензияларига киради. Бу ҳолатларда алоҳида лицензион келишувлар имзоланмайди ва ўларнинг нархлари шартноманинг умумий нархидан алоҳида бўлмайди.

Берилган ҳуқуқлар ҳажмига қараб лицензион келишувлар қўйидаги турларга бўлинади:

- оддий лицензия шартномаси;
- тўлиқ лицензия шартномаси;
- фақатгина белгиланган лицензия шартномаси;
- сублицензия шартномаси.

Оддий лицензия шартномасига асосан лицензиарга келишувдаги маҳсулотни мустақил равишда фойдаланишга ва шунга ухшаш лицензияни учинчи шахсларга ҳам бериши мумкин.

Тўлиқ лицензия шартномасига асосан лицензиар келишув лицензиясидан фақат узи фойдаланади. Тўлиқ лицензия шартномаси тузилганда лицензиар ихтирога берилган ҳуқуқидан тўлиқ ва муддатсиз воз кечади. Ташқи савдо келишувларда бундай шартномалар деярли ишлатилмайди.

Фақатгина белгиланган маҳсулотларга оид лицензия шартномаси асосан лицензиар лицензиатга маҳсулотларни сотишга рухсат беради ва шартнома муддатида учинчи шахсларга беришга ва шу вақтда ўзига берилган чегарада ўзининг фойдаланиши чекланади.

Сублицензия шартномаси — лицензиат томонидан учинчи шахсларга бериладиган лицензия ва бу оддий лицензия шартномасига ўхшайди.

Лицензион келишувларида лицензиар ихтиродан ёки бошқа техник ечимдан фойдаланиш, сотиш шартлари кўрсатилади.

Одатда лицензион келишувлардаги асосий шартларига қўйидагилар киради:

- келишув томонлари ҳақида маълумотлар (лицензиар ва лицензиат тўғрисида маълумотлар);

- лицензион келишувдаги атамалар изоҳи;
- келишув фаолият юритадиган ҳудудни аниқлаш;
- лицензион келишувдаги маҳсулотларнинг тавсифи, бунда кафолатланган техник ва иқтисодий кўрсаткичлар келтирилади;
- лицензиатга бериладиган ҳуқуқлари ва ўнга юклатиладиган вазифалар белгиланади, тақдим этиладиган лицензиянинг тури кўрсатилади;
- ихтиродан фойдаланиш шакллари, максимал ва минимал ҳажми ва ихтиродан фойдаланиш муддати кўрсатилади;
- лицензиарнинг керакли техник ҳужжатлари, маҳсулот намуналари, ускуна ва машиналарни етказиш каби вазифалари белгиланади.

Назорат саволлари

- 1. Лицензиар ва лицензиатнинг асосий вазифалари?***
- 2. Лицензиялашда “ноу-хоу”нинг моҳияти нималардан иборат?***
- 3. “Тоза” ва “Ёрдамчи” лицензиялар деганда нималар тушунилади?***
- 4. . Оддий лицензия деганда нимани тушунаси?***
- 5. Тўлиқ лицензия деганда нимани тушунаси?***
- 6. Сублицензия деганда нимани тушунаси?***
- 7. Лицензион келишувларда қандай шартлар мавжуд?***

XIII. МАҲСУЛОТ ВА ХИЗМАТЛАРНИ СЕРТИФИКАТЛАШ. ХОРИЖДА СЕРТИФИКАТЛАШ ТИЗИМИ

Режа

- 1. Сертификатлаш тўғрисида тушунча**
- 2. Сертификатлашнинг мақсади ва вазифалари**
- 3. Сертификатлаш бўйича қонунлар**
- 4. Сертификатлаш объекти ва субъектлари**
- 5. Францияда сертификатлаш тизими**
- 6. Ҳиндистонда сертификатлаш тизими**
- 7. Таиландда сартификатлаш тизими**
- 8. Колумбия, Туркия мамлакатларида сертификатлаш тизими**
- 9. Қозоғистон Республикасида сертификатлаш тизими**

Таянч иборалар: сертификатлаш, тўсқинликлар, стандарт, сотувчи, мақсад ва вазифалар, объект ва субъектлар, Иқтисодий комиссия, халқаро стандартлаш ташиқилоти, сертификатлаш институти, AFNOR, норматив ҳужжатлар, аккредитлаш босқичлари

“Стандартлаштириш тўғрисида”, “Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаш тўғрисида”, “Озиқ овқатларнинг хавсизлиги ва сифатини химоялаш тўғрисида”, “Истеъмолчиларнинг ҳуқуқини химоялаш тўғрисида” ги қонунлар, Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 12 августдаги № 409, 2002 йил 3 октябрдаги № 342, 2004 йил 6 июлдаги № 318, 2004 йил 5 августдаги № 373-сонли қарорлари ва шу масалага таалукли қатор ҳуқуқий норматив актлар сертификатлашнинг қонуний асоси бўлади.

Ушбу қонунлар ва қарорлар асосида ҳар йили 110-120 мингга яқин мувофиқлик сертификатлар берилади, шу жумладан мувофиқлик декларацияси асосида хориж мамлакатларнинг сертификатлари тан олинади.

Сертификатлаштиришнинг мақсад ва вазифалари қўйидагилардан иборат:

- одамларнинг ҳаёти, соғлиги, юридик ва жисмоний шахсларнинг мол-мулки ҳамда атроф-муҳит учун хавфли бўлган маҳсулотлар реализация қилинишини назорат этиб бориш;

- маҳсулотларнинг жаҳон бозорида рақобат қила олишини таъминлаш;

- мамлакат корхоналари, қўшма корхоналар ва тадбиркорлар халқаро миқёсидаги иқтисодий, ий-техникавий ҳамкорликда ва халқаро савдо-сотиқда иштирок этиш учун шароит яратиш;

- истеъмолчини тайёрловчининг (сотувчининг, ижрочининг) виждонсизлигидан ҳимоя қилиш;

- маҳсулот тайёрловчиси (сотувчиси, ижрочиси) таъкидлаган сифат курсаткичларини тасдиқлаш.

Ўзбекистон Республикаси Миллий сертификатлаш тизими таркибида Ўзбекистон Республикаси Сертификатлаштириш Миллий Идораси (Ўзстандарт Агентлиги), Мувофиқликни тасдиқлаш соҳасида техник сиёсат ва сифат тизимлари тасдиқлаш бошқармаси, 18 та Республика синов ва сертификатлаштириш маркази ва унинг ҳудудий марказлари, Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш илмий тадқиқот институти, 196 та Аккредитацияланган сертификатлаштириш идоралари, 356 та Аккредитацияланган синов лабораториялари, 306 нафар сифат бўйича эксперт-аудиторлар мавжуд.

Ҳукумат топшириғига асосан 2010-2015 йилларда мамлакатда чиқарилаётган маҳсулот ва хизмат курсатиш сифатини яхшилаш, корхоналарда халқаро стандартлар ва сифат менежменти тизимини жорий этиш тўғрисида дастур лойиҳаси ишлаб чиқилди. Бу дастур бўйича рақобатбардош товарлар ишлаб чиқариш, янги технологиялар, усуллар ва сифатни бошқариш шакллари татбиқ этиш, атроф муҳитни соғломлаштириш, хомашё, моддий ва энергетик захираларини тежашга оид вазифаларни бажариш кузда тутилган.

Яқин йилларда сертификатлаш тизими қўйидаги асосий йўналишлар бўйича ривожланади ва такомиллаштирилади:

- мамлакатдаги қоидаларни халқаро қоидаларга мослаш;

- сертификатлаш шакл ва усуларини такомиллаштириш асосида европа мамлакатларидаги шакл ва усулларга яқинлаштириш;

- декларацияни қўллаш ҳисобига мажбурий сертификатлаш улушин камайтириш;

- Ўзбекистон Республикасининг “Мувофиқликни баҳолаш тўғрисида” ги Қонунини қабул қилиш ва жорий этиш;

- ихтиёрий сертификатлашга оид қўшимча тўсиқларни чеклаш;

- қатор ташкилий камчиликларни бартараф этиш, масалан бир хил маҳсулотларни сертификатлаш бўйича такрорлаш (гигиеник сертификатлаш ва мувофиқлик сертификатлаш).

Сертификатлаш – маҳсулот ёки хизматни сертификат ёки мувофиқлик белгиси орқали аниқ стандарт ёки техник талабларга жавоб беришини тасдиқлаш ҳаракати. Охирги 20 йилда мувофиқлик сертификатлаш халқаро ва ички саводини бошқаришда асосий қурол бўлиб қолади. Сертификатлаш барча даражадаги, айниқса йирик савдо муносабатларининг белгиловчи мезонига айланди.

Сертификатлаш икки имкониятга асосланиб – истеъмолчиларнинг талабини қондириш ва савдо муносабатларини ҳуқуқий меёрлаш самарали воситалари бўлиб қолади, чунки у аниқ ифодаланган ва тушунарли норматив ҳужжатларга асосланган.

Савдода мавжуд бўлган тарифли тўсқинликлар ёки бозорга маҳсулот келишини ва техник тўсқинликларни ростлайдиган, ёки миллий бозорга чет эл таъминловчи учун миллий таъминловчига нисбатан қўлай вазиятлар яратиш каби тўсқинликларни фарқлаш керак бўлади.

Техник ёки тарифсиз тўсқинликлар стандарт ва сертификатлаш билан боғлиқ бўлади. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг махсус ташкилоти – тарифлар ва савдо бўйича Асосий келишув классификацияси (таснифланиш) бўйича улар бешта тарифли ва тарифсиз тўсиқлик гуруҳининг биттаси бўлади.

Сертификатлаш ғояси ва умумий тушунчаси аввалдан маълум бўлган. Маҳсулотнинг юқори сифатини тасдиқловчи белги маҳсулот чиқарувчи томонидан қадим замонларда ҳам қўйиб келинган (тамғалаш). Сотувчи маҳсулот сифати юқорилигини истеъмолчига ишонтириш – бу ҳозирги замонда сертификатлаш дейилади ва бу амал аввалдан ишлатиб келинган.

Ҳар қандай замонавий сертификатлаш тизими стандартлар (халқаро, миллий, фирмалар стандартлари, техник талаблар ва х.к) га асосланади. Бу ишда амалда фақат йирик фирмалар иштирок этиши мумкин, чунки стандартни ишлаб чиқиш катта ҳаражатларни талаб қилади. Масалан АҚШда ҳисоблаш машиналари бўйича IBM фирмасининг иштирокисиз стандартни тайёрлашни тасаввур қилиб бўлмайди, чунки бу фирма узининг шартларини нафақат миллий, балки халқаро даражада жорий

қилади. Сертификатлаш ҳам катта маблағ талаб қилади, чунки унга кетган ҳаражатлар маҳсулот таннархининг 2 % га етиши мумкин.

Сертификатлаш тизимини яратиш бўйича ҳудудий келишувларни тузиш стандартларда махсус тўсиқларнинг мавжудлиги, турли хил синов услублари, кириб келаётган маҳсулотни сертификатлашга кетган ҳаражатларни биров бўлса ҳам камайтириш билан бу ҳудудга кирмайдиган мамлакатларнинг маҳсулотларини импорт қилишга жамоавий тўсқинлик яратади. Мисол тариқасида АҚШ қатор йиллар давомида Европанинг “умумий бозор”и томонидан яратилган сертификатлаш келишувларига учинчи мамлакатларнинг иштироки, уларнинг миллий фирмалари учун мамлакатлар орасидаги савдо – иқтисодий алоқаларини ривожлантиришга айрим афзалликларни пайдо қилади.

БМТнинг ягона Иқтисодий Комиссиясининг баҳолаши бўйича фақат Европада бир неча юздан зиёд халқаро ва ҳудудий сертификатлаш келишувлари ёки сертификатлаш бўйича давлатларнинг маъсуллиги, маҳсулотларни синаш натижаларини узаро тан олиши мавжуд.

Халқаро стандартлаш ташкилотининг маълумотларига кура меҳнат муҳофазаси ва ҳавфсизлиги талаблари бўйича сертификатланган маҳсулотларнинг ҳажми бир йилда 200 млн. америка долларига баҳоланган.

Францияда 1938 йилда миллий сертификатлаш белги тизими (NF) ташкил қилинган. Тизимни ташкил қилиш ва бошқариш Франциянинг стандартлаш Ассоциацияси (AFNOR) га юклатилган. NF билан сертификатланган маҳсулотлар уларни тегишли Франция стандартларига тўлиқ талаб беришини тасдиқлов ишни билдиради. Демак, тизим асосида фақат AFNOR томонидан тузилган ва тасдиқланган миллий стандартлар ётади.

NF тизимига маҳсулотларнинг аниқ гуруҳларини сертификатлашга оид 75 та сертификатлаш тизимлари киради. Масалан, хўжалик машина ва асбобларни синаш учун 15 та сертификатлаш тизими (электр хўжалик асбоблари, музлаткичлар ва х.к) мавжуд.

AFNOR ва унинг Бошқарув қумитаси томонидан қўйидаги ишлар бажарилади:

- стандартлаш комиссари томонидан 12 нафар Бошқарув кумитасининг аъзоси тайинланади. Қумитага умумий раҳбарлик ва назорат қилиш унинг Бош директорига тайинланади;

-стандартлаш комиссари томонидан саноат корхоналари, истеъмолчилар ва ҳукумат ташкилотларидан техниканинг ҳар бир соҳасидан тайинланган махсус кумиталар бўлиб уларнинг вазифаларига уз соҳаси бўйича сертификатлаш қоидалар лойиҳасини ишлаб чиқиш, NF мувофиқлик белгисидан фойдаланиш қоидаларини, синов лабораторияларини танлаш, маҳсулотни сертификатлаш ўтказишга ҳуқуқи бор мутахассисларни танлаш. Давлат стандартларининг қоидаларини бажармаган корхоналарга нисбатан чора тадбирларини белгилаш кабилар киради;

- ҳар бир кумитага беркитилган ва улар соҳа, соҳалараро ёки давлат миқёсидаги синов лабораториялар ишларини ташкил этиш ва назорат қилиш;

NF белгисини сертификатлаш тизими – бу учинчи томон томонидан сертификатлаш бўлиб қўйидагиларни кўзда тутди:

- маҳсулот тайёрловчи корхоналар номидан аризалар бериш;
- сифат тизимини таъминланишини баҳолаш учун корхоналарни текширишдан ўтказиш;
- маҳсулот намуналарини синовдан ўтказиш;
- мувофиқлик белгисини маҳсулотга бериш учун сертификат ёки лицензия бериш;
- ишлаб чиқарувчи ва сотувчилардан олинган маҳсулотларни қайта синовдан ўтказиш ва корхона назорат ишларини бажариш.

Махсус кумиталар 22 та синов лабораториялар ва назорат идоралари билан ҳамкорликда ишлайди. Ишлаб чиқаришда сертификатлаш махсус экспертлар гуруҳларига ҳам топширилиши мумкин. Улар синовларни махсус синов лабораторияларида ҳам ўтказиши мумкин ва корхонанинг метрологик таъминоти, синов ускуналари норматив ҳужжатлари билан танишади. Экспертлар гуруҳи стандартлар талабларига жавоб берадиган маҳсулотни кўп миқдорда чиқариш учун керак бўлган барча шароитларга эгаллигини аниқлаб беради.

1981 йилда Франция ҳукумати томонидан сертификатлаш миллий ташкилотларидан 18 таси, шу жумладан AFNOR тан олинди.

Миллий ташкилотларини сертификатлаш бўйича вакиллик идораси сифатида тан олинishi давлатнинг саноат ва фан вазирлигининг маслаҳат берувчи кумитаси томонидан бажарилади. Бу кумитага истеъмолчилар, маҳсулот тайёрловчи корхоналар, савдо ва ҳукумат идораларидан вакиллар киради.

Маҳсулотни стандартларга мос белгисини олиш учун сертификатлаш ва белгилаш ривожланаётган мамлакатларда ҳам ривожланмоқда. Бу мамлакатларда миллий сертификатлаш тизимини шакллантиришда ривожланган мамлакатлар тажрибаси қўлланилади ва халқаро стандартлаш ташкилотининг миллий сертификатлаш идораларини ташкил этиш бўйича тавсияларни инобатга олинган. Ривожланган мамлакатларда миллий сертификатлаш тизимига раҳбарликни миллий стандарт агентликлари бажаради. Улар томонидан сертификат, лицензиялар ва мувофиқлик белгилари берилади, маҳсулот ишлаб чиқаришини назорат қилишади.

Лекин кўп ривожланаётган мамлакатлар керакли синов ва ўлчов асбоблари билан таъминланмаганлиги туфайли маҳсулотни сертификатлаш маҳсулот ишлаб чиқарувчи ташкилотлар томонидан бажарилади.

Ҳиндистонда ҳар бир маҳсулот чиқарувчи корхона агарда талаб даражасида керакли синов ва назорат ускуналарига эга бўлса, Ҳиндистон сертификатлаш институтига маҳсулотни белгилашга лицензия олиш учун мурожаат қилиши мумкин. Ҳиндистон сертификатлаш институти ариза тушгандан сўнг корхонани синов ва ўлчов ускуналари билан таъминланганлигини текширади. Бунда корхонага келиб тушадиган хомашё, йиғиладиган барча деталлардан тортиб, чиқариладиган тайёр маҳсулотгача текширилади.

Институт томонидан берилган лицензияда маҳсулот намунасини синаш ва назорат қилиш схемаси билан таъминланади. Лицензиянинг ҳаракат даврида институт қўйидагиларни бажаради:

- доимий равишда (огоҳлантирмасдан) институтнинг махсус назоратчилар томонидан корхона томонидан чиқарилаётган маҳсулот намуналарини институтнинг синов лабораторияларида ёки мустақил синов марказларида синаш учун танлайди;

- шунингдек маҳсулотларни савдо соҳасидан ҳам танлайди;

- мувофиқлик белгиси билан белгиланган маҳсулотларнинг сифати бўйича эътирозлари институт томонидан кўриб чиқилади.

Агарда эътирозлар асосли бўлса институт унинг сабабларини аниқлаб брак маҳсулотни алмаштиришга кўрсатма беради.

Лицензиянинг ҳаракат даври бир йил ва бу муддатдан кейин маҳсулот чиқарувчи муддат тугашига бир ой қолганда институтга муддатини узайтириш учун талабнома беради.

Институтнинг мувофиқлик белгиси чет элда чиқарилган маҳсулотларга берилиши мумкин эмас, чунки бу белги ҳеч қандай мамлакатда қайд этилмаган.

Институт томонидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига, машинасозлик, кимё, электротехника ва электроника саноати маҳсулотларига 10 мингдан зиёд лицензиялар берилган.

Яна бир ривожланган мамлакат – **Таиланд**да сертификатлаш тизимини бошқариш Саноат вазирлиги қошида таъсис этилган Саноат стандартлари институтига юклатилган.

Шу институтнинг стандартларга мувофиқликни белгиловчи икки хил белгиси мавжуд бўлиб, бири мажбурий сертификатлашга тааллуқли. Маҳсулотга мувофиқлик сертификатини бериш Таиланд саноат стандартлаш институтига (ССИ) юклатилган.

Саноат стандартлаш институтини бошқариш учун махсус бўлинма ташкил этилган бўлиб у маҳсулотни сертификатлаш, режалаштириш, лицензиялар бериш ва кейинги назорат ишларини бажаради. Корхоналарни текшириш, намуналарни синаш ва шу асосида маҳсулотни белгилаш учун лицензия бериш бўйича тавсияларни, технологик жараённи узгартириш тўғрисида ёки корхона фаолиятини тўхтатиш бўйича тавсияларни, баҳсларни ҳал этиш учун саноат маҳсулотлар стандартлари Кенгашига тақдим этади.

Агарда чет элдан кириб келинган маҳсулот Таиланд стандартларига жавоб берса, бу маҳсулот экспорт қилувчи мамлакатнинг миллий белгиси билан белгиланиши ёки кириб келинган маҳсулот Таиланд стандартлари бўйича сертификатлашдан ўтиши лозим.

Таиланд саноат сертификатлаш институти томонидан ишлаб чиқариш корхоналарнинг ҳолати доимий назорат қилинади, назоратнинг такрорланиши чиқариладиган маҳсулот турига боғлиқ бўлади.

Намуналар вазирлик университетининг синов лабораторияларида маҳсулот чиқарувчи ва истеъмолчиларга боғлиқ бўлмаган ҳолда ўтказилади.

Сертификатлаш бўйича ҳаражатларнинг кўп қисми давлат томонидан қопланади. Сертификатлаш қонунларини бузган корхоналарга жарима белгилайди ёки судга мурожаат қилади.

Колумбия, Туркия ва ривожланган қатор мамлакатларда стандартларга мувофиқлик сертификат белгиси беришга оид миллий тизимлар яратилган. Лекин кўп ривожланаётган мамлакатларда миллий стандарт сертификатлаш тизимлари мавжуд эмас. Агарда миллий сертификатлаш тизими ташкил этилган бўлса ҳам, талаб даражасида ускуналар билан жиҳозланган синов лабораториялари мавжуд эмас.

Ривожланаётган мамлакатларда сертификатлаш тизимини шакллантириш маҳсулот, айниқса экспортга чиқарилган маҳсулот сифатини оширишга олиб келади.

Ривожланган мамлакатларда сертификатлаш фаолияти давлат миқёсида бажарилади. Халқаро амалиётда сифат тизимини сертификатлаш схемаси кенг жорий қилинган.

Қозоғистон Республикасида давлат сертификатлаш тизими сертификатлаш ўтказиш бўйича комплекс норматив ҳужжатлар ишлаб чиқилмоқда.

Биринчи навбатда, белгиланишда биринчи рақами “3” бўлган давлат стандартлари (ДС) ҳамда қоида ва кўрсатмалар. Сертификатлаш бўйича идораларига, синов лабораторияларига, инспекцион назорат идораларига қўйиладиган талаблар, уларни аккредитлаш тартиблари, маҳсулотларни, хизмат ва ишларни сертификатлаш тартиби, сертификат, мувофиқлик белгиларини бериш тартиби, эксперт – аудиторга қўйиладиган талаблар.

Сертификатлаш бўйича норматив ҳужжатлар илм, фан, техника ва технологияларнинг ҳозирги ютуқлари, халқаро стандартларга жавоб берадиган, маҳсулотлардан фойдаланиш шароитларини ҳисобга олиш ва халқаро савдоларга тусиқлик қилмаслиги керак.

Қозоғистон Республикаси сертификатлаш тизими кўп жиҳатдан Ўзбекистон сертификатлаш тизимига ўхшайди.

Шу жиҳатлардан бу тизимлар қўйидаги умумий талабларга жавоб беради:

- мустақиллик;
- сертификатлаш масалаларни аниқ бажариш учун ташкилий таркибнинг мавжудлиги;
- керак бўладиган ҳужжатларнинг мавжудлиги;

- аккредитланган синов лабораториялари (марказлари) мавжудлиги ёки улар билан тузилган шартномалар;
- мутахассис кадрлар мавжудлиги.

Сертификатлаш идораларининг асосий вазифалари:

- маҳсулот, хизмат, сифат тизимини сертификатлаш ҳамда сертификатларни тан олиш, бериш ва инспекцион назорат қилиш;
- сертификатлаш бўйича норматив ва услубий асосларини ташкил этиш ва юритиш;
- сертификатлаш тартибини белгилаш.

Сертификатлаш идорасининг ташкилий тузилмаси қўйидагилар:

- бошқарув кенгаши;
- бошқарувчи тузилмалар;
- эксперт – аудиторлар гуруҳлари;
- аккредитланган синов лаборатория (марказ) лари ва инспекцион назорат идоралари (ёки шартнома асосида улар билан ҳамкорлик қилиш).

Сертификатлаш идоралари қўйидаги ҳуқуқларга эга:

- сертификатлаш бўйича ишларни ўтказиш;
- сертификат ёки мувофиқлик белгилардан фойдаланишни бекор қилиш ёки тўхтатиб қўйиш;
- норматив ҳужжатларини ишлаб чиқишда уз таклифларини киритиш;
- синов лаборатория (марказ) ларини аккредитлашда иштирок этиш;
- сертификатлаш ва инспекцион назорат ишларига бошқа ташкилот ва корхоналардан мутахассисларни жалб қилиш;
- айрим ҳолларда сертификатлаш ишларининг бир қисmini бошқа сертификатлаш идораларга жўнатиш;
- тегишли ташкилот ва корхоналардан зарурий материалларни сўраш;
- маҳсулотдан намуналар олиш;
- сертификатланган маҳсулотга мувофиқлик белги қўйиш ёки бу ишни ташкилот, корхонанинг ўзига топшириш;
- ариза берувчилар билан иш бажарилиши бўйича шартномалар тузиш.

Аккредитлаш шартлари бузилганлиги, асоссиз сертификат бериши ва шартнома шартларини бузганлигига сертификатлаш идораси жавоб беради.

Аккредитлаш қўйидаги босқичлардан иборат:

- ариза ҳужжатларини тақдим этиш ва экспертизадан ўтказиш;
- ариза берувчининг сўровига биноан текшириш комиссиясини тайинлаш;
- ариза берувчини текшириш;
- текшириш материалларини экспертиза қилиш, аккредитлаш бўйича ҳужжатларни тайёрлаш ва топшириш.

Аккредитлаш натижаларига кура:

- сертификатлаш идораси тўғрисида Низомни ва маҳсулотни сертификатлаш тартибини тасдиқлаш;
- лицензион шартнома имзоланади;
- қайд қилинган санадан уч йил муддатга аккредитлаш аттестати расмийлаштирилади ва қайд қилинади;
- Республика Стандарт Агентлиги сертификатлаш идорасининг Давлат реестрига киритилади.

Одатда барча мамлакатлар ташқи савдода давлат томонидан солиқ, турли йиғинлар, импорт депозитлари ва х.к. иқтисодий таъсир кўрсатишади. Шунинг билан бирга тариф ва савдолар бўйича бош келишув (ТСБК) экспорт–импорт акцияларда лицензиялашнинг административ усуллари қўллашга имкон беради.

Назорат саволлари

1. Сертификатлаш тизими дунё миқёсида қандай афзалликларга олиб келади?
2. сертификатлаш тизими нималарга асосланади?
3. Франция стандартлаш Ассоциацияси (AFNOR)нинг асосий вазифалари нималардан иборат?
4. Ҳиндистон сертификатлаш институтининг асосий вазифалари нималардан иборат?
5. Ривожланаётган мамлакатларда сертификатлаш тизимининг хусусиятлари?
6. Қозғистон Республикасида давлат сертификатлаш тизимининг асосий хусусиятлари?
7. Сертификатлаш идораларининг асосий вазифалари нималардан иборат?

8. Сертификатлаш идорасининг ташкилий тузилмаси ва ҳуқуқлари?

9. Аккредитлаш тўғрисида нималарни биласиз?

XIV. МАҲСУЛОТ ВА ХИЗМАТЛАРНИ СЕРТИФИКАТЛАШ НИЗОМИНИНГ АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАРИ

Режа

- 1. Қонуннинг асосий тушунчалари**
- 2. Сертификатлашга оид асосий атамалар**
- 3. Сертификатлашнинг мақсади ва вазифалар**
- 4. Халқаро шартнома ва келишувлар**
- 5. Сертификатлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси идораси**
- 6. Сертификатлаш объектлари ва субъектлари**

Таянч иборалар: *”Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаш” Қонуни, миллий сертификатлаш, маҳсулотни сертификатлаш, мувофиқлик сертификати, мувофиқлик белгиси, синов лабораторияси, эксперт-аудитор, инспекцион назорат, сертификат объектлари ва субъектлари.*

Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 28 декабр №1006 – XII сонли “Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаш” Қонунига 2000 й. 31 август №125-II, 2003 й. 25 апрел № 482-II Қонунлари билан ўзгартиришлар киритилган. Қонун 4 бобдан иборат бўлиб, 1– бобда (1– 6 статьялар) умумий қоидалар, 2– бобда (7– 9 статьялар) сертификатлаш фаолиятига қўйиладиган умумий талаблар, 3– бобда (10–19 статьялар) маҳсулотларни мажбурий ва ихтиёрий сертификатлаш ва 4– бобда (20–23 статьялар) можароларни ҳал қилиш. Сертификатлаш бўйича қонунларни бузганлиги учун маъсулият.

Қонунда қўйидаги **асосий тушунчалар** мавжуд:

- миллий сертификатлаш тизими – давлат миқёсида фаолият олиб боровчи, сертификатлаш ўтказиш учун узининг маълум қоидаларига эга бўлган тизим;
- маҳсулотни сертификатлаш (сертификатлаш) – маҳсулотни қўйилган талабларга жавоб беришини тасдиқловчи фаолият;
- мувофиқлик сертификати (сертификат соответствия) – сертификатлаш тизими қоидаларига мувофиқ маҳсулотни қўйилган талабларга жавоб беришини тасдиқловчи ҳужжат;

- мувофиқлик белгиси – белгиланган қоида асосида қайд қилинган аниқ стандарт ёки норматив хизматга мос келадиган маҳсулотга бериладиган белги ёки хизматга оид ҳужжатлар;

- бир хил маҳсулот (иш, хизмат) ни сертификатлаш тизими – аниқ бир маҳсулот, иш, хизматга таалуқли бўлиб уларга бир хил аниқ стандартлар ва қоидаларнинг қўлланилиши;

- синов лабораториясини аккредитлаш – аниқ маҳсулот ёки аниқ синов ўтказишга мўлжалланган синов лабораторияси (маркази) ҳуқуқларини расмий тан олиш;

- сифат бўйича эксперт – аудитор – белгиланган қонун доирасида аккредитланган, сертификатлаш, аккредитлаш ва назорат доирасида ишларни бажариш учун тегишли мутахассис бўлган шахс;

- сертификатлаш соҳасида назорат идораси – сертификатлаш идораларининг топшириғига асосан сертификатланилаётган маҳсулот ва тизим сифатини бошқаришни баҳолашга белгиланган тартибда аккредитланган идора;

- инспекцион назорат – ишлаб чиқариш, сифат бошқарув тизими, сертификатланган маҳсулот, сертификатлаш идоралари, синов лаборатория (марказ) ларини сертификатлаш ва аккредитлаш талабларига мувофиқлигини баҳолаш жараёни.

14.1. Сертификатлашнинг мақсади ва вазифалари

Сертификатлаш қуйидаги мақсадларда ўтказилади:

- *ҳаёт, инсон соғлиғи учун хавфли, юридик ва жисмоний шахслар мулкига ҳамда атроф муҳитга зарар етказувчи маҳсулот чиқариш ва савдо қилишни назорати;*

- *дунё бозорида маҳсулотни рақобатбардошлигини таъминлаш;*

- *маҳаллий ва қўшма корхоналар, тадбиркорларни халқаро иқтисодий, илмий техник ҳамкорликда ва халқаро савдода иштирок этиш учун шароитлар яратиш;*

- *маҳсулот чиқарувчи, сотувчиларнинг ноинсофлигидан истеъмолчиларни ҳимоялаш;*

- *маҳсулотга ишлаб чиқарувчи ва сотувчи томонидан белгиланган сифат курсаткичларини тасдиқлаш.*

Сертификатлаш мажбурий ва ихтиёрий бўлади.

14.2. Сертификатлаш қонунчилиги

Сертификатлаш соҳасида муносабатлар мазкур қонун билан ва шу асосида чиқарилган Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонунчилик актлардаги, Қорақалпоғистон Республикасида эса – ушбу Республика қонунчилиги актлари билан бошқарилади.

14.3. Халқаро шартнома ва келишувлар

Сертификатлаш қонунчилиги қоидалар агар халқаро шартнома ва келишув билан бошқа бўлса унда халқаро шартнома ва келишувлар қоидалари билан бажарилади.

14.4. Сертификатлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси идораси

Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаш (Ўзстандарт) агентлиги Ўзбекистон Республикасида сертификатлаш бўйича миллий идора ҳисобланади.

Мазкур Қонун бўйича Ўзстандарт агентлиги вазифасига қўйидагилар киради:

- *сертификатлаштириш соҳасида давлат сиёсатини илғор суради, сертификатлаш ўтказиш бўйича умумий қоидаларни ишлаб чиқади, улар тўғрисида маълумотларни чоп этади;*

- *сертификатлаш тизими тўғрисида дастур лойиҳаларини ишлаб чиқади ва ҳукуматга тақдим этади;*

- *Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси билан келишилган ҳолда халқаро сертификатлаш тизимига қўшилиш тўғрисида қарор қабул қилади, шунингдек сертификатлашни тан олиш тўғрисида узаро тан олиш келишувларини тузади, Ўзбекистон Республикасини сертификатлаш масалалари бўйича бошқа мамлакатлар билан алоқани ва халқаро ташкилотларда вакиллик қилади;*

- *мажбурий сертификатлашга оид маҳсулот турларини белгилайди;*

- *бир хил маҳсулотларни, синов лабораториялари (марказ) ни, сертификатлаш соҳасида назорат идораларини ҳамда сифат бўйича эксперт – аудиторларни аккредитлайди;*

- *сертификатланган маҳсулотлар, сифат тизими, лабораториялар тўғрисида давлат реестрини тузади ҳамда озиқ – овқат маҳсулотлари ва уларни ишлаб чиқариш учун ускуналарни давлат рўйхатидан утказади;*

- мувофиқлик сертификатларни, мувофиқлик белгиларни, идораларни сертификатлаш тўғрисида олинган гувоҳномаларини, синов лабораториялар фаолиятини сертификат қонунларини бузганликлари учун бекор қилади.

Ўзстандарт агентлиги сертификатлаш соҳасида давлат бюджети ҳамда агентлик курсатган хизматлар эвазига молиялаштирилади.

Бир хил турдаги маҳсулотларни сертификатлаш бўйича аккредитланган идоралар вазифасига қўйидагилар киради:

- бир хил турда маҳсулотларни сертификатлаш тизими тузилади ва уни фаолият юритишини таъминлайди;

- сертификатлашни таъкиллаштирилади ва ўтказилади;

- мувофиқлик миллий сертификатларни ҳужжатлаштирилади ва тақдим этади ҳамда чет эл мувофиқ сертификатларини тан олади;

- сертификатланган маҳсулотлар устидан назорат олиб боради.

Сертификатлаш бўйича идоралар, синов лаборатория (марказ) ларини аккредитлаш бўйича ҳаражатлар талабгорлар томонидан қопланади.

Сертификатлаш тизими тартибига мувофиқ аккредитланган синов лаборатория (марказ) лари белгиланган тартибда аниқ маҳсулот ёки аниқ синовларни бажаради ва уларни тегишли қайдномалар билан таъминлайди.

14.5. Сертификатлаш объектлари ва субъектлари

Сертификатлаш объектларига маҳсулотлар (дастурланган ва бошқа илмий – техник маҳсулот), хизматлар ва тизимлар киради.

Ўзстандарт агентлиги, Ўзстандарт томонидан тан олинган ва аккредитланган сертификатлаш идоралари, синов лаборатория (марказ) лари, сертификатлаш соҳасидаги назорат идоралари, сифат бўйича эксперт–аудиторлар, шунингдек, маҳсулотлари сертификатлашга таалукли бўлган корхона, ташкилотлар, жисмоний шахслар сертификатлаш субъектига киради.

Сертификатлаш субъекти – юридик шахслар сертификатлаш тизимини тузишлари мумкин. Юридик шахсларнинг сертификатлаш тизими Ўзстандарт агентлиги белгиланган тартибида давлат руйхатидан утказилиши шарт.

14.6. Мувофиқлик сертификати ва белгиси

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 6 июль 318-сонли қарорида тадбиркорлик билан шуғулланувчи субъектлар учун қулай шарт-шароитни яратишни давом эттириш, гигиеник ва мувофиқлик сертификатларини олишда синовлар такрорланишига чек қўйиш, маҳсулотларни сертификатлаштириш жараёнини соддалаштириш, ишлаб чиқаришда мувофиқлик сертификати 3 йилга берилиши, маҳсулотларни сертификатлаштириш тартиби тўғрисидаги Низом ва мажбурий тартибда сертификатланадиган маҳсулот турларининг рўйхатлари келтирилди.

Мувофиқликни баҳолашнинг асосий вазифалари қўйидагилардан иборат:

- инсон ҳаёти, соғлиги ва хавфсизлигини таъминлаш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш;
- маҳсулотни ишлатиш, сақлаш, ташиш, реализация ва утилизация қилишнинг меъёрий ҳужжат талабларига мувофиқлигини тасдиқлаш;
- бозорда маҳсулот ва хизматларни эркин ҳаракатланишини таъминлаш учун қулай шароитлар яратиш;
- бозорда маҳсулот ва хизматларнинг рақобатбардошлигини ошириш.

Агар маҳсулотнинг сертификат идоралари томонидан қўйилган талабларга жавоб бериши тасдиқланса унга мувофиқлик сертификати берилади ва шу асосида маҳсулот чиқарувчи мувофиқлик белгисидан фойдаланиши мумкин.

Сертификатлаш тизимида фойдаланиладиган мувофиқлик сертификати, аккредитлаш сертификати, миллий мувофиқлик белгисининг шакли ва ўлчамларининг намуналари Ўзстандарт агентлиги томонидан тасдиқланади.

Мувофиқлик сертификатлар, мувофиқлик белгилари, сертификатлаш идораларини аккредитлаш тўғрисида гувоҳномалар ва синов лаборатория (марказлар) лари албатта Давлат реестрига киритилади ва Ўзстандарт агентлиги томонидан белгиланган тартибда тасдиқланади.

Агарда мувофиқлик сертификати, мувофиқлик белгилари, сертификатлаш идоралари ва синов лабораторияларининг аккредитланганлиги тўғрисида гувоҳномалар Давлат реестрида қайд қилинмаган бўлса, ҳақиқий ҳисобланмайди.

Мувофиқлик сертификати, мувофиқлик белгиси, аккредитлаш тўғрисидаги гувоҳномалар ариза берувчи томонидан бошқа бир юридик ёки жисмоний шахсга фойдаланиш учун берилиши тақиқланади.

14.7. Сертификатлаш фаолиятини юритиш

Бир хил турдаги маҳсулотларни сертификатлаш учун аккредитлаш идоралари ва синов лаборатория (марказ) лари сертификатлаш ва аккредитлаш фаолиятини фақатгина қонунда белгиланган тартибда берилган гувоҳнома асосида бажариши мумкин.

14.8. Сертификатлаш тўғрисида маълумотлар

Узстандарт агентлиги маҳсулот чиқарувчи, сотувчи, истеъмолчи ва бошқа қизиққан шахсларни ҳозирги кунда мавжуд сертификатлаш тизими, уларнинг идоралари, синов лаборатория (марказ)лари, экспертлар ҳамда мувофиқлик сертификатлари, мувофиқлик белгилари ва улардан фойдаланиш қонунлари тўғрисида маълумот беради.

Сертификатлаш идоралари ариза берувчининг суровига, талабига мувофиқ маҳсулотни сертификатлашдан ўтказиш учун керакли маълумотларни тақдим этиш лозим. Ариза берувчи эса сертификатлаш идоранинг талабига мувофиқ сертификатлашга тааллуқли бўлган (тижорат сиридан бошқаси) маълумотларни тақдим этиш шарт.

Назорат саволлари

- 1. “Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаш” Қонунининг асосий тушунчалари?***
- 2. Сертификатлашнинг мақсади ва вазифалари?***
- 3. Сертификатлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси идорасининг асосий вазифалари?***
- 4. Сертификатлаш объектлари ва субъектларига нималар киради?***
- 5. Мувофиқлик сертификати ва белгиси деганда нималарни тушунасиз?***
- 6. Сертификатлаш тўғрисида ким ва қандай маълумотлар беради?***

XV. МАҲСУЛОТЛАРНИ МАЖБУРИЙ ВА ИХТИЁРИЙ СЕРТИФИКАТЛАШ

Режа

- 1. Мажбурий сертификатлаш шартлари**
- 2. Мажбурий сертификатлашга қўйилган маҳсулотга талаблар**
- 3. Мажбурий сертификатлашда ишлаб чиқарувчиларнинг вазифалари**
- 4. Қўриб келадиган ва чиқадиган маҳсулотни мажбурий сертификатлаш**
- 5. Мажбурий сертификатлаш ишларини давлат томонидан молиялаштириш**
- 6. Мажбурий сертификатлаш қоидаларини назорати**
- 7. Ихтиёрий сертификатлаш, субъектлари ва тизими**

Таянч иборалар: мажбурий сертификатлаш, ихтиёрий сертификатлаш, норматив ҳужжатлар, сертификат учун тўловлар, экспорт-импорт маҳсулотларни сертификатлаш, сертификатлашни молиялаштириш, баҳс – можароларни қўриб чиқиш.

15.1. Мажбурий сертификатлаш ва уни ўтказиш шартлари

Мажбурий сертификатлаш ишларини ташкил этиш Ўзстандарт агентлиги ёки унинг ваколати доирасида албатта аккредитланган сертификатлаш идораларига юклатилади. Мажбурий сертификатлашга киритиладиган маҳсулотлар рўйхати Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади.

Сертификатлаштириш ишларини тартибга солувчи “Маҳсулотларни сертификатлаштириш тартиби тўғрисида” Низомга мувофиқ маҳсулотларни сертификатлаштиришнинг ҳамма босқичлари – мурожаатчидан ҳужжатларни қабул қилиш ва намуна танлашдан бошлаб, мувофиқлик сертификати расмийлаштирилгунча қадар бўлган ҳар бир жараённинг муддатлари, нархлари ва синов ўтказиш тартибларига керакли ўзгартиришлар киритилди. Биринчи навбатда, Ўзбекистон Республикасида мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулот ва хизматларнинг рўйхати 30% га қисқартирилди.

Мажбурий сертификатлашга ишлаб чиқаришни ошириш, маҳсулотнинг таснифлари норматив хизматларда белгиланган талабларга жавоб бериш даражасини аниқлаш мақсадида синов утказиш, инспекцион назорат ва сертификатлашган маҳсулотларни назоратли кузатуви киради.

Синов утказилиши аккредитланган синов лабораториялари (марказлари) томонидан норматив хужжатлар асосида, агар улар бўлмаса тегишли сертификатлаш идоралар томонидан ишлаб чиқилган хужжатлар асосида амалга оширилади.

Мажбурий сертификатлаш ишлари учун туловлар ариза берувчи томонидан қонунда белгиланган миқдорда амалга оширилади ва ариза берувчи томонидан мажбурий сертификатлаш учун туланган туловлар маҳсулот таннархига киритилади.

15.2. Мажбурий сертификатлаш утказиладиган маҳсулотларга қўйиладиган талаблар

Мажбурий сертификатлашга қўйилган маҳсулотлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида сотилиши ёки олиниши мумкин эмас.

- агар бу маҳсулот сертификатлашга қўйилган бўлса;
- сертификатлаш талабларига жавоб бермаганлиги учун сертификатлашдан утмаган бўлса;
- агар сертификат муддати утган бўлса ёки унинг ҳаракати тухтатилган бўлса.

15.3. Мажбурий сертификатлашга қўйилган маҳсулот чиқарувчилар (тадбиркорлар) га қўйидаги мажбуриятлар қўйилади:

- мажбурий сертификатлашга қўйилган маҳсулотни сертификатлашга қўйиш;
- сертификатлашган маҳсулотни фақат сертификат идоралари томонидан берилган ёки тан олинган сертификат бўлиши ва маҳсулот сифатини норматив хизматларига мос келган ҳолда сақлаш;
- агарда сертификатлашга қўйилган маҳсулот норматив хизматларда белгиланган талабларга жавоб бермаса уни сотиб олишни тухтатиш, ҳамда сертификат муддати утиб кетса ёки сертификат ҳаракати тегишли сертификатлаш идораси томонидан тухтатилган бўлса:

- мажбурий сертификат идораларининг мутассади ходимлар уз хизмат вазифаларини бажариш учун барча чораларини куриш, уларнинг курсатмаларини бажариш ва сертификатланилган махсулот устидан назорат қилиш;

- агарда сертификатланилган махсулотнинг техник хизматларига ёки технологик жараёнга узгартириш киритилган бўлса сертификатлаш идорасига белгиланган қоидага мувофиқ хабар бериш;

- хат билан тақдим этиладиган техник хизматларда сертификатланилган махсулот, қандай талабларга жавоб бериши ҳамда норматив хизматлар тўғрисида маълумот курсатилиши ва истеъмолчига ҳам етказилишини таъминлаш.

15.4. Кириб келадиган ва чиқадиган махсулотни мажбурий сертификатлаш

Ўзбекистон Республикаси ҳудудига контракт (шартнома) асосида кириб келаётган мажбурий сертификатлашга оид махсулотнинг талабга жавоб беришини тасдиқловчи мувофиқлик сертификати ва мувофиқлик белгиси бўлиб улар Узстандарт агентлиги томонидан берилган ёки тан олинган бўлиши керак.

Узстандарт агентлиги томонидан тан олинган хорижий мамлакатларнинг мувофиқлик сертификати ва мувофиқлик белгиси ариза берувчи (мурожаат қилувчи) томонидан юк божхона декларацияси билан биргаликда божхона назорат идораларига топширилади ва бу республика ҳудудига киришга рухсат олиш учун зарурий ҳужжат ҳисобланади.

Киритилаётган махсулотнинг хавфсизлигини тасдиқловчи ҳужжат бўлмаса божхона назорати идоралари Узстандарт агентлигига хабар беради ва махсулотни сертификатлашмагунча ёки хорижий сертификатни тан олмагунга қадар киритиш учун рухсат бермайди.

Мажбурий сертификатлашиши керак бўлган махсулот Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан чиқиб кетиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан ўрнатилади.

15.5. Мажбурий сертификатлаш ишларини давлат томонидан молиялаштириш

Давлат томонидан қўйидаги ишлар молиялаштирилади:

- сертификатни ривожланишини прогноз қилиш, уни утказиш қоида ва усуллари ишлаб чиқиш;
- сертификатлаш соҳасини расмий маълумотлар билан таъминлаш;
- сертификатлаш бўйича халқаро ташкилотлар ишида иштирок этиш;
- сертификатлаш бўйича халқаро қоида ва тавсиялар ишлаб чиқишда иштирок этиш;
- сертификатлаш бўйича умумдават аҳамиятига эга илмий – тадқиқот ва бошқа ишларни бошқариш;
- сертификатлаш қоидаларига риоя қилиш, сертификатланган маҳсулотлар бўйича давлат назоратини утказиш.

Мажбурий сертификатлаш қоидалари маҳсулот чиқарувчилар (тадбиркорлар, сотувчилар, бажарувчилар) томонидан риоя қилинишининг давлат назорати Ўзстандарт агентлиги томонидан амалга оширилади.

- сертификатланган маҳсулот, сифат тизими, ишлаб чиқариш аккредитланган синов лабораториялар, сертификатлаш идораларидаги эксперт–аудиторлар томонидан Ўзстандарт агентлиги белгиланган тартибда утказилади.

15.6. Ихтиёрий сертификатлаш

Юридик ёки жисмоний шахснинг ихтиёрига мувофиқ ҳар қандай маҳсулот норматив хужжатларга мувофиқлигини тасдиқлаш бўйича ўтказилиши мумкин. Ихтиёрий сертификатлашни Ўзстандарт агентлиги белгиланган тартибда аккредитланган юридик ёки жисмоний шахслар утказиши мумкин. Ихтиёрий сертификатлаш тартиб ва қоидалари Ўзстандарт агентлиги билан келишилган ҳолда аккредитланган идоралар томонидан амалга оширилади.

15.7. Баҳс–мунозарани куриб чиқиш. Сертификатлаш қонунчилигини бузганлиги учун жавобгарлик

1. Узаро баҳс – можаролар Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида белгиланган тартибда суд орқали ҳал қилинади.

Агарда ариза берувчи сертификатлаш натижаси билан рози бўлмаса унда у Ўзстандарт агентлигининг Апелляция кенгашига

мурожаат қилиши мумкин. Аппеляция кенгаши тўғрисида Низом Ўзстандарт агентлиги томонидан ишлаб чиқилади ва тасдиқланади.

Аппеляция кенгашида аризани куриб чиқиш муддати 2 hafta. Ўзстандарт агентлиги, Аппеляция кенгаши қарори қонунчиликда белгиланган тартибда судда курилиши мумкин.

2. Сертификатлаш идоралар ва синов лабораторияларининг жавобгарлиги

Сертификатлаш идорасининг маълумотлари қўйидагича:

- асоссиз ва нотўғри мувофиқлик сертификатини бериш;
- ариза берувчига нисбатан ноқонуний ҳаракат қилиш;
- ариза берувчининг савдо сирини оммага билдириш.

Аккредитланган синов лаборатория сертификатлаш идорасига синов натижалари бўйича нотўғри маълумотлар берганлиги учун жавобгар.

Ушбу ҳоллар бўлганда ариза берувчи курган зарар миқдори қонунчиликда белгиланган тартибда сертификатлаш идоралар ва синов лабораториялар томонидан қопланади.

3. Мажбурий сертификатлаш қоидаларини бузганлиги учун маҳсулот чиқарувчи (тадбиркорлар) нинг маъсулияти:

Мажбурий сертификатланиши керак бўлган маҳсулот агар сертификатланмасдан сотувга чиқарилган бўлса қонунда белгиланган тартибда сотилган маҳсулот нархига тенг жарима солинади. Жарима қилингандан кейин ҳам маҳсулотни сертификатлаш зарур. Жарима давлат бошқарув идораларининг мажбурий сертификатлаш қоидаларини назорат қилиш вакилининг қарорига асосан ундирилади.

Назорат саволлари

1. Қандай маҳсулотлар мажбурий сертификатланади?

2. Мажбурий сертификатлаш ўтказиладиган маҳсулотларга қандай талаблар қўйилади?

3. Мажбурий сертификатлашга қўйилган маҳсулот чиқарувчилар (тадбиркорлар)нинг мажбуриятлари нималардан иборат?

4. Кириб келадиган ва чиқадиган маҳсулотни мажбурий сертификатлашнинг хусусиятлари?

5. Мажбурий сертификатлаш ишларини молиялаштириш деганда нималарни тушунасиз?

6. Ихтиёрий сертификатлаш тартиб ва қоидаларига нималар киради?

7. Сертификатлаш бўйича узаро баҳс – можаролар қандай тартибда ҳал қилинади?

XVI. МАҲСУЛОТНИ СЕРТИФИКАТЛАШ ҚОИДАЛАРИ

Режа

- 1. Маҳсулотларни сертификатлаш бўйича умумий қоидалар*
- 2. Сертификатлаш ўтказиш тартиби*
- 3. Импорт-экспорт маҳсулотларни сертификатлаш*
- 4. Сертификатлаш учун тақдим этиладиган ҳужжатлар*

Таянч иборалар: сертификатлаш қоидалари, умумий қоидалар, Сертификатлаш ўтказиш тартиби, сертификатлаш учун қўйидаги ҳужжатлар, импорт моллардан сертификатлаш, мувофиқлик сертификатининг муддатлари

Мазкур қоидалар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Маҳсулотларни сертификатлаш жараёнини соддалаштириш бўйича қўшимча чора - тадбирлар” тўғрисида 2004 й 6.07 №318 – сонли қарорига асосан қабул қилинган.

16.1. Умумий қоидалар

1. Мазкур қоида асосида маҳсулотлар, шу жумладан дастурлар ва бошқа илмий – техник маҳсулотлар сертификатланади.

2. Сертификатлашни ташкиллаштириш ва ўтказиш белгиланган тартибда аккредитланган бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаш идоралари томонидан бошқарилади.

3. Сертификатлаш схемалари бир хил турдаги маҳсулотларга қўйилган талабларга асосан норматив ҳужжатлар ва сертификатлаш қоидалари билан белгиланади. Бунда маҳсулотнинг хавфсизлигига қараб текшириш ҳажми, унинг мураккаблиги аниқланади.

Сертификатлаш схемали ариза берувчининг талабларига қараб сертификатлаш идоралари томонидан танланади. Бунда маҳсулот ҳажми, олиб келиш муддати, синов усуллари, ишлаб чиқаришнинг хусусиятлари, бир миёнда ишлашнинг бузилиш мумкинлиги ҳамда ушбу маҳсулотни истеъмолчилар учун хавфлилик даражаси эътиборга олинади.

4. Сертификатлашда маҳсулотнинг норматив ҳужжатларда белгиланган талабларга жавоб беришини тасдиқлаш ва унда сертификатлашда текшириш лозим бўлган таснифлар, синов ва

назорат усуллари бажарилади. Агарда норматив хужжатларда сертификатлаш синовлаври бўйича бўлимлари бўлмаса ёки давлатлараро стандартларни қўллаш имкони бўлмаса уша норматив хужжатлар ёки давлатлараро стандартлардаги таснифлардан биринчи навбатда хавфсизлик бўйича талаб қилинадиган таклифлар танланади.

5. Сертификатлаш ишлари учун харажатлар ариза берувчи томонидан қонунчиликда белгиланган талаблар асосида қопланади.

16.2. Сертификатлаш ўтказиш тартиби

1. Ўзбекистон миллий сертификатлаш тизими маҳсулотни сертификатлашда қуйидагиларни уз ичида қамраган.

- *сертификатлаш идорасига сертификатлаш ўтказиш бўйича ариза бериш ва уни куриб чиқиш;*
- *сертификатлашга қўйилган маҳсулотнинг норматив ва бошқа хужжатларини таҳлил қилиш;*
- *ариза бўйича қарор қабул қилиш;*
- *синов дастурини қўллаш ва тасдиқлаш;*
- *маҳсулот намуналарини танлаш, намуналарини лабораторияга олиб келиш;*
- *аккредитланган синов лабораторияда синов ўтказиш;*
- *маҳсулот чиқарувчи корхонани кузатиш, урганиш;*
- *сифат тизимини баҳолаш;*
- *маҳсулотнинг мувофиқлигини аниқлаш;*
- *олинган натижаларни таҳлил қилиш, мувофиқлик сертификат бериш ёки рад этиш;*
- *сертификатларни Ўзбекистон миллий сертификатлаш тизими давлат реестрида қайд қилиш.*

2. Гигиеник, ветеринария экспертизалар, фитосанитария назорат ва экологик сертификатлаш зарурлиги сертификатлаш идоралар томонидан тақдим этилган норматив хужжатларда гигиеник, ветеринария, фитосанитария ёки экологик талабларнинг мавжудлигига қараб белгиланади. Шу жараёнлар сертификатлаш синовлар билан бир пайтда ўтказилиши ва якунланиши лозим бўлиб якунида ариза берувчига тегишли сертификат бергунга қадар керакли хужжатларни тақдим этади.

3. Сертификатлаш идоралари ариза берувчининг талабига мувофиқ қуйидагиларни тақдим этиш лозим:

- мажбурий сертификатлаш керак бўлган маҳсулот турларининг руйхати;

- аккредитланган сертификатлаш идоралари доирасида бир хил турдаги маҳсулотни сертификатлаш қоидалари;

- сертификатлаш хизмати томонидан берилган аккредитланганлиги тўғрисида гувоҳнома.

4. Кириб келадиган маҳсулотларни сертификатлаш учун қўйидаги хужжатлар тақдим этилади:

- ишлаб чиқарилган маҳсулот учун норматив хужжатлар нусхаси;

- маҳсулотни белгилаш нусхаси ёки маҳсулот тўғрисида маълумот;

- Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудига кириб келганлиги тўғрисида белги қўйилган маҳсулот хужжати (накладная, счет фактура, инвойс).

Агарда ариза берувчи маҳсулотни сертификатлаш билан бир пайтда унга гигиеник сертификати ва мувофиқлик сертификатини талаб қилса, унда ўрнатилган тартибда хужжатлаштирилган кейин гигиеник сертификатнинг нусхаси берилади.

5. Агарда республикага киритилган маҳсулотнинг норматив хужжатлари бўлмаса, унда сифат ва хавфсизлик курсаткичлари бўйича сертификатлаш синовлар маҳсулотларнинг ухшаш хужжатлари турлари ёки гигиеник сертификати тақдим этилганда амалга оширилади (озик–овқат маҳсулотлари ва озик–овқат билан контактлашадиган маҳсулотлар).

6. Ишлаб чиқарилган маҳсулотни сертификатлаш учун қўйидаги хужжатлар тақдим этилиши керак:

- ишлаб чиқарилган маҳсулотга норматив хужжатлар нусхаси;

- маҳсулотни топишиш нусхаси;

- гигиеник сертификат нусхаси

7. Агарда сертификатлаш идораси ушбу ҳудудда бўлмаса, унда ариза ва барча хужжатлар сертификатлаш бўйича миллий идорага ёки унинг ҳудудий идорасига тақдим этилади. Агарда улар ҳудудда бир нечта бўлса унда ариза берувчининг ихтиёри бўйича биттаси танланади.

8. Ариза берилгандан кейин сертификатлаш идораси уни куриб чиқади, тақдим этилган хужжатларни таҳлил қилиб икки кун орасида ариза берувчига сертификатлашнинг асосий шартлари,

сертификатлаш шакли ва керак бўладиган норматив хужжатлар, синов утказувчи аккредитланган синов лабораторияси (АСЛ) тўғрисида маълумот беради.

Агарда сертификатлашган маҳсулотга гигиеник, ветеринария, фитосанитария ёки экологик талаблари бўлса, қарорда гигиеник, ветеринария, фитосанитария, экологик хулосалар (сертификат) олишни таклиф этади.

Тез бузиладиган маҳсулотлар (қишлоқ хўжалик ва озиқ-овқат саноати моллари) ни сертификатлаш муддати 3 кундан ошмаслиги керак.

9. Ихтиёрий сертификатлашда сертификатлаш идоралари маҳсулотнинг ариза берувчи таклифига асосан сертификатлаш таснифларда уларни аниқлаш усуллари белгилайди. Сертификатлаш учун синовлар аккредитланган синов лабораторияларида амалга оширилади. Бу таклифни сертификат идоралари беради, миллий сертификатлаш идора эса объектив хулосалаш учун синов жойини, тартиб ва шартларини белгилайди.

10. Сертификатлаш утказиш учун керак бўладиган маҳсулот намуналари ишлаб чиқариш корхонасига бориб ариза бергандан икки кун ичида танлаб олинади. Намуналарини олиш, текшириш, сақлаш норматив хужжатлар ҳамда синов утказиш методикаси билан белгиланади.

Республикага кириб келаётган куп миқдордаги бир турдаги маҳсулотлардан намуналар синов утказиш учун етарли миқдорда синов идоралари томонидан белгиланган миқдори кириб келаётган маҳсулот маҳсулотларни тўлиқ сертификатлаш учун етарли даражада эмаслиги аниқланса, ариза берувчига сертификатлаш бўйича асосланган рад жавоби берилади.

Ишлаб чиқарилган маҳсулотдан намуналар актланади, икки нусхада олинган намуналардан бир нусхаси ариза берувчига берилади.

11. Божхона назоратида турган импорт моллардан сертификатлаш учун намуналар олиш божхона идораси руйхати билан товар эгаси ёки унинг вакили иштирокида олинади. Бунда намуналар олиш тўғрисида акт уч нусхада қилинади ва ундан иккинчи нусхаси божхона идорасига берилади.

Ариза берувчи узининг ҳохиши билан сертификатлаётган маҳсулотнинг техник таснифларини тақдим этиш мумкин. Шунингдек, ариза берувчи сертификатлаш идорасига маҳсулотни

ишлаб чиқаришга қўйиш бўйича Ўзбекистонда аккредитланган ёки тан олинган мамлакат ёки хориж синов лабораторияларининг синов баённомаларини тақдим этади.

Маҳсулот эгаси ёки унинг вакилининг аризасига мувофиқ аккредитланган синов лабораторияда синов утказиш тартиби, шароитлари билан танишишга имконият берилиши керак.

12. Намуналар синов натижаларининг тўғрилиги, сифати, шунингдек синов баённомаларининг сақланишига синов утказган аккредитланган синов лабораторияси маъсулдир. Синов баённомалари ариза берувчига ва бир неча аккредитланган синов лабораторияларида утказилган бўлса, барча баённомаларда маҳсулот талаб даражасида эканлиги тасдиқланса, унда сертификатлаш натижаси ижобий бўлади.

Агарда синов натижалари салбий бўлса ёки сертификатлаш идорасига норматив хужжатлар тўлиқ берилмаган тақдирда синов идоралари қонуннинг қайси мисралари бўйича тўғри келмаганлигини курсатиб сертификат берилишини рад этиш ҳулосасини беради. Синов пайтида маҳсулотнинг тўлиқ бузилганлиги тўғрисида маҳсулот эгаси ёки унинг вакили иштирокида акт қилинади. Агарда маҳсулот қисман бузилган, синган ва х.к. бўлса ёзма равишда имзоланиб маҳсулот эгасига топширилади.

13. Сертификатланилган маҳсулотни ишлаб чиқараётган корхонани ўрганиш муддати маҳсулот намуналарини олгандан кейин 10 кундан ошмаслиги керак. Сертификатлаш идораси синов протоколларини, ишлаб чиқарувчи корхона ҳолатини ариза берувчининг ҳошишига кура кузатгандан кейин мувофиқлик сертификатини беради ёки рад этади.

Сертификат давлат ёки рус тилида шакллантирилади ва хужжатлаштирилгандан кейин миллий сертификатлаш тизими Давлат реестрига киритилади. Агар сертификатлаш натижаси қайд қилинган бўлмаса у ҳақиқий ҳисобланмайди. Мувофиқлик сертификатининг шакли миллий сертификатлаш тизими томонидан белгиланади. Мувофиқлаштириш сертификати ариза берувчига икки иш кун давомида, агарда ишлаб чиқариш корхонаси кузатувдан утказилса – 5 иш кунда тақдим этилади.

Мувофиқлик сертификати мамлакатга кириб келган маҳсулотга унинг яроқлик муддатига, сифатли чиқарилган маҳсулотга 3 йил муддатга бериалади.

14. Мувофиқлик сертификатининг ҳаракати давомида чиқарилган маҳсулот сертификатланган деб ҳисобланади ва қайта сертификатлашдан утказилмайди. Сертификатланганлик исботи тўлиқ мувофиқлик белгиси ҳисобланади.

15. Ариза берувчи қайта сертификатлаш мақсадида маҳсулотга берилган сертификатнинг тугаш муддатига 1 ой қолган вақтда сертификатлаш идорасига ариза бериш мумкин. Бунда сертификатлаш идораси инспекцион назорат натижаларига асосланиб сертификатлаш схемасини узгартириш мумкин. Агарда аввалда расмийлаштирилган тадбирлар асосида чиқарилаётган маҳсулотга айрим узгартиришлар киритилса ёки ишлаб чиқаришга киритилган узгаришлар чиқарилган маҳсулотга таъсир этадиган бўлса, маҳсулот чиқарувчи бу тўғрида сертификатлаш идорани маълум қилиш керак, сертификатлаш идораси эса камчиликларни бартараф этиш бўйича тадбирларни утказиш кераклиги тўғрисида қарор қабул қилади.

16. Агарда (.....) сирли чиқарилган маҳсулотга сертификатлаш идораси томонидан мувофиқлик сертификати унинг талабларга жавоб беришини аниқлаш учун берилган бўлса, ҳар йили ҳеч бўлмаса 1 марта инспекцион назарий текширувдан утказилади. Инспекцион назорат текшируви асосида мувофиқлик сертификати ва мувофиқлик белгисининг фаолияти давом эттириш ёки тухтатилиши ҳақида қарор қилади.

Назорат саволлари

1. Маҳсулотни сертификатлашнинг умумий қоидалари нималардан иборат?

2. Сертификатлаш ўтказиш тартиби тўғрисида нималарни биласиз?

3. Божхона назоратида турган импорт моллар қандай сертификатланади?

4. Сертификатлаш синов натижалари нималар бўлиши мумкин?

5. Сертификатга қўйилган маҳсулотни ишлаб чиқараётган корхонани ўрганиш тартиби нималардан иборат?

6. Мувофиқлик сертификати мамлакатга кириб келган маҳсулотга қанча муддатга берилади ва қайси ҳолатларда инспекцион назорат ўтказилади?

XVII. СЕРТИФИКАТЛАШ СХЕМАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Режа

- 1. Сертификатлаш схемалари**
- 2. Маҳсулотларни сертификатлашда таъминот**
- 3. Хорижий мувофиқлик сертификатларни тан олиш**
- 4. Мувофиқлик сертификатлашни тан олиш учун хужжатлар**
- 5. Баҳс – мунозараларни кўриб чиқиш**

Таянч иборалар: *сертификатлаш схемалари, аккредитланган синов лабораториялари, таъминот, хорижий мувофиқлик сертификатлар, сертификатлаш натижалари*

17.1 Сертификатлаш схемалари

Сертификатлаш тизимида 9 та сертификатлаш схемаси мавжуд бўлиб улар қўйидаги ҳолатларда фойдаланилади:

1–схема. Аккредитланган синов лабораторияларида маҳсулотни биринчи навбатда хавфсизлик томонидан сертификатлаш учун қўлланилади. Шунингдек бу схема маҳсулотга аниқ норматив хужжатлар бўлмаганда ҳам қўлланилиши мумкин.

2–схема. Маҳсулотнинг намунавий нусхасини текшириш аккредитланган синов лабораторияларида утказилади ва унда биринчи навбатда энг керак бўлган кўрсаткичлар бўйича сертификатланади. Шунингдек бу схема бўйича савдода (истеъмолчида) ги маҳсулотни инспекцион назорат қилиш учун ҳам намуналар синалади.

3–схема. Бу схема ишлаб чиқарилган маҳсулотни аккредитланган синов лабораторияларида барча курсаткичлар бўйича ҳамда ишлаб чиқариш жараёнини сертификатлашда қўлланилади. Бу схема бўйича шунингдек ишлаб чиқарришни инспекцион назорат қилишда савдо соҳасида (истеъмолчи) олинган маҳсулотни синаш учун ҳам қўлланилади.

4–схема. Ишлаб чиқарилган маҳсулотни, аккредитланган синов лабораторияларида барча курсаткичлар бўйича ҳамда ишлаб чиқаришни инспекцион назоратдан утказишда, шунингдек бу

схема бўйича маҳсулотни ҳам ишлаб чиқаришдан, ҳам савдо соҳасидан (истеъмолчи) олиб назорат қилганда қўлланилади.

5–схема. Ишлаб чиқарилган маҳсулотни аккредитланган синов лабораторияларида барча курсаткичлар бўйича ишлаб чиқариш жараёнини ёки сифат тизимини баҳолашда қўлланилади. Шунингдек бу схема бўйича маҳсулотни синаш ва ишлаб чиқаришни текшириш бўйича инспекцион назорат утказилади.

6–схема. Сифат тизимини сертификатлашда уни баҳолаш учун ҳамда кейинчалик инспекцион назорат утказиш учун қўлланилади.

7–схема. Маҳсулотнинг яхлит тортишни сертификатлашда маҳсулотни синашда қўлланилади.

8–схема. Бу схема якка (дона) маҳсулотни сертификатлашда қўлланилади.

9–схема. Бу схема маҳсулотни сертификатлашда ва шу маҳсулотнинг талаб этилган хавфсизлик мувофиқлигини аниқлашда қўлланилади.

3–, 4–, 5–, 7–, 9– схемалар бўйича сертификатланган маҳсулотлар белгиланган тартибда мувофиқлик белгилари билан тамғаланиш мумкин.

17.2. Информацион таъминот

1.Сертификатлаш идораси улар томонидан берилган, рад этилган, тухтатилган сертификатлар тўғрисида маълумотни белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикаси миллий сертификатлаш идорасига беради. Қизиққан ташкилотларга ҳам уз фаолияти ва улар томонидан берилган сертификатлар тўғрисида маълумотни беради.

2.Миллий сертификатлаш идора маҳсулотларни сертификатлаш тўғрисида қўйидаги маълумотларни чоп этади:

- сертификат берилган маҳсулотлар руйхати ва уларни сертификатланган таснифлари;

- сифат бўйича сертификатлаш идоралари, аккредитланган синов лабораториялари ва эксперт – аудиторлар руйхати;

- мувофиқлик сертификатлар фаолиятини тухтатиш;

- бир хил турдаги маҳсулотларни сертификатлашга қайд этилган руйхати.

17.3. Хорижий мувофиқлик сертификатларни тан олиш

1.Ўзбекистон Республикаси миллий сертификатлаш тизимида кирувчи миллий сертификатлаш идоралар, сертификатлаш идоралар хориж ва МДХ мамалакатларидан, агарда улар билан тан олиш шартномаси тузилган бўлса, келадиган маҳсулотларга берилган сертификатларини тан олиш ҳуқуқига эга. Тан олиш жараёни бир хил турдаги маҳсулотни сертификатлаш қоидаларига асосан бажарилади.

2.Халқаро тизим ва келишувлар доирасида берилган сертификатлар шу келишувлар асосида қабул қилинган қоидалар асосида, агарда Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига зид келмаса, тан олишади.

3.Агарда маҳсулотга берилган сертификат худди шундай маҳсулотга Ўзбекистонда берилган сертификатнинг талабларидан паст бўлмаса тан олинади. Агарда норматив ҳужжатларда сертификатлаш учун қўшимча талаблар қўйилган бўлса шу талабларга мувофиқ синовдан утказилиб кейин тан олинади.

4.Мувофиқлик сертификатлашни тан олиш учун ариза берувчи тегишли сертификатлаш идорасига махсус шаклда ариза беради.

Аризага қуйидагилар илова қилинади:

- *сертификатнинг асл нусхаси, ёки сертификат эгаси, ёки сертификат берган идоранинг муҳри билан тасдиқланган, ёки нотириал идоранинг нусхаси;*

- *белгиланган тартибда қўшимча ҳужжатлар;*

- *ариза берувчи синов баёномасининг нусхасини бериши мумкин.*

5.Агарда маҳсулот бўйича гигиеник сертификат бўлса унда қўшимча гигиеник сертификатлаш бажарилмайди.

6.Хорижий мамлакатнинг миллий сертификатлаш тизими томонидан берилган мувофиқлик сертификати тан олинса Ўзбекистон миллий сертификатлаш тизимида Давлат реестри белгиланган тартибда мувофиқлик сертификатига алмаштирилади.

17.4. Баҳс – мунозараларни кўриб чиқиш

1.Ариза берувчи сертификатлаш натижаларидан норози бўлса, у Ўзстандарт агентлигининг Апелляцион кенгаши ёки судга мурожаат қилиши мумкин.

2.Ўзстандарт агентлиги Апелляцион кенгаш сертификатлаш идоралари ва синов лабораторияларининг қарзлари бўйича берилган аризаларни кўриб чиқади. Ўзбекистон Республикаси

миллий сертификатлаш тизимида (ЎзР МСТ) ўрнатилган тартибга мувофиқ аризалар икки ҳафта муддатда кўриб чиқилади.

3.Узстандарт агентлиги, Апелляцион кенгаш қарори бўйича норозичилик қонунчилиқда белгиланган тартибда судда кўрилиши мумкин.

Назорат саволлари

1. Маҳсулотни хавфсизлигини сертификатлаш қайси схема бўйича ва қаерда ўтказилади?

2. Синаш ва ишлаб чиқаришни текшириш бўйича инспекцион назорат қандай ўтказилади?

3. Ишлаб чиқариш жараёнини ёки сифат тизимини сертификатлаш қаерда ва қайси схема бўйича баҳоланади?

4. Сертификатлар тўғрисида маълумотларни қайси ташкилот беради?

5. Хорижий мувофиқлик сертификатлари қандай тартибда тан олинади?

6. Баҳс-мунозараларни кўриб чиқиш тартиби нималардан иборат?

XVIII. МАЖБУРИЙ СЕРТИФИКАТЛАНАЁТГАН МАҲСУЛОТНИ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА СЕРТИФИКАТЛАШ ҚОИДАЛАРИ

Режа

- 1. Мажбурий сертификатлашнинг умумий қоидалари*
- 2. Ишлаб чиқариш корхона ҳолатини текшириш*
- 3. Озиқ – овқат маҳсулотларини сертификатлаш*
- 4. Машинасозлик, оғир ва енгил саноат маҳсулотларни
сертификатлаш*
- 5. Фармацевтик ва кимёвий маҳсулотларни
сертификатлаш*
- 6. Автотранспорт, ёқилғи ва энергетик маҳсулотларни
сертификатлаш*

*Таянч иборалар: маҳсулот намуналари, озиқ – овқат,
электротехник, автотранспорт, ёқилғи мойлаш, кимёвий,
машинасозлик, оғир ва енгил саноат маҳсулотлари*

18.1. Умумий қоидалар

1. Маҳсулотнинг ичидан намуналарни танлаб олишда унинг аризага мувофиқлиги, белгилаш белгиси ва хати бўлиши керак.

2. Сертификатлаш учун маҳсулотни синаш хавфсизлик курсаткичлари бўйича норматив хужжатларда белгиланган талаблар бўйича амалга оширилади. Агарда маҳсулот муддат утмаган даврда давлат санитария идораси ёки бошқа аккредитланган синов лабораториялар томонидан синалган бўлса, ариза берувчи томонидан синов баённомаси тақдим этилса, сертификатлаш синов ҳажми камайтирилиши мумкин.

3. Ишлаб чиқариш корхонасининг ҳолати текширилганда қуйидагилар таҳлил қилинади:

- сертификатлаш аризасида чиқарилган маҳсулотлар учун норматив хужжатларнинг мавжудлиги;
- хомашё ва тайёр маҳсулотнинг сифат назоратини бажариб келган лабораториянинг мавжудлиги ва ҳолати ёки лаборатория билан тузган шартноманинг мавжудлиги;
- ишлаб чиқариш корхонасида маҳсулот чиқариш учун зарур бўлган технологик ускуналар, ўлчов воситалари билан таъминланганлиги ва уларнинг ҳолати;
- маҳсулот чиқаришда технологик режимга эътибор қилиниши;

- маҳсулот чиқариш ва назорат қилиш бўйича мутахассисларнинг мавжудлиги;

- хомашё ва тайёр маҳсулотларни сақлаш шартномалари ва ташиш шароитларининг мавжудлиги.

Ишлаб чиқарувчи корхонани текшириш натижаси бўйича текшириш акти тузилади ва мувофиқлик сертификати беришда асос бўлиб қолади.

18.2. Озиқ – овқат маҳсулотларини сертификатлаш хусусиятлари

1. Озиқ – овқат маҳсулотларини сертификатлашда сертификатлашнинг 3-, 4-, 7- ва 9- схемалари қўлланилади.

2. Сертификатлаш учун озиқ-овқат маҳсулотларини синашда норматив хужжатларда курсатилган талабларга мувофиқ хавфсизлик курсаткичлари бўйича бажарилади. Маҳсулотни хавфсизлик курсаткичлари бўйича синашда унинг физик – кимёвий курсаткичлари, саноат тозалиги, зарарли ёки токсик элементларнинг умумий миқдори, пестицидлар, нитрозамин, гистамин, полихлорли бифениллар, антибиотиклар, радионуклидлар, нитритлар, ҳашоратлар орқали зараланганлиги (дон маҳсулотлари учун), минерал моддалар, витаминлар ва х.к., ҳуллас, норматив хужжатларда белгиланган талабларга мувофиқланади. Шунингдек норматив хужжатларда қўйилган талабларга мувофиқ унинг маркировкаси (белгиланиш) ва куттилаш (упаковка) ҳам эътиборга олинади.

18.3. Электротехник маҳсулотларини сертификатлаш хусусиятлари

1. Электротехник маҳсулотларини сертификатлашда сертификатлашнинг 1-, 2-, 3-, 4-, 7-, 8- ва 9- схемалари қўлланилади.

2. Сертификатлаш учун электротехник маҳсулотларни хавфсизлик курсаткичлари бўйича синашда маҳсулотнинг гуоляция қаршилиги, унинг электр мустаҳкамлиги, конструкциясига талаблар, қолдиқ кучланиши, комплектлиги, механик мустаҳкамлиги, вибрацияга бардошлиги, кучланиш узгаришига мустаҳкамлиги, намлик, совуққа, иссиққа чидамлиги, фойдаланиш коэффициенти, каттиқ урилишга, портлашга, ёнғинга чидамлиги, токнинг йўқолиб кетишига бирикмаларнинг механик

мустаҳкамлиги, ишлаш даври, устки юзасининг қизишга, юқори ва паст кучланишларга ва маркировка, упаковка каби асосий курсаткичларнинг норматив ҳужжатларда электротехник маҳсулотларнинг сертификатлашга қўйилган талабларига мувофиқ бажарилади.

18.4. Машинасозлик ва оғир саноат маҳсулотларни сертификатлаш хусусиятлари

1.Машинасозлик ва оғир саноат маҳсулотларни сертификатлашда сертификатлашнинг 1-, 2-, 3-, 4-, 7-, 8- ва 9-схемалари қўлланилади.

2.Сертификатлаш учун машинасозлик ва оғир саноат маҳсулотларини хавфсизлик курсаткичлари бўйича синашда маҳсулотни физик – кимёвий курсаткичлари, техник талаблари, шунингдек асосий техник талаблари ва алоҳида талаблардан маркировкаси, упаковкаси, овоз ва ситрация курсаткичлари, атмосферага чиқадиган заҳарли моддалар, атроф муҳитга таъсир этувчилар норматив ҳужжатларда қўйилган талабларга мувофиқ бажарилади.

18.5. Енгил саноат маҳсулотларини сертификатлаш хусусиятлари

1.Енгил саноат маҳсулотларини сертификатлашда сертификатлашнинг 3-, 4- ва 7-схемалари қўлланилади.

2.Сертификатлаш учун енгил саноат маҳсулотларини хавфсизлик курсаткичлари бўйича синашда маҳсулотнинг узилиш таснифлари, ранги бузилиши, рангнинг ишқаланишга қаршилиги, болалар учун тайёрланган маҳсулотларнинг болалар ёшига мослиги, мустаҳкамлиги, қаттиқлиги, шунингдек норматив ҳужжатларда кўрсатилган маркировкаси, упаковкасини белгиланган талабларига мослиги текширилади.

18.6. Фармацевтик маҳсулотларни сертификатлаш хусусиятлари

1.Фармацевтик маҳсулотларга сертификатлашда 3-, 4-, 7-схемалар қўлланилади.

2.Сертификатлаш учун фармацевтик маҳсулотларни хавфсизлик курсаткичлари бўйича синашда барча фармацевтик

курсаткичлар, шунингдек шу фармацевтик маҳсулотга норматив ҳужжатларда белгиланиш талабларига мувофиқ қўлланилади.

18.7. Қурилиш маҳсулотларни сертификатлаш хусусиятлари

1.Қурилиш маҳсулотларни сертификатлашда 3-, 4-, 7-, 9-схемалар қўлланилади.

2.Сертификатлаш учун қурилиш материалларини ҳавфсизлик курсаткичлари бўйича синашда совуққа чидамлиги, сув шимиши, радиоактив тузилиши, мустаҳкамлик курсаткичлари, ейилиши, зарарли моддалар мавжудлиги ва уни чиқариш (қурилиш идишлари, линолеум, деворга ёпиштиргичлар ва бошқа синтетика материаллар учун), иссиқликка чидамлик, шунингдек норматив ҳужжатларда сертификатланаётган қурилиш материалнинг турига қараб қўйилган талаблар бўйича ҳамда маркировка ва упаковки нazorat қилинади.

18.8. Автотранспорт воситаларини сертификатлаш хусусиятлари

1.Автотранспорт воситаларини сертификатлашда 1-, 2-, 3-, 4-схемалар қўлланилади.

2.Сертификатлаш учун автотранспорт воситаларини ҳавфсизлик курсаткичлари бўйича синашда унинг техник талабларга ва БМТ Европа иқтисодий комиссиясининг талабларига, шу жумладан рул бошқарув механизми, ён ва тўғридан урилиши, ён ва олди ойналари, атроф муҳитга чиқадиган моддалар, ҳавфсизлик нормалари, кузов ва кабинанинг кузовлари (ҳавфли юк ташувчи машиналар учун), автомобиллар турғунлиги, гидролизнинг мослиги, ёқиш мосламалар ва асбобларнинг ҳолати, тармоқ тизими, вибрацияга чидамлиги, шунингдек ҳайдовчи ва пассажирнинг ҳавфсизлигини таъминлайдиган ускуналар ҳолати ва норматив ҳужжатларда белгиланган талабларга мувофиқ маркировкаси нazorat қилинади.

18.9. Ёқилғи ва энергетик маҳсулотларни сертификатлаш хусусиятлари

1.Ёқилғи ва энергетик маҳсулотларни сертификатлашда 3-, 4-ва 7-схемалар қўлланилади.

2.Сертификатлаш учун ёқилғи ва энергетик маҳсулотларни хавфсизлик курсаткичлари бўйича синашда уларнинг техник талабларга жавоб бериши, октан ва цитан сонлари, углеводороднинг таркиби, механик қушилмаси, намлик миқдори, қолдиқ серанинг миқдори, ёниш температураси ҳамда норматив ҳужжатларда ушбу ёқилғи ва электротехник маҳсулотга қўйилган талабларга мувофиқ назорат қилинади.

18.10. Кимё саноати маҳсулотларини сертификатлаш хусусиятлари

1.Кимё маҳсулотларини сертификатлашда 3-, 4-, 7- ва 9-схемалар қўлланилади.

2.Сертификатлаш учун кимё саноати маҳсулотларини хавфсизлик курсаткичлари бўйича синашда маҳсулотда зарарли моддалар мавжудлиги (сурма, мишяк, барий, кадмий, хром, қўрғошин, симоб, селен), мономерларни чиқариши, пластификаторлар мавжудлиги, резинали ингредиентлар, ёнишга мойиллиги, портлаш хавфи ҳамда норматив ҳужжатларда ушбу маҳсулот турига қўйилган талабларга мувофиқ назорат қилинади.

18.11. Ўйинчоқларни сертификатлаш хусусиятлари

1.Ўйинчоқларни сертификатлашда 3–, 4- схемалар қўлланилади.

2.Сертификатлаш учун ўйинчоқларни хавфсизлик кўрсаткичлари бўйича синашда уларнинг ўлчамлари, ечиладиган, ажратиладиган қисмлари (3 ёшдаги болалар учун мўлжалланган ўйинчоқлар учун), механик мустаҳкамлиги, узилиш таснифлари, ёниб кетишга мойиллиги, ўйинчоқ қисмларининг иссиқлик даражаси, эмизикли болаларга мўлжалланган ўйинчоқларнинг геометрик ўлчамлари, уст юзасининг текислиги, қисмларнинг бир бирига бириктириладиган жойларининг мустаҳкамлиги, ўйинчоқ хидининг даражаси, рангларнинг бир – бирига мослиги, уларнинг сифати, ёзилган ҳарфларнинг ўлчамлари, ҳамда маҳсулотга норматив ҳужжатларда қўйилган талабларга мувофиқ назорат қилинади

Назорат саволлари

1. Маҳсулотларни мажбурий сертификатлашдаги умумий қоидалари нималардан иборат?

2. Озиқ – овқат маҳсулотларини сертификатлашда сертификатлашнинг қайси схемалари қўлланилади?

3.Электротехник маҳсулотларни хавфсизлик бўйича синашда қайси курсаткичлари назорат қилинади?

4. Машинасозлик, оғир ва енгил саноат маҳсулотларни сертификатлаш хусусиятлари нималардан иборат?

5. Автотранспорт воситаларини сертификатлаш хусусиятлари нималардан иборат?

6. Ёқилғи-энергетик ва кимё саноати маҳсулотларни сертификатлаш хусусиятлари нималардан иборат?

7. Ўйинчоқларни сертификатлашда қандай талаблар қўйилади?

XIX. ПАХТА ТОЛАСИНИ СЕРТИФИКАТЛАШ ВА ТОРТИШ ТАРТИБИ

Режа

- 1. Пахта толасини сертификатлашда умумий қоидалар**
- 2. Тойланган пахта толасидан намуналар олиш**
- 3. Пахта заводларида пахта толасини сертификатлаш тартиби**
- 4. Мувофиқлик сертификатини ҳужжатлаштириш**
- 5. Пахта толасини сертификатлашда бошқарувчи, буюртмачи ва таъминловчининг вазифалари**

Таянч иборалар: пахта толаси, “Сифат маркази”, пахта толасини сертификатлаш стандарти, пахта толаси тойлари, мувофиқлик сертификатлар, бошқарувчи, буюртмачи ва таъминловчининг маъсулиятлари

19.1. Умумий қоидалар

1. Мазкур Низом Ўзбекистон пахта толасини сертификатлаш “Сифат” маркази томонидан ариза берувчилар талабига мувофиқ экспортга мўлжалланган ва республика истеъмолчилари учун тойлардаги пахта толасининг сифатини баҳолаш, пахта заводларида уни сертификатлаш ва тойларнинг оғирлигини ўлчаш тартибини белгилайди.

2. Пахта толаси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига мувофиқ мажбурий сертификатланади.

3. Низомда қўйидаги тушунчалар мавжуд:

- *ариза берувчи (буюртма берувчи)* – эркин конвертацияланган валюта ҳисобидан ташқи савдо компанияларга экспорт ва республикадаги қушма корхоналарга такдим этишга мўлжалланган;

- Республика истеъмолчиларга пахта толасини сертификатлаш – “Пахта - саноат” ХАЖ бирлашмалари;

- *истеъмолчи* – хорижий ва мамалакатимизнинг пахта толасини сотиб олувчилари;

- *таъминловчи* - пахта толасини сертификатловчи Ўзбекистон “Сифат” маркази.

4. O`z DST 604:2001 “Пахта толаси Техник талаблар” стандарти бўйича пахта толасини сертификатлаш хизматини бажарувчи.

5. Бажарувчи қўйидаги ишларни амалга оширади:

- пахта заводида прессдан чиққан пахта толасини ҳар бир кипидан намуна олади;

- олинган намунани талабга жавоб беришини аниқлайди;

- намуналарни синаш учун ҳудудий лабораторияга тақдим этади;

- намуналарни синовдан утказади;

- бир хил турдаги пахта толаси киплари (нав, сорт) партияси учун сертификатни хужжатлаштиради ва таъминловчи учун терминалга (омборга) жунатилади;

- таъминловчи билан ҳамкорликда партиядаги киплар оғирлигини ўлчайди, акт қилади.

6. Пахта толасини сертификатлаш ва киплар оғирлигини ўлчаш бўйича хизматлар ҳақини мувофиқлик сертификати (назорат акти), сифат ва миқдори бўйича актга, бутун терминалда бажарилган ишлар бўйича бажарувчи томонидан тақдим этилган ҳисоб бўйича ариза берувчи ёки истеъмолчи бажаради.

Пахта толасини сертификатлаш хизматлари учун туловлар Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан тасдиқланган нархлар бўйича бажарилади.

Пахта толаси кипларининг оғирлигини ўлчашга кетган харажатлар тулови Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан келишилган нархда бажарилади.

19.2. Тойланган пахта толасидан намуна олиш, солиштириш ва ҳудудий лабораторияга етказиш қоидалари

1. Пахта толасини тойга пресслаш жараёнида пресснинг қовоқли жойида махсус пичоқ билан кесилган жойлари қолдирилади ва ундан бошқарувчи иш жараёнида намуналар олади.

2. Тойлардан намуналар олиш тартиби O`z DST 614:1994 “Пахта толаси намуналар олиш тартиби” стандарти бўйича амалга оширилади. Ҳар бир намунага той тартиб рақамининг штрих коди ва пахта заводидаги тойнинг тартиб рақами ёзилган бирка солинади. Олинган намуналарни бошқарувчи полиэтилен халтага ёки қоғозга ураб ҳудудий лабораторияга тақдим этиш учун

қопларга жойлаштиради. Халтага заводнинг тартиб рақами, тола олинган пахта партиясининг рақами, той тартиб рақами, намуна олинган сана, бажарувчи томонидан имзо қўйган шахснинг фамилияси, исми, шарифи ёзилган бирка солинади.

Тола ишлаб чиқарилган пахтанинг партияси, саноат ва селекцион сорти ва синфи тўғрисида бажарувчига маълумотни етказувчи тақдим этади.

2. Танлаб олинган пахта толасининг намуналарини ҳудудий лабораторияларга бажарувчи етказди. Лабораторияга олиб борилганга қадар намуналар пахта заводининг муҳрланган хонасида сақланади.

3. Синов утказилгандан кейин пахта толасининг намуналари бажарувчининг лабораториясида сотиб олувчи томонидан олинганга ва юкланганга қадар сақланади. Бу муддатда мувофиқлик сертификатнинг муддати ошиб кетмаслиги керак. Сертификатнинг муддати ўтиб кетса қайтадан намуналар олинади.

19.3. Пахта заводларида пахта толаси тойларининг оғирлигининг ўлчаш тартиби

1. Ҳар бир пахта тойини ўлчаш пахта заводининг пресшлаш цехида бошқарувчи ва етказувчиларнинг вакиллари томонидан етказувчининг тарозисида бажарилади.

Ҳар бир пахта тойини ўлчаш жараёнида Акт тузилади ва у бажарувчи ва етказувчи томонидан муҳрланади. Актнинг бир нусхаси сотиб олувчига берилади, етказувчи шу Актга асосан счет–сертификат тузади. Актнинг ҳақиқийлиги мувофиқлик сертификатнинг муддати тугаши билан тухтатилади.

2. Пресшлаш цехида ўрнатилган етказувчининг тарозисининг хатоси ± 0.5 кг дан ошмаслиги керак.

3. Заводда ўлчанган пахта толаси тойининг ўртача оғирлиги терминалда назорат ўлчовидан $+1,0$ кг дан ошмаслиги керак. Бу ҳолатда (агар узгарса) бажарувчи ва таъминловчи ўлчаган натижалари ўзгармасдан қолади.

4. Агар терминалда ўлчаган қиймат заводда ўлчагандан 1 кг дан ошиқ бўлса сотиб олувчи бу тўғрисида бажарувчи ва таъминловчига хабар беради ва бажарувчи 3 кун ичида қайта ўлчаш учун терминалга етиб келиши керак. Бунда таъминловчининг вакили қатнашади. Қайта ўлчашдан кейин счет–сертификатга узгартиришлар киритилади.

Қайта ўлчаш харажатлари бошқарувчи томонидан қопланади. Агарда қайта ўлчаш натижасида фарқлар (1,0 кг дан юкори) бўлмаса харажатлар сотиб олувчи томонидан қопланади.

5. Агарда бошқарувчи терминалга 3 кунда етиб келмаса қайта ўлчаш учун нейтрал назорат ташкилот жалб қилинади ва унинг қарори охиргиси бўлади.

6. Бажарувчи пахта заводида ҳам, терминалда ҳам ихтиёрий пахта толаси тойларининг оғирлигини назорат қилиш ҳуқуқига эга ва унинг натижаларига кура бажарувчи ва сотиб олувчи томонидан дастлабки тузилган Актни бекор қилиши мумкин.

19.4. Пахта толасини синовдан ўтказиш тартиби

1. Пахта толасининг ҳар бир тойини мутахассислар O`z DST 604 стандарти бўйича синовдан ўтказишади. Синов натижалари бўйича пахта толасининг узунлиги (типи), сорти, синфи, “Микронейр” курсаткичи, ҳамда пахта толаси намунасидаги сифат дефектлари ва бегона аралашмалар (уруғ, ёғлар, ҳидлар ва х.к.) аниқланади.

Пахта толаси тойининг сифат синови синов Акти билан ҳужжатланади ва ўнда толани O`z DST 604 стандартига мос келиши ёки келмаслиги кўрсатилади. Синов актини супервайдер, классификатор имзолайди ва ҳудудий лаборатория бошлиғи тасдиқлайди, бир нусхаси таъминловчи вакилига берилади.

19.5. Мувофиқлик сертификатини ҳужжатлаштириш

1. Тойлар бўйича ўтказилган синов натижалари асосида синов Акти тузилади. Таъминловчи бир хил типдаги, саноат ва селекцион пахта толаларини жамлаб тола партиясининг брутто, нетто ва кондицион оғирликларини аниқлайди.

Ҳудудий лаборатория жамланган тола партиясига синов баённомаларини тайёрлайди. Синов баённомасини бажарувчининг вакиллари имзолайди.

Бошқарувчининг вакиллари ҳудудий лабораторияда тузилган синов баённомаси асосида синалган пахта толаси партиясига 2 нусха – дубликати билан мувофиқлик сертификатини ҳужжатлаштиради, қайд қилади ва ҳудудий лабораториянинг муҳри билан тасдиқлайди. Сертификатнинг асл нусхаси таъминловчи вакилига, дубликатнинг бир нусхаси сотиб олувчига, иккинчиси эса ҳудудий лабораторияда сақланади.

Мувофиқлик сертификати ўзбек, рус ёки инглиз тилларида тўлдирилади. Қайд қилинган пайтдан сертификат кучга киради ва унинг фаолият муддати 6 ой.

2. Мувофиқлик сертификат ҳар бир партия учун алоҳида берилади. Бунда пахта толасининг миқдори ва сифати тўғрисида маълумотлар сертификат Иловасида келтирилади. Сотиб олувчининг таклифига асосан мувофиқлик сертификати бир неча пахта толаси партиялари учун ҳам берилиши мумкин. Бир партиядо бир неча синфга таалуқли пахта толаси бўлса (3 тадан кўпмас). мувофиқлик сертификати (нусхалари) ҳар бир синф учун алоҳида берилади.

3. Мувофиқлик сертификат қўйидаги ҳолларда берилмайди:

- *намуналар таркибида чигит, линт, пахтага дастлабки ишлов беришдаги чиқиндилар, мойланган тола, чириган ҳид ёки бошқа аралашмалар мавжудлиги аниқланса;*

- *тегишли сортга таалуқли ифлосланишдан ошган бўлса;*

- *ранги ёки ташқи курилиши пахта толасининг эталон намунасидан фарқ қилса;*

- *узун ва калта толали пахта толалари аралашмаси мавжуд бўлса;*

- *тойларда тегишли белгилар бўлмаса, тойлар ифлосланган бўлса, тойларга сув ўтса, ҳамда пахта толаси партиясига тегишли ҳужжатлар бўлмаса.*

4. Агарда пахта толасига O`z DST 604 стандарт талабларига жавоб бермаслиги туфайли сертификат берилмаса бошқарувчи 2 нусхада номувофиқлиги тўғрисида билдиришнома тайёрлаб, имзолаб ва муҳрлаб бир нусхаси пахта заводида, иккинчиси эса ҳудудий лабораторияга берилади.

Худудий лаборатория O`z DST 604 стандартига жавоб бермаган пахта толаси тўғрисида маълумотларни умумлаштириб Тошкентдаги “Сифат сертификатлаш бошқармасига ва “Ўзпахтасаноат” Ассоциацияга тақдим этади.

5. Таъминловчи ва сотиб олувчиларнинг пахта толасини сертификатлаш натижалари билан норози бўлишса Ўзбекистон Республикаси “Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаш” қонунига ва РД Уз51-026-94 “Ўз Миллий сертификатлаш тизими”, “Аппелляцияларни куриш тартиби” га мувофиқ куриб чиқилади.

19.6. Бажарувчининг маъсулияти

1. Бажарувчи бир партиядаги пахта толасининг сорти, сирфи, узунлиги ва микронейрини аниқлашда шартномани тўлиқона, тўғри бажармаганлиги учун қўйидаги моддалар бўйича моддий жавобгар бўлади:

- пахта толасини терминалдан пахта заво­дига ташиш ва қайтариш ҳамда сақлаш учун кетган харажатлар бўйича;
- Ўзбекистон Республикаси қонунчили­гига асосан хўжалик судида қурилган даво ва эътирозга кетган харажатлар учун;

2. Агарда сертификатлаш натижаларига ва тола ўлчовларига сотиб олувчининг эъти­рози тасдиқланмаса эътирозга кетган барча харажатлар сотиб олувчи томонидан қопланади.

19.7. Буюртмачининг маъсулияти

1. Буюртмачи мувофиқлик сертификатисиз (инспекцион Акт), тойлар бўйича пахта толаси Акти, миқдори ва сифати бўйича Актсиз терминалдан пахта толасини юклаш мумкин эмас.

2. Буюртмачи терминалда доимий равишда фаолият курсатиш учун бошқарувчига хона ажратиши лозим. Пахта толасини уз вақтида ва сифатли жўнатиш масалаларини уз вақтида тезкор ҳал қилиши, терминалга тушадиган ва кетадиган бошқа пахта толалари тўғрисида маълумотларни буюртмачига етказиши лозим.

19.8. Таъминловчининг маъсулияти

- О`з DST 841:1997 стандарти талабларига жавоб берадиган пахта толаси тойларини тортиш учун тарозини пресслаш цехига ўрнатиш керак;

- терминал (омбор) ларни бир турдаги пахта толаси билан таъминлашга барча чораларни қуриши;

- пахта заводи пресслагичлардаги, кескич пичоқларининг нормал ҳолатини таъминлаш ва уларни вақтида алмаштириш;

- пахта толасининг намуналарини сақлаш ва тегишли ҳужжатларни расмийлаштириш учун бошқарувчига хона ажратиш;

- О`з DST 841 стандарти бўйича пахта толасини белгилаш, тойлаш, ташиш ва сақлашни таъминлаш.

Назорат саволлари

- 1. Пахта толасини сертификатлашнинг умумий қоидалари нималардан иборат?***
- 2. Бажарувчи қандай ишларни амалга оширади?***
- 3. Тойланган пахта толасидан намуна олиш, солиштиришда қандай қоидалар мавжуд?***
- 4. Пахта толаси тойларининг оғирлигининг ўлчаи тартиби***
- 5. Пахта толаси қандай тартибда синовдан ўтказилади?***
- 6. Мувофиқлик сертификати қандай тартибда ҳужжатлаштирилади?***
- 7. Пахта толасини сертификатлашда бажарувчи, буюртмачи ва таъминловчининг асосий вазифалари нималардан иборат?***

ИЗОҲЛИ ЛУҒАТ

Саноат мулки объектлари	- ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси, товар белгиси, хизмат белгиси.
Ўзбекистон Республикаси Патент Агентлиги	- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги патент тизими фаолиятини таъминлайди ва бошқаради, аризаларни куриб чиқади ва Республика ҳудудида тан олинадиган ҳуқуқий ҳужжатларни беради.
Саноат мулкнинг Давлат Жамғармаси	- Патент Агентлигининг таркибида бўлиб давлат ихтиёрига берилган патентлар ва патент эгалари ҳуқуқлари ва мажбуриятларининг бажарилишини таъминлайди ва фойдаланишда кумаклашади.
Дастлабки экспертиза	-Патент Агентлиги томонидан ихтиро, саноат намунаси, фойдали модельга патент олиш учун берилган ҳужжатларнинг талабга мослиги аниқланади.
Патент	- давлат номидан саноат мулки объектига бериладиган ва муайян муайян вақт оралиғида амал қиладиган муҳофаза ҳужжати.
Ариза	- белгиланган тартибда патент ёки гувоҳнома олиш учун Патент Агентлигига бериладиган ариза.
Ихтиро	- янги, ихтиролик даражасига эга, қўлланиш имконияти бўлиб, ҳуқуқий ҳимояланган ускуна, машина, усул ёки услуб, модда каби объектлар.
Ускуна ёки машина	- бир бири билан ўзаро боғлиқлиги бўлиб фазода аниқ жойлашган конструктив элементлар тизими.
Усул ёки услуб	- аниқ кетма кетликда ёки аниқ қоидаларга асосланган ҳолда ишлаб чиқаришда ижобий самара берадиган, ўзаро боғлиқ ҳаракатларни бажариш учун қўлланиладиган жараён.
Модда	- янги, моҳиятли фарқларга эга, сунъий равишда ўзаро боғлиқ элементлар, ингредиентлар ёрдамида ёратилган моддий бирикма бўлиб, ишлаб чиқаришда фойдаланилганда ижобий самара берадиган объект.
Ихтиро матни	- ихтиронинг моҳиятини тўлиқ англатадиган, уни тайёрлаш ва ишлатиш имконияти, унинг янгилиги, эътиборли фарқлари, ижобий самараси тўғрисида маълумот.
Ихтиро формуласи	- ихтиро моҳиятининг қисқа баёни, янгилигини, мақсадини, ҳажмини белгиланган қоидаларга асосан ёзилган ҳужжат.
Патент фаолияти муддати	- ихтиро, саноат намунаси, фойдали модельга берилган патентнинг ҳуқуқий ҳимояланиши.

<i>Апелляция Кенгаши</i>	- ихтиролар экспертизасини қонуний ўтказиш, баҳс мунозалар бўйича қарор қабул қилувчи Патент Агентлигининг коллегиял идораси.
<i>Лицензия</i>	- патент эгасининг бошқа шахслар билан алоҳида ҳуқуқларининг бир қисмини сотиш (бериш) бўйича тузган ҳуқуқий битими (шартномаси).
<i>Лицензиар</i>	- лицензия сотувчи
<i>Лицензиат</i>	- лицензия сотиб олувчи
<i>Лицензия савдоси</i>	- замонавий технологик алмашинув.
<i>Патент ахбороти</i>	- универсал ахборот манбаи.
<i>Сифат</i>	- маҳсулот ва (ёки) хизматларнинг истеъмолчи талабларини қондиришга олиб келувчи хусусият ва тавсифлар йиғиндиси.
<i>Сертификатлаш</i>	– маҳсулот, жараён, жисм ёки персонални учинчи томонидан тасдиқлаш.
<i>Ихтиёрий сертификатлаш</i>	– тайёрловчи (бажарувчи), сотувчи (таъминловчи) ёки истеъмолчининг хоҳишига биноан ихтиёрий асосда маҳсулот (жараён, хизмат)ни сертификатлаш.
<i>Мажбурий сертификатлаш</i>	– маҳсулот (жараён, хизмат)ни Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги билан стандарт, техник регламентларнинг мажбурий талабларига жавоб беришни ваколатли идора томонидан тасдиқлаш.
<i>Сертификатлаш тизими</i>	– сертификатлаш мувофиқлагини аниқлаш учун ўз қоидалари ва бошқарувчи эга бўлган тизим. Сертификатлаш тизими миллий, ҳудудий ва халқаро даражада фаолият кўрсатиши мумкин.
<i>Мувофиқлиги</i>	– маҳсулот, жараён ёки хизматларни белгиланган талабларга жавоб бериш.
<i>Мувофиқлик сертификатлаш</i>	– текширилаётган маҳсулот, жараён ёки хизмат керакли даражада аниқ стандарт ёки бошқа норматив ҳужжатга бутунлай ёки алоҳида кўрсаткичлари билан жавоб бериши учинчи томондан исботланиши.
<i>Мувофиқлик сертификати</i>	– маҳсулот, жараён ёки хизмат белгиланган даражада аниқ стандарт ёки бошқа норматив ҳужжатларга бутунлай ёки алоҳида кўрсаткичлари билан жавоб беришига сертификатлаш идоралар қоидасига мувофиқ бериладиган ҳужжат.
<i>Мувофиқлик сертификатни тан олиш</i>	– Халқаро тизим ва келишувлар доирасида белгиланган қоидаларга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига зид бўлмаган жараён.

Мувофиқлик тўғрисида декларация	– тайёрловчи (биринчи томон) баҳолаш объектини белгиланган талабларга тўғри келиш баён этиладиган ҳужжат.
Сертификатлаш идораси	– сертификатлашни ўтказиладиган идора.
Ариза берувчи	– юридик ёки жисмоний шахс (маҳсулот чиқарувчи ташкилот, таъминловчи, сотувчи, бажарувчи) ёки уларнинг ваколатли шахслари сертификатлаш идораси (мувофиқлигини баҳолаш идораси)га баҳолаш ёки маҳсулот (хизмат)нинг мувофиқлигини тасдиқлаш учун ариза билан мурожаат қилувчи.
Инспекцион назорат	– сертификатланган маҳсулот, сифат ёки ишлаб чиқариш бошқарув сифати, сертификатлаш идоралар, синов лабораториялари (марказ)ни сертификатлаш ва аккредитлашга қўйилган талабларга тасдиқлаш мақсадида такрорий баҳолаш учун бажариладиган жараён.
Сифат бўйича эксперт аудитор	– қонунчилик доирасида аккредитланган ва сертификатлаш, аккредитлаш, назорат соҳасидаги ишларни ўтказиш учун тегишли касбий малакага эга мутахассис.
Техник эксперт	– сертификатлаш соҳасига оид махсус билим ва тажрибага эга шахс.
Сертификатлаш схемаси	– мувофиқлик тўғрисида сертификатлаш жараёнини ўтказишда учинчи томон томонидан бажариладиган таркиб ва кетма-кетлик.
Мувофиқлик белгиси (сертификатлаш соҳасида)	– маҳсулот, жараён ёки хизматга аниқ норматив ҳужжатда қўйилган талабларга жавоб бериш тўғрисида сертификатлаш идоралари томонидан қўйиладиган белги.
Сертификатлаш синовлари	– норматив ҳужжатларда белгиланган ҳужжатларга мослигини аниқлаш учун объектни назорат синовларидан ўтказиш.
Ишлаб чиқаришни текшириш	– ишлаб чиқариш ҳолатини таҳлил қилиш учун маълумотларни йиғиш ва якунида текшириш актини ҳужжатлаштириш.
Ишлаб чиқаришни текшириш тўғрисида акт	– мувофиқлик сертификатини бериш учун асос бўладиган ишлаб чиқаришни текшириш натижаларидан иборат махсус ҳужжат.
Сертификатлаш синовлар учун намуна	– сертификатлаш синов ўтказишга мўлжалланган қоидаларга мувофиқ олинадиган маҳсулот бирлиги, унинг қисми ёки намуна.
Идентификатлаш	– объектни аниқлаш учун унга қўйилган белги, тамға орқали кейинчалик уларни кузатиш жараёни.

Идентификатлаш тўғрисида – идентификатлаш жараёни ва идентификатлаш
акт объектни белгиланган талабларга жавоб
бериши тўғрисида маълумотлардан иборат
махсус ҳужжат (баён).

Намуналар олиш бўйича акт – намуна олиш жараёнига таалукли белгиланган
шаклдаги махсус ҳужжат (баён, ёзув).

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий иқтисодий инқироzi, Ўзбекмстон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари – Тошкент. Ўзбекистон, 2009. – 56 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Стандартлаштириш тўғрисида” ва “Метрология тўғрисида”, “Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаш тўғрисида”ги Қонунлари, 1992,23.12.
3. OzDSt 5.5:2009 Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаш миллий тизими. Асосий атамалар ва таърифлар.
4. Закин Я.Х., Рашидов Н. Основы научных исследований. Ташкент, -Укитувчи,-1980,145 б.
5. Основы научных исследований. Под редакцией Крутова И. М.: Высшая школа, 1989- 400 б.
6. Хромова Г.А., Камалов И.С., Дустов А. Основы научных исследований. Текст лекций. Ташкент-2004-45 б
7. Инженеру об изобретении. Под редакцией Н.М.Земкина. М.: Атомиздат.1976-144 б.
8. Правила составления, подачи и рассмотрения заявки на выдачу патентат РУз на изобретение. Рег.№ 1329 от 23 марта 2004 г.
9. Аликулов С.Р. Илмий ижодиёт методологияси. Қарши, 2008 – 160 б.
10. Аликулов С.Р. Патентшунослик. Маърузалар матни тўплами. Қарши, 2004 – 72 б.
11. Абдувалиев А.А., Латипов В.Б., Алимов М.Н. и др. Основы стандартизации, метрологии, сертификации и управления качеством. Ташкент, НИИМСС, 2007 – 555 с.
12. Абдувалиев А.А. Стандартизация и сертификация: состояние и перспективы развития. //Standart, 2011- №1, с.13-15.
13. Абдувалиев А.А., Латипов В.Б., Алимов М.Н. Стандартизация. Энциклопедический словарь – справочник. Ташкент: Государственное научное издательство “Ozbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2006. – 271 с.
14. Каримов А. Хизматларни сертификатлаштириш муаммолари // Ўзбекистон миллий ахборотномаси, 1998 - № 2.
15. Салихов С.А., Рахимов Д.А. “Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификатлаш” фанининг истиқболлари. //Standart, 2010- №4, 34-39 б.

16. Исматуллаев П.Р., Қодирова Ш.А. Метрология, стандартлаштириш ва сертификатлаштириш. Ўқув қўлланма. Тошкент, ТошДТУ, 2007.
17. Исматуллаев П.Р., Тураев Ш.А., Адилов М.М. Маҳсулот сифати, уни сертификатлаш ва сифатини бошқариш // Standart, 2011- № 2, 4 - 7 б.

Мундарижа

I. ПАТЕНТ ТЎҒРИСИДА ТУШУНЧА. МАМЛАКАТ ТАРАҚҚИЁТИ ВА РИВОЖЛАНИШИДА ИХТИРОНИНГ ЎРНИ

- 1.1. Ихтиро тўғрисида тушунча.
- 1.2. Ихтиро объекtlари

II. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ САНОАТ МУЛКИ ТЎҒРИСИДАГИ НИЗОМ. АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

- 2.1. Низомнинг қисқача таснифи
- 2.2. Давлат Патент Идорасининг асосий вазифалари

III. САНОАТ МУЛКИ ОБЪЕКТЛАРИНИНГ ПАТЕНТ ОЛИШ ШАРТЛАРИ ВА ИХТИРО ОБЪЕКТЛАРИ

- 3.1. Ихтирога патент олиш шартлари.
- 3.2. Ихтиро объекти – ускуна
- 3.3. Ихтиро объекти – усул, услуб
- 3.4. Ихтиро объекти – модда –
- 3.5. Ихтиро объекти – фойдаланишда қўлланиладиган ихтиро.

IV. ПАТЕНТНИНГ ХУҚУҚИЙ СУБЪЕКТЛАРИ, МУАЛЛИФЛИК

- 4.1. Ихтиро муаллифларининг ҳуқуқлари
- 4.2. Патент эгасининг ҳуқуқлари

V. ПАТЕНТ БЕРИЛМАЙДИГАН ҲОЛЛАР ВА СУБЪЕКТЛАР

- 5.1. Патент берилмайдиган ҳоллар

VI. ИХТИРОНИ АНИҚЛАШ УСУЛЛАРИ

- 6.1. Ихтироларни аниқлаш
- 6.2. Ихтирони аниқлаш манбалар
- 6.3. Ихтирони аниқлаш муддати ва босқичлари
- 6.4. Техник ишланмаларда ихтирони аниқлаш услубияти
- 6.5. Техник ишланмада ихтирони аниқлаш кетма кетлиги

VII. ИХТИРО, ФОЙДАЛИ МОДЕЛЬ, САНОАТ МУЛКИГА ПАТЕНТ ОЛИШ ҚОИДАЛАРИ

- 7.1. Ариза бериш қоидалари
- 7.2. Ихтирога патент олиш учун бериладиган аризалар.
- 7.3. Ихтиро матни ва ихтиро формуласи
- 7.4. Ихтирони бажариш мисоллари.

VIII. ИХТИРО ФОРМУЛАСИ

- 8.1 Ихтиро формуласининг аҳамиятли белгилари
- 8.2 Ихтиро формуласига қўйиладиган талаблар

- 8.3. Ихтиро формуласини тузиш қоидалари
- 8.4. Ихтиро формуласининг биринчи бандини тузиш учун умумий қоидалар
- 8.5. Ихтиро формуласининг тобе бандларининг таркиби

IX. ИХТИРО, ФОЙДАЛИ МОДЕЛЬ, САНОАТ НАМУНАСИ ВА ТОВАР БЕЛГИЛАРИГА БЕРИЛАДИГАН АРИЗАЛАР ЭКСПЕРТИЗАСИ

- 9.1 Ариза бериш қоидалари
- 9.2 Ихтирога берилган аризаларни ҳақиқий экспертизадан ўтказиш
- 9.3. Саноат намунасига берилган аризани ҳақиқий экспертизадан ўтказиш.
- 9.4. Товар белгисига берилган аризани ҳақиқий экспертизадан ўтказиш.
- 9.5 Апелляция Кенгаши ва унинг вазифалари
- 9.6. Патент фаолиятини тўхтатиш қоидалари

X. ПАТЕНТ ОЛИШ УЧУН ТўЛАНАДИГАН БОЖ ТУРЛАРИ. САНОАТ МУЛКИ ОБЪЕКТЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛУВЧИ ҲУЖЖАТЛАР. МАЪЛУМОТЛАРНИ ЧОП ЭТИШ

- 10.1 Патент турига қараб тўланадиган бож миқдори
- 10.2 Патент муаллифларини рағбатлантириш.
- 10.3. Саноат намунаси муаллифларини рағбатлантириш.
- 10.4. Саноат мулки объектлари муаллифларининг ҳуқуқий, меҳнат ва бошқа ҳуқуқлари.
- 10.5 Патентлар тўғрисида маълумотларни чоп этиш.
- 10.6. Ихтиро, фойдали модель, саноат намунасини қайд этиш ва ҳимоявий ҳужжат бериш.

XI. МАҲСУЛОТ ВА ХИЗМАТЛАРНИ ЛИЦЕНЗИЯЛАШ

XII. ЛИЦЕНЗИОН КЕЛИШУВЛАР

XIII. МАҲСУЛОТ ВА ХИЗМАТЛАРНИ СЕРТИФИКАТЛАШ. ХОРИЖДА СЕРТИФИКАТЛАШ ТИЗИМИ

XIV. МАҲСУЛОТ ВА ХИЗМАТЛАРНИ СЕРТИФИКАТЛАШ НИЗОМИНИНГ АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАРИ

- 14.1. Сертификатлашнинг мақсади ва вазифалари
- 14.2. Сертификатлаш қонунчилиги
- 14.3. Халқаро шартнома ва келишувлар
- 14.4. Сертификатлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси идораси
- 14.5. Сертификатлаш объектлари ва субъектлари
- 14.6. Мувофиқлик сертификати ва белгиси
- 14.7. Сертификатлаш фаолиятини юритиш
- 14.8. Сертификатлаш тўғрисида маълумотлар

XV. МАҲСУЛОТЛАРНИ МАЖБУРИЙ ВА ИХТИЁРИЙ СЕРТИФИКАТЛАШ

- 15.1. Мажбурий сертификатлаш ва уни ўтказиш шартлари
- 15.2. Мажбурий сертификатлаш ўтказиладиган маҳсулотларга қўйиладиган талаблар
- 15.3. Мажбурий сертификатлашга қўйилган маҳсулот чиқарувчилар (тадбиркорлар) га қўйидаги мажбуриятлар қўйилади:
- 15.4. Кириб келадиган ва чиқадиган маҳсулотни мажбурий сертификатлаш
- 15.5. Мажбурий сертификатлаш ишларини давлат томонидан молиялаштириш
- 15.6. Ихтиёрий сертификатлаш
- 15.7. Баҳс–мунозарани куриб чиқиш. Сертификатлаш қонунчилигини бузганлиги учун жавобгарлик

XVI. МАҲСУЛОТНИ СЕРТИФИКАТЛАШ ҚОИДАЛАРИ

- 16.1. Умумий қоидалар
- 16.2. Сертификатлаш ўтказиш тартиби

XVII. СЕРТИФИКАТЛАШ СХЕМАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

- 17.1 Сертификатлаш схемалари
- 17.2. Информацион таъминот

XVIII. МАЖБУРИЙ СЕРТИФИКАТЛАНАЁТГАН МАҲСУЛОТНИ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА СЕРТИФИКАТЛАШ ҚОИДАЛАРИ

- 18.1. Умумий қоидалар
- 18.2. Озиқ – овқат маҳсулотларини сертификатлаш хусусиятлари
- 18.3. Электротехник маҳсулотларини сертификатлаш хусусиятлари
- 18.4. Машинасозлик ва оғир саноат маҳсулотларни сертификатлаш хусусиятлари
- 18.5. Енгил саноат маҳсулотларини сертификатлаш хусусиятлари
- 18.6. Фармацевтик маҳсулотларни сертификатлаш хусусиятлари
- 18.7. Қурилиш маҳсулотларни сертификатлаш хусусиятлари
- 18.8. Автотранспорт воситаларини сертификатлаш хусусиятлари
- 18.9. Ёқилғи ва энергетик маҳсулотларни сертификатлаш хусусиятлари
- 18.10. Кимё саноати маҳсулотларини сертификатлаш хусусиятлари
- 18.11. Ўйинчоқларни сертификатлаш хусусиятлари

XIX. ПАХТА ТОЛАСИНИ СЕРТИФИКАТЛАШ ВА ТОРТИШ ТАРТИБИ

- 19.1. Умумий қоидалар
- 19.2. Тойланган пахта толасидан намуна олиш, солиштириш ва ҳудудий лабораторияга етказиш қоидалари
- 19.3. Пахта заводларида пахта толаси тойларининг оғирлигининг ўлчаш тартиби
- 19.4. Пахта толасини синовдан ўтказиш тартиби

- 19.5. Мувофиқлик сертификатини ҳужжатлаштириш
- 19.6. Бажарувчининг маъсулияти
- 19.7. Бюртмачининг маъсулияти
- 19.8. Таъминловчининг маъсулияти

Таянч иборалар

Фойдаланилган адабиётлар

Иловалар

НАЦИОНАЛЬНАЯ СИСТЕМА СЕРТИФИКАЦИИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Орган по сертификации "СЕРТМАШ" при ГП "Кашкадарьинский ЦИС".

UZ.AMT.06.MAI.208. Узбекистан. г. Карши. ул. С.Усманова.б.

(Наименование органа по сертификации, адрес, № в Гос. реестре)

№ 1119309

СЕРТИФИКАТ СООТВЕТСТВИЯ

Зарегистрирован в Государственном реестре

" 19 января 2012 г.

UZ.SMT.01.208.1230945

№

Действителен до "срока годности" 20 г.

Код ОКП (справочный)

Код ТН ВЭД (справочный) 8701 20, 8716 39

ШВЕЦИЯ, ГЕРМАНИЯ

(предприятие, фирма, страна-изготовитель)

Настоящий сертификат удостоверяет, что идентифицированная должным образом продукция:

1. Автотранспортное средство "VOLVO FH12". Кол-во - 1шт. Категория N3.

Идентификационный номер № YV2A4DAA91B270993. Год выпуска - 2000 г.

2. Полуприцеп "SCHMITZ SKO 24". Кол-во - 1шт. Категория O4. Год выпуска - 1998 г.

Идентификационный номер (наименование, тип, вид, марка) № WSM57480000413501

(количество или серийное производство)

соответствует требованиям нормативной документации O'zDst 1057:2004

Схема сертификации: №8.

Заявитель (изготовитель, продавец) ЧЛ Ахтамов Флора

Кашкадарьинская обл., Шахрисабзский р-н, ул. Пахтакор д.54-12.

Сертификат выдан на основании:

Акты отбора образцов и идентификаций №№ 33, 34 от 18.01.2012г.

а) документов

б) испытания образцов АИЛ "Кувват" при ГП "Кашкадарьинский ЦИС", Uz.AMT.07.MAI.400, протокол испытания № 6/К от 18.01.2012г.

Не предусмотрено.

в) акта проверки производства

Инспекционный контроль осуществляет Не предусмотрено.

с периодичностью: Инвойсы №№ AV-AUTO 00537, AV-AUTO 00538 от 30.12.11г.

Особые отметки: При эксплуатации АТС необходимо соблюдать требования O'zDst 1057

Не проставляется.

Знак соответствия проставляется и проставлен в целях таможенного оформления

Примечание: Копия сертификата действительна только после заверения печатью органом по сертификации или держателем знака.

Руководитель органа по сертификации

Эксперт

(подпись)

(подпись)

Э.К.МАМАТКУЛОВ

(Ф.И.О.)

Э.К.МАМАТКУЛОВ

(Ф.И.О.)

Сертификационный орган «СЕРТМАШ» № UZ.AMT.06.MAI.208
при Государственном предприятии Кашкадарьинского центра испытаний и сертификации
г.Карши, ул. С.Усмонова 6.

Приложение № 2
к Положению о порядке признания сертификатов
соответствия, выданных аккредитованными органами по
сертификации зарубежных стран на технологическое
оборудование и его части,
ввозимые в Республику Узбекистан

ЗАЯВКА на признание сертификата соответствия

Просим признать сертификат _____
(наименование продукции, тип, модель, марка)

изготовленную _____
(наименование организации-изготовителя, адрес)

испытанную в _____
(наименование испытательной лаборатории, адрес)

На соответствие требованиям _____
(обозначение, наименование документа, на соответствие которому
проведена сертификация)

Сертификат выдан _____
(наименование органа (организации, фирмы), выдавшего сертификат)

_____ по правилам _____
(адрес) (наименование системы сертификации)
_____ на срок с _____ до _____
(или номер соглашения)

Дополнительные сведения _____
(сертификат соответствия на систему качества и т. п.)

К заявке прилагаем: _____
(перечень документов и материалов)

Наименование и адрес заявителя
Телефон/факс заявителя
Междугородняя телефонная связь
Ф.И.О., должность и телефон
сотрудника, занимающегося заявкой

« ____ » _____ 20 ____ г.

BOMBARDIER

BELAM

Contract №: Japan Bank for International Cooperation Loan UZB-P8 Contract Nr. 03

**Toshguzor – Boisun - Kumkurgon New Railway
Construction Project**

Stage: **Detailed Design. 11 Koradahna (89)**

Document: **Telecommunications P8-C03-TE-11**

General Superintendent:

/ K. Mioshi /

Chief Engineer:

/ T. Kiuchi /

"Belam-Riga" LTD Responsible Engineer:

/ A. Konditerov /

Chief Telecom Engineer:

/ H. Verma /

"Belam-Riga" LTD Project Engineer:

/ V. Kolesnikov /

Riga
2008

Объект- устройство

Смеситель

Область техники, к которой относится изобретение, и преимущественная область его использования

Характеристика аналогов изобретения.

Характеристика прототипа, выбранного заявителями

Критика прототипа.

Цель изобретения

Сущность изобретения и его отличительные от прототипа признаки

Изобретение относится к сельскому хозяйству, в частности к машинам для приготовления кормов.

Известны смесители для смешивания кормовых компонентов с различными формами крышки (см. Кукта Г.М. Машины и оборудования для приготовления кормов.– М., Агропромиздат, 1987- 158- 190 с.).

Известна также конструкция смесителя с регулируемой отражающей поверхностью крышки (Смеситель. Патент № 2046648(РФ) 1995. по кл. А 23 № 17/00)

В известной конструкции смесителя с регулируемой отражающей плоскостью крышки, с изменением угла отражающей поверхности с учетом физико-механических свойств различных кормовых компонентов, обеспечивается направление частиц кормов в зону шнека, не совпадающее с зоной выброса, но подброшенные частицы корма после отражения от крышки не обеспечивают продольное перемещение, влияющее на производительность смесителя.

Целью настоящего изобретения является повышение производительности и качества смешивания смесителя, а также снижения энергоемкости процесса.

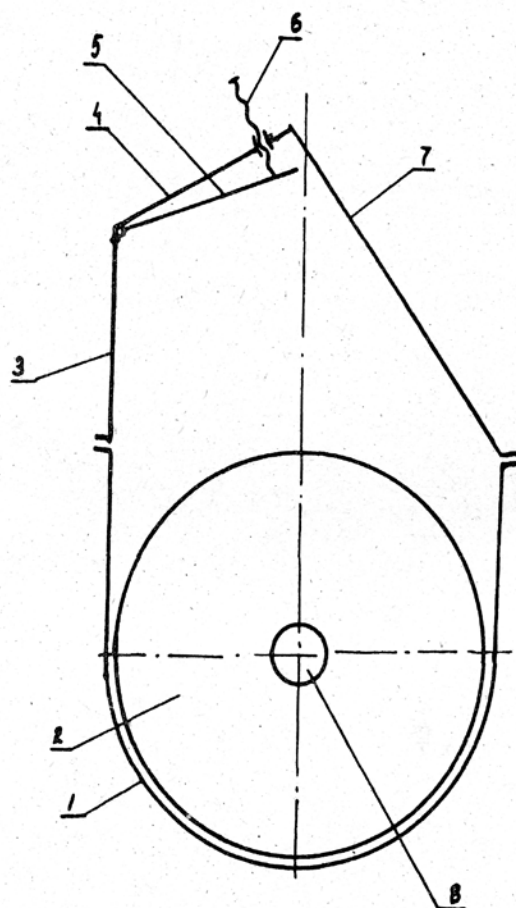
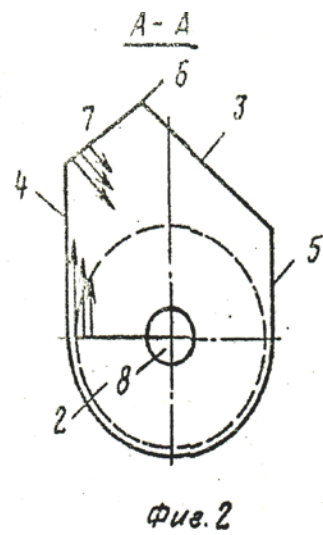
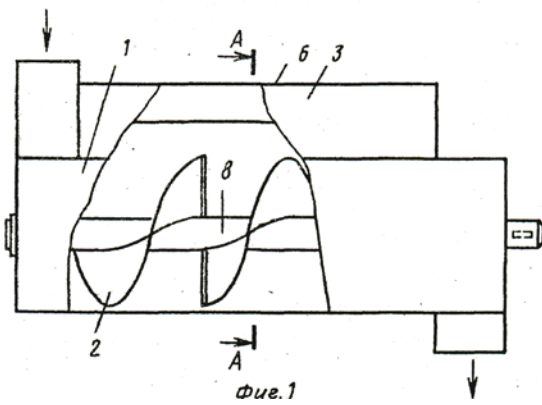
Для решения этой задачи в известной конструкции смесителя отражающая поверхность крышки смесителя снабжена отражателями, выполненными в виде последовательно установленных над винтом пластин, каждая из которых расположена под острым углом к продольной оси винта, вершина отражателя обращена в сторону, противоположную направлению перемещения корма. Подброшенные витком винта частицы корма отражаются от пластин крышки и летят с траекториями поперечного и продольного перемещений в направлении выгрузки готовой

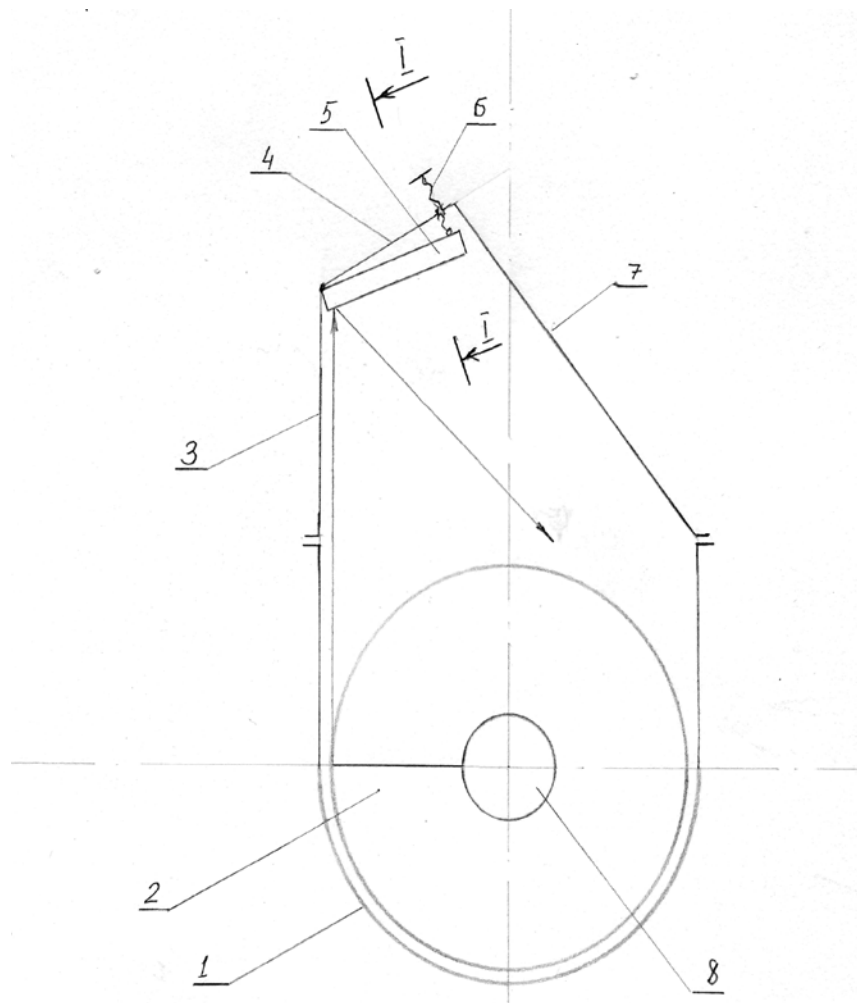
		кормосмеси, тем самым увеличивая осевую скорость влияющую на производительность смесителя.
Перечень графических изображений.	фигур	На фиг.1. изображен смеситель с крышками, регулируемой отражающей плоскостью с продольными отражателями в разрезе.
		На фиг.2. изображена отражающая плоскость с продольными отражателями в разрезе I-I.
Пример выполнения	конкретного	Смеситель с крышкой регулируемой поперечными отражающими плоскостями, снабженными продольными отражателями включает корпус 1, в котором горизонтально расположен шнек 2, его вал 8 и крышка 7. Крышка состоит из вертикальной стенки 3, граней 4 и 7, регулируемые отражающей плоскостью 5 и винта 6. Регулируемая отражающая плоскость состоит из продольного отражателя 9, вертикальной стенки 10.
		Принцип работы смесителя с крышкой регулируемой поперечными отражающими плоскостями, снабженными продольными отражателями заключается в следующем.
		В корпус 1 подают компоненты корма, которые захватываются винтами шнека 2 и отбрасываются на регулируемую отражающую поверхность 5, снабженную продольными отражателями 9. Кормовые компоненты отражаются от поверхности крышки, снабженной продольными отражателями 9 и возвращаются на шнек по ходу его вращения с продольными перемещениями в направлении выгрузки готовой кормосмеси. При этом корм одновременно перемещается вдоль шнека 2 к выходу из смесителя. В случае поступления других видов компонентов кормов следует изменять угол регулируемой отражающей поверхности крышки. Это осуществляется винтом 6.
Технико-экономическая или иная эффективность.	или	Смеситель с крышкой регулируемой поперечными отражающими плоскостями, снабженными продольными отражателями обеспечивает направление частиц кормов в зону шнека, несовпадающую с зоной выброса и

продольными перемещением в направлении выгрузки готовой кормосмеси, что позволит повышение производительности смесителя и качество смешивания, а также снижения энергоемкости процесса.

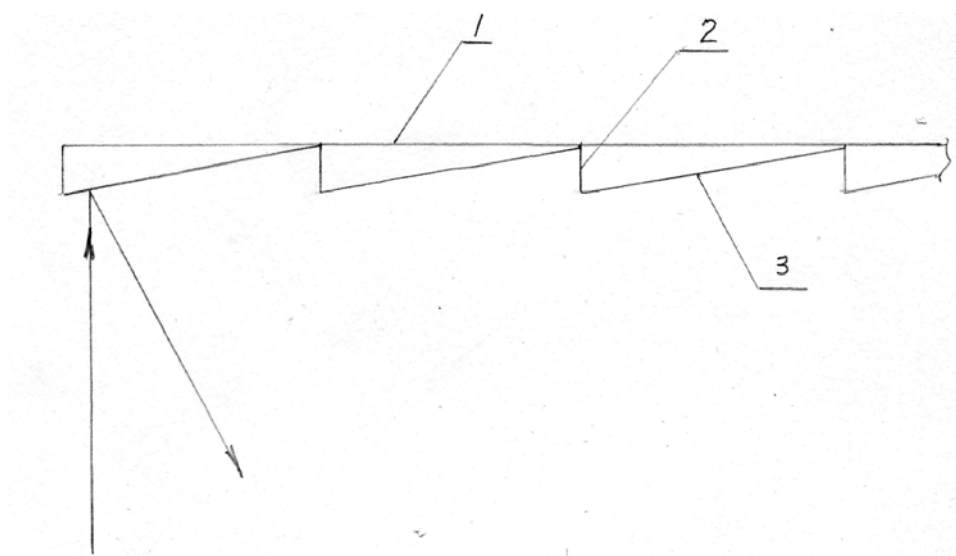
Ф о р м у л а и з о б р е т е н и я

Смеситель с крышкой регулируемой поперечными отражающей плоскости снабженными продольными отражателями, включающий горизонтально расположенный шнек, размещенный в корпусе, и крышке с регулируемой отражающей плоскости и винт, о т л и ч а ю щ и й с я тем, что, с целью повышения осевой скорости влияющий на производительности смесителя, отражающей плоскости крышке снабжена продольными отражательными пластинками и ее вертикальной стенки.

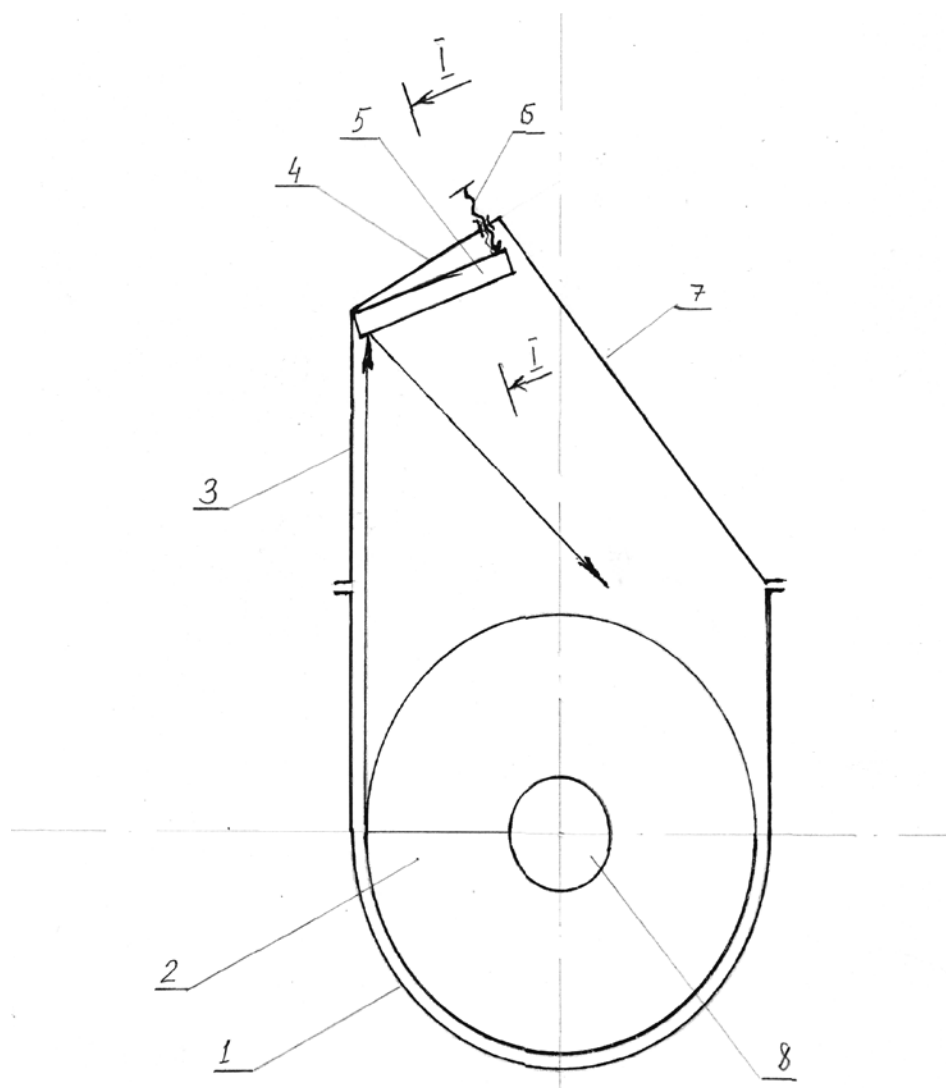

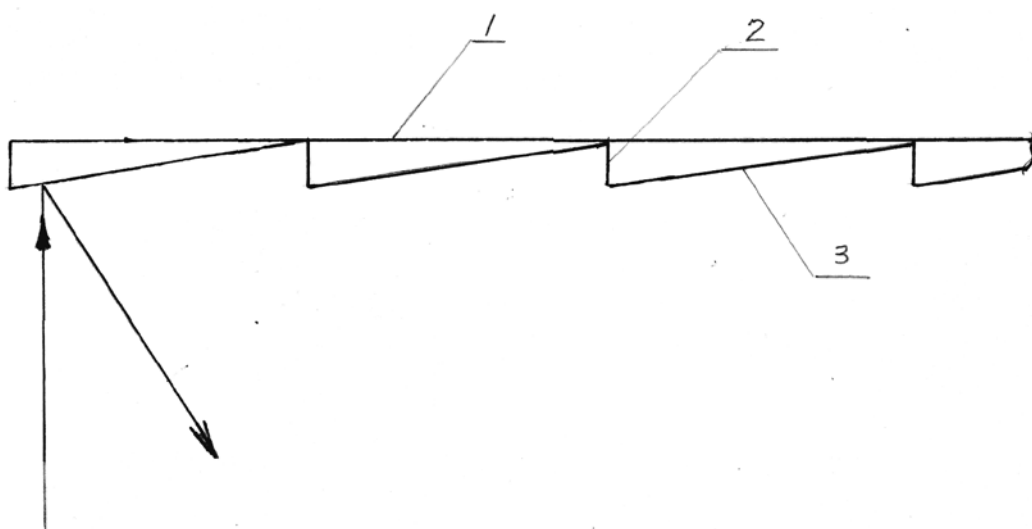
Фиг.1

Фиг.2

Фиг.1

Фиг.2

УЗБЕКСКОЕ АГЕНТСТВО СТАНДАРТИЗАЦИИ, МЕТРОЛОГИИ И
СЕРТИФИКАЦИИ (АГЕНТСТВО «УЗСТАНДАРТ»)

Национальная система Аккредитации
Республики Узбекистан

СВИДЕТЕЛЬСТВО ОБ АККРЕДИТАЦИИ

Органа по сертификации

Зарегистрировано в Государственном Реестре
Системы аккредитации Республики Узбекистан

« 20 » сентября 20 10 г.

№ UZ.AMT.06.MAI. 265

Действительно до « XX » XXXXXXXXXXXX 20 XX г.

Орган по сертификации

Агентство «Узстандарт» удостоверяет, что
электротехнической продукции при Государственном предприятии

«Кашкадарьинский центр испытаний и сертификации» (наименование организации заявителя, адрес)

Адрес: 180117, Кашкадарьинская обл. г Карши, ул. С. Усманова 6.

соответствует требованиям стандарта O'z DST 16.10:2009 системы аккредитации, предъявляемым
к организациям и аккредитовано для проведения работ по сертификации.

Область аккредитации дана в приложении к настоящему свидетельству.

Уполномоченное лицо

М.П.

Р.Т.Хусанов

ЎЗБЕКИСТОН СТАНДАРТЛАШТИРИШ, МЕТРОЛОГИЯ ВА
СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ АГЕНТЛИГИ («ЎЗСТАНДАРТ» АГЕНТЛИГИ)

Ўзбекистон Республикаси
Аккредитация миллий тизими
Сертификатлаштириш идорасининг
**АККРЕДИТАЦИЯ
ГУВОҲНОМАСИ**

20 10 й. «20 » сентябр да «Ўзстандарт»
агентлиги Давлат реестри рўйхатида қайд этилган.

№ UZ.AMT.06.MAI. 265

Амал қилиш муддати 20 X йил

«XX » XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXгача.

Ушбу гувоҳнома «Қашқадарё синов ва сертификатлаштириш маркази» Давлат
корхонаси хузуридаги электротехника маҳсулотларини
(сертификатлаштириш идорасининг номи, манзилгоҳи)
сертификатлаштириш идораси

Манзил: 180117, Қашқадарё вил., Қарши шаҳри, С.Усмонов кўчаси, 6-уй

Ўзбекистон Республикаси аккредитация миллий тизимида O'z DSt 16.10:2009 стандарти
бўйича аккредитация талабларига мувофиқлигини тасдиқлайди.

Аккредитация доираси ушбу гувоҳноманинг ажралмас қисми бўлган иловада кўрсатилган.

Ваколатли шахс

[Signature]

Р.Т.Хусанов

Перечень предлагаемых документов:	Кол-во л. в 1 экз.	Кол-во экз.	Основания для возникновения прав подачу заявки и под охранного документ представления доку
☐ Описание изобретения			☐ Заявитель является работодателем и соб условия ст.9 Закона ☐ Переуступка прав работодателем ином ☐ Переуступка прав автором или его пра приемником иному ☐ Право наследова
☐ 'Формула изобретения (кол-во независимых пунктов _____)			
☐ Чертеж(и) и иные материалы			
☐ реферат			
☐ Документ об уплате пошлины за подачу заявки			
☐ Документ, подтверждающий наличие оснований для:			
☐ Освобождения от уплаты пошлины			
☐ Уменьшения размера пошлины			
☐ Копия(и) первой(ых) заявки(ок) При испрашивании конвенционного приоритета)			
☐ Перевод заявки на русский язык			
☐ Доверенность, удостоверяющая полномочия патентного поверенного			
☐ Другой документ (указать)			

(72) Автор(ы) (фамилия, имя, отчество, должность, ученая степень и место работы)	(97) Полный домашний адрес (область, район, город, улица, дом, для иностранцев- код страны по стандарту ВОИС ST.3)	Подпи автор да

Я (мы) _____
(полное имя)

прошу (просим) не упоминать меня(нас) как автора(авторов) при публикации сведений о выдаче охранного документа

Подпись (и) автора(ов):

Подпись

(подпись(и) заявителя(ей) или патентного поверенного, лица, на чье имя испрашивается охранных документ; дата подписи
(при подписании от имени юридического лица подпись руководителя удостоверяется печатью)

(22) Дата поступления	Входящий №	(21) № госрегистрации
Приоритет	(51) МПК	

ЗАЯВЛЕНИЕ
о выдаче патента на изобретение

В Государственное Патентное
Республики Узбекистан
700047, г. Ташкент, ул. Туй

(71) Заявитель(и)

Код органа
предприятия
(если он у

Код страны
ВОИС ST.3

Представляя указанные ниже документы, просит(просят) выдать патент
на имя

(указывается полное имя или наименование и местожительство или местонахождение
заявителя и лица, на чье имя испрашивается охранный документ. Данные о местожительстве
авторов-заявителей приводятся в графе с кодом 97)

- ☐ Прошу (просим) установить приоритет изобретения по дате:
☐ Поддачи первой(ых) заявки(ок) в стране-участнице Парижской конвенции
☐ Поступления более ранней заявки в Патентное ведомство
☐ Поступления тождественной заявки в Патентное ведомство
☐ Поступления дополнительных материалов к более ранней заявке

(Заполняется только при испрашивании приоритета более раннего, чем дата поступления заявки в Патентное

(31) № первой, более ранней, тождественной заявки	(32) Дата испрашиваемого приоритета	(33) Код страны подачи по ST (при испрашивании конвенционного
--	--	--

1
2
3

(54) Название изобретения

Шифр проблемы (темы) ГКНТ и т.п.

(74) Патентный поверенный (полное имя, регистрационный номер, местонахождение)

Телефон:

Телекс:

Факс:

(98) Адрес для переписки (полный почтовый адрес, имя или наименование адресата)

Телефон:

Телекс:

Факс: